

YIL / YEAR | 2025

CİLT - SAYI / VOLUME - ISSUE |

1 / 1

e-ISSN

KASTAMONU
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

KASTAMONU
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KASTAMONU
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

KASTAMONU
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

SAHİBİ | OWNER

Prof. Dr. Ahmet Hamdi TOPAL
Kastamonu Üniversitesi Rektörü | Rector of Kastamonu University

YAYINCI | PUBLISHER

Kastamonu Üniversitesi | Kastamonu University

BAŞ EDİTÖR | EDITOR-IN-CHIEF

Prof. Dr. Abdullah AYDIN

BAŞ EDİTÖR YARDIMCILARI | DEPUTY EDITORS IN CHIEF

Dr. Öğr. Üyesi Osman KARACAN, Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU, Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Enes Uğur TOHUM, Kastamonu Üniversitesi

REDAKTÖR | REDACTOR

Arş. Gör. Bilge Sena KARATAŞ, Kastamonu Üniversitesi

SEKRETARYA | SECRETARIAT

Öğr. Gör. Sakine Eylem DANA USTA, Kastamonu Üniversitesi

DİL EDİTÖRLERİ | LANGUAGE EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi Osman KARACAN, Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Bünyamin AYDIN, Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Murad Halmet, Kastamonu Üniversitesi

İLETİŞİM | CONTACT

📍 Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Kastamonu, TÜRKİYE

90 366 2807800

ksbd@kastamonu.edu.tr

KASTAMONU
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

KASTAMONU
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

EDİTÖR KURULU

EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Firdevs Müjde GÖKBEL YAVUZOĞLU, Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet YAŞAR, Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ, Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş AYDIN, Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ferda Merve KARAMANOĞLU, Kastamonu Üniversitesi

YAYIM KURULU

PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Abdullah AYDIN, Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Osman KARACAN, Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU, Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Enes Uğur TOHUM, Kastamonu Üniversitesi

KASTAMONU
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

KASTAMONU
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

DANIŞMA KURULU | ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Engin KANBUR
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ergin JABLE
(University of Prishtina, Kosova)

Prof. Dr. Fatma Zehra PATTABANOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Funda GÜNSOY TUROWSKI
(Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Hüseyin ÇETİN
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. İlhan ÖZGÜL
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet ATALAN
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet Nadir ÖZDEMİR
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Muharrem ÇETİN
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Orhan KANDEMİR
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Serkan DİLEK
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

KASTAMONU
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

KASTAMONU
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

DANIŞMA KURULU | ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Sıtkı AKARSU
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Vagif SULTANLI
(Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan)

Prof. Dr. Vusala MUSALI
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Yavuz DEMİREL
(Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Alev SÖKMEN
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Anar GAFAROV
(Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü, Azerbaycan)

Doç. Dr. Arafat USEİNİ
(Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti)

Doç. Dr. Caner YEDİKARDEŞ
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Fikret OSMAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan KAYA
(Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre KARACA
(Bingöl Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Cem ÖZDEMİR
(Ege Üniversitesi, Türkiye)

Dr. İlhami GÜLTEKİN
(Nizami Genveci Edebiyatı Müzesi, Azerbaycan)

EDİTÖRDEN

“Hikmet ve ilim müminin yitik malıdır. Onu nerede bulursa alır.”

(Hz. Muhammed)

Milletler için -her devirde olduğu gibi- ilim/ bilim en büyük değerdir. Bilim, ancak sağlam bir temele dayanır ve usulüne uygun yöntemlerle denetlenirse gelişir. En ileriye giden ok yayı en geriye çekilen, en güçlü ağaç da kökü en derine gidendir. Yahya Kemâl’in ifadesiyle “kökü mazide olan atı” olmak, medeniyetimizi geleceğe taşımakta hareket noktası olmalıdır. Bizi omzunda yirmi birinci yüzyıla taşıyan kültürümüzün geçmişini iyi kavramak gerekir. Bu ise kültür mahfazaları olan kitaplara, sanat eserlerine gereken değeri vermekle olur. Sosyal ve beşeri bilim dallarında yapılacak araştırmalarla devamlılık ve kalıcılık sağlandığında da muasır medeniyet çizgisinin ötesine geçmek mümkün olacaktır.

Kastamonu Üniversitesi’nde tüm fakültelerde çeşitli bilim alanlarında önemli dergiler yayımlanmaktadır. Var olan dergilere ilave olarak önemli dizinlerce taranan, uluslar arası ve hakemli bir dergi çıkarılması ihtiyacından hareketle Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi kurulmuştur. Bu dergiyle hem akademisyenler hem de lisansüstü öğrenciler tarafından kaleme alınan makalelerin okuyucuyla buluşturulması, arşivlerde kalıcı hâle getirilmesi amaçlanmıştır.

Kastamonu Üniversitesi’nin akademik ve idari personeli olarak Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi’nin ilk sayısını yayımlamanın mutluluğunu, gururunu yaşıyoruz. Bu sayıda yer alan yazıların nicelikten ziyade nitelikli olması yönünde gayret gösterdiğimiz kanaatini taşıyoruz. Dergide yer alan yazıların başta yazarlarına olmak üzere okuyucularına da büyük katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi’nin ilk sayısında sekiz yazı okuyucuyla buluşmuştur. Dergideki yazıların seçim, editörlük ve hakemlik süreçlerinde ilmî, etik ve ahlakî hassasiyetin gösterilmesi yayın politikamızın önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Yazarların nitelikli yazılarını dergiye göndermeleri ve düzeltme gerektiğindeki titiz çalışmaları yayım süreçlerini kolaylaştırmıştır.

Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi’nin yayımlanmasında desteğini esirgemeyen müşevvik Rektörümüz Prof. Dr. Ahmet Hamdi Topal’a, editör yardımcılara, dergi kurullarına, hakemlik yapan bilim insanlarına, değerli çalışmalarını gönderen akademisyen ve öğrenci yazarlara, Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına, kısaca emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederim.

Abdullah AYDIN

I. SAYININ HAKEMLERİ

1.	Prof. Dr. Abdulselam ARVAS	Çankırı Karatekin Üniversitesi
2.	Prof. Dr. Naciye YILDIZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
3.	Prof. Dr. Ömer YILAR	Atatürk Üniversitesi
4.	Prof. Dr. Ruhi KONAK	Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
5.	Prof. Dr. Vüsale MUSALI	Kastamonu Üniversitesi
6.	Doç. Dr. Doğan AYDOĞAN	Karabük Üniversitesi
7.	Doç. Dr. İbrahim AKYOL	Çankırı Karatekin Üniversitesi
8.	Doç. Dr. Mehmet Malik BANKIR	Kastamonu Üniversitesi
9.	Doç. Dr. Mehmet ÖZGER	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
10.	Doç. Dr. Osman KUFACI	Sinop Üniversitesi
11.	Doç. Dr. Ömer ZAIMOĞLU	Akdeniz Üniversitesi
12.	Dr. Öğr. Üyesi Emre AYDİLEK	Antalya Belek Üniversitesi
13.	Dr. Öğr. Üyesi Erhan Salih FİDAN	Kastamonu Üniversitesi
14.	Dr. Öğr. Üyesi Harun YILMAZ	İskenderun Teknik Üniversitesi
15.	Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER	Bingöl Üniversitesi
16.	Dr. Öğr. Üyesi Seyhan Bilir GÜLER	Trakya Üniveritesi

İÇİNDEKİLER

1.	İlahe AHMEDOVA Modern Türk Edebiyatında Büyülü Gerçekçilik: Mevlüt Süleymanlı ve Latife Tekin Romanları Üzerine Karşılaştırmalı Analiz <i>Magical Realism in Modern Turkish Literature: A Comparative Analysis of the Novels by Movlud Suleymanli and Latife Tekin</i>	1-14
2.	Eyüp AKMAN İhsan Altay Derlemeleri - Kastamonulu Âşık Haykurî Hayatı ve Şiirleri <i>İhsan Altay Compilations - Kastamonu Ashik Haykuri's Life and Poems</i>	15-62
3.	Özgür ARSU İbn Hayr'ın Kitâb-ı Hâdî Adlı Eserinde Yer Alan Arkaik/Eskicil Kelimeler <i>The Archaic (Tr. Eskicil) Words In Ibn Hayr's Work Kitâb-ı Hâdî</i>	63-100
4.	Esra ATİK Geçmişten Günümüze Karnavas Bezi ile İlgili Yapılan Çalışmalar ve Güncel Durumu <i>Studies on Karnavas Cloth from Past to Present and Current Situation</i>	101-122
5.	Sakine Eylem DANA USTA Göç Temalı Filmlerde Banal Milliyetçiliğin İzleri: Kemal Sunal'ın Göç Temalı Filmleri <i>The Traces Of Banal Nationalism In The Migration-Themed Films: Kemal Sunal's Migration-themed Movies</i>	123-140
6.	Muhene HABİBOĞLU & Metin REYHANOĞLU Örgütsel Hafızayı Besleyen ve Engelleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma <i>A Research on Factors Affecting and Restraining Organizational Memory</i>	141-164

7.	Akif YAKIŞIR	
	Nedim'in "Yazmış" Redifli Gazelinin Üslûp Açısından İncelenmesi	165-176
	<i>A Stylistic Analysis of Nedim's Ghazal With The Refrain "Yazmış"</i>	
8.	Bilge Sena KARATAŞ	
	Kitap İncelemesi: Gazel Ajandası-Her Güne Bir Divan Şiiri ve Şairi	177-180
	<i>Book Review: Ghazal Agenda - A Divan Poem and Poet for Every Day</i>	

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 25/ 04/ 2025

Kabul Tarihi: 17/ 05/ 2025

Atıf Bilgisi: Ahmedova, İlahe (2025). Modern Türk Edebiyatında Büyülü Gerçekçilik: Mevlüt Süleymanlı ve Latife Tekin Romanları Üzerine Karşılaştırmalı Analiz. Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1, s. 1-14.

Modern Türk Edebiyatında Büyülü Gerçekçilik: Mevlüt Süleymanlı ve Latife Tekin Romanları Üzerine Karşılaştırmalı Analiz

İlahe AHMEDOVA*

Öz

Bu makale, büyülü gerçekçilik akımının edebi anlatım olanaklarını Türk dünyasından iki önemli örnek üzerinden incelemektedir: Mevlüt Süleymanlı'nın *Göç* ve Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanları. Her iki eserin derinlemesine çözümlemesi yapılırken, büyülü gerçekçiliğin sadece Latin Amerika edebiyatına özgü olmadığını; Türk milletlerine ait zengin folklorik, mitsel ve kültürel altyapının da bu anlatım tarzını doğal olarak beslediği ortaya konmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde, Mevlüt Süleymanlı'nın *Göç* romanı tarihsel, mitolojik ve etnografik katmanlarıyla analiz edilmiş; eserdeki rüya motifleri, ataerkil anlatılar, doğaüstü olaylar, halk inançları ve Şamanist kalıntılar büyülü gerçekçiliğin temel yapı taşları olarak değerlendirilmiştir. Romanın mekânı olan Eğrikar köyü, dünyaca ünlü büyülü gerçekçilik romanı *Yüzyıllık Yalnızlık*'teki Macondo köyüyle benzerlik taşıyan alegorik bir zemin olarak yorumlanmıştır.

İkinci bölümde ise Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanı ele alınmış; köyden kente göç süreciyle birlikte toplumsal değişimin büyülü ve gerçek unsurlarla nasıl harmanlandığı incelenmiştir. Dirmit karakteri üzerinden çocukluğun, kadının ve doğanın sezgisel yönleri vurgulanmış, eserin *Ruhlar Evi* ve *Yüzyıllık Yalnızlık* gibi tematik ve yapısal paralelliklerine dikkat çekilmiştir.

Makalede, bu iki romanın büyülü gerçekçiliğe farklı açılardan yaklaşıp da ortak kültürel bilinçten beslendikleri ve halkın kolektif hafızasını yansıttıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Türk edebiyatında büyülü gerçekçiliğin evrensel edebi bilinçle nasıl örtüştüğü ve kendine özgü biçimlerde nasıl vücut bulduğu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyülü Gerçekçilik, Halk Kültürü, Karşılaştırmalı Analiz, Latife Tekin, Mevlüt Süleymanlı.

Magical Realism in Modern Turkish Literature: A Comparative Analysis of the Novels by Movlud Suleymanli and Latife Tekin

Abstract

This article explores the literary potential of magical realism through two significant works from the Turkic world: "Migration" by Movlud Suleymanli and "Dear Shameless Death" by Latife Tekin. By conducting a comparative analysis, the study aims to demonstrate that magical realism is not exclusive to Latin American literature but is also naturally nurtured by Turkic peoples' rich folklore, mythology, and cultural memory.

* Doktora Öğrencisi; Bakü Devlet Üniversitesi, Filoloji, Bakü, Azerbaycan.
E-mail: akhmadovailaha@gmail.com, ORCID: 0009-0007-9431-2003.

The first part of the study analyzes “Migration”, highlighting its historical, mythological, and ethnographic layers. The novel’s dream motifs, ancestral narratives, supernatural elements, and remnants of shamanistic beliefs are identified as essential components of magical realism. The fictional setting of Egrikar is interpreted as an allegorical space similar to Macondo in “One Hundred Years of Solitude”, reflecting the collective memory of a displaced community.

The second part examines “Dear Shameless Death”, focusing on how the rural-to-urban migration narrative intertwines the magical and the real. Through the character of Dirmit, the novel emphasizes the intuitive power of childhood, womanhood, and nature. The work draws thematic and structural parallels with both “The House of the Spirits” and “One Hundred Years of Solitude”, particularly in its use of myth, spiritual visions, and folk beliefs.

The article concludes that while these two novels approach magical realism from different perspectives, they are both rooted in a shared cultural subconscious and reflect the collective identity of their respective communities. The study further argues that Turkish literature has internalized magical realism in ways that align with its own poetic and folkloric traditions, thereby contributing to a global literary consciousness.

Keywords: Magical Realism, Folk Culture, Comparative Analysis, Latife Tekin, Mevlud Suleymanli.

GİRİŞ

Büyülü gerçekçilik, gerçekliğin olağanüstü unsurlarla iç içe geçtiği, fantastik olayların sanki günlük hayatın doğal bir parçasıymış gibi sunulduğu bir anlatım biçimidir. İlk kez 1925 yılında Alman sanat eleştirmeni Franz Roh tarafından “magischer Realismus” (büyülü gerçekçilik) kavramı plastik sanatlar bağlamında kullanılmış; edebi bağlamda ise bu terim 1940’lı yıllarda özellikle Latin Amerika edebiyatında Gabriel García Márquez, Alejo Carpentier, Jorge Luis Borges, Isabel Allende gibi yazarlarla tanınmaya başlamıştır (Zamora & Faris, 1995).

Carpentier, büyüülü gerçekçiliği “gerçeküstü olanın içinde barınan olağan” olarak tanımlarken; Faris (2004), bu akımı, gerçekçi anlatının içine yerleştirilen olağanüstü öğelerin, anlatının kendisi ve karakterler tarafından sorgulanmaksızın kabul edilmesi ile ayırt eder. Bu akım, Batı merkezli rasyonalist edebi yaklaşımlara alternatif olarak, farklı kültürel bağlamlardan doğan mitsel, sezgisel ve kolektif bilinç öğelerini edebiyata taşımaktadır.

Büyülü gerçekçilik, özellikle sömürge sonrası toplumlarda tarihsel, toplumsal ve kültürel travmaların ifadesi için verimli bir anlatı alanı sunar. Bu bağlamda, büyüülü gerçekçilik yalnızca Latin Amerika’da değil; Asya, Afrika ve Türk dünyasında da kendine özgü biçimlerde ortaya çıkmıştır (Bowers, 2004; Hart, 2005).

Bu makalede, büyüülü gerçekçiliğin Türk edebiyatındaki örneklerinden olan Mevlüt Süleymanlı’nın *Göç* ve Latife Tekin’in *Sevgili Arsız Ölüm* romanları karşılaştırmalı olarak incelenmiş; her iki eserde büyüülü gerçekçiliğin ne şekilde yapılandığı, folklorik unsurlar ve kültürel kodlarla nasıl beslendiği analiz edilmiştir. Bu romanlar aracılığıyla büyüülü gerçekçiliğin, Türk edebi geleneğinde nasıl yer bulduğu ve evrensel edebi bilinçle nasıl bütünleştiği ortaya konulmuştur.

Çalışmanın temel amacı

Bu çalışmanın temel amacı, büyümlü gerçekçilik akımının Türk edebiyatındaki yansımalarını Mevlüt Süleymanlı'nın *Göç* ve Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanları üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu bağlamda şu sorulara yanıt aranmaktadır: Her iki romanda büyümlü gerçekçilik hangi anlatı teknikleri ve temalarla ortaya çıkmaktadır? Bu teknikler Latin Amerika merkezli büyümlü gerçekçilik anlayışıyla ne ölçüde örtüşmektedir? Türk halk kültürü, mitolojisi ve sözlü anlatım geleneği, büyümlü gerçekçilikle nasıl bir etkileşim içerisinde?

Mevcut literatürde, büyümlü gerçekçiliğin Latin Amerika'daki gelişimine dair oldukça geniş bir tartışma bulunmaktadır (Zamora & Faris, 1995; Bowers, 2004). Türkiye bağlamında ise özellikle Latife Tekin'in romanları bu akımın temsilcisi olarak ele alınmış; Nazlı Eray, Buket Uzuner gibi yazarların da katkıları incelenmiştir (Turgut, 2003; Türkmenoğlu, 2015). Azerbaycan edebiyatında ise bu akıma yönelik akademik çalışmalar sınırlıdır ve Mevlüt Süleymanlı'nın *Göç* romanı üzerine yapılan çözümlemeler genellikle edebi, sosyoloji ya da tematik analiz düzeyindedir.

Bu çalışma, *Göç* romanını büyümlü gerçekçilik bağlamında derinlemesine ele alan az sayıdaki çalışmalardan biri olarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı; aynı zamanda Türk dünyasında büyümlü gerçekçiliğin sadece bir etkilenme değil, özgün bir anlatı biçimi olarak nasıl geliştiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kuramsal çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal temelini büyümlü gerçekçilik kuramına dair geliştirilmiş anlatı yaklaşımları oluşturmaktadır. Büyümlü gerçekçiliğin edebî bir tür olarak tanımlanmasında, Franz Roh'un (1925) sanat kuramından esinlenen tanımlamaları başlangıç noktasıdır. Ancak kuramın edebiyat içindeki gelişimi, Alejo Carpentier'in *lo real maravilloso* kavramı ve Gabriel García Márquez'in anlatı estetiğiyle şekillenmiştir. Özellikle Wendy B. Faris'in (2004) büyümlü gerçekçiliğin beş ayırt edici özelliğini ortaya koyduğu sınıflandırma bu çalışmanın çözümleme modeline yön vermektedir:

1. Olayların olağanüstülüğü, anlatı karakterleri tarafından doğal karşılanır.
2. Gerçek ve büyü iç içe geçmiştir, sınır belirsizdir.
3. Zaman, mekân ve kimlik algıları esnektir ve döngüseldir.

4. Yerel mit, folklor, rüya ve geleneksel inanışlar metne entegre edilmiştir.
5. Yazar ve anlatıcı anlatıya müdahil olmadan tarafsız bir gözlemci konumundadır (Faris, 2004, s. 7-12).

Bu beş özellik, hem *Göç* hem de *Sevgili Arsız Ölüm* romanlarında gözlemlenebilmekte; her iki metin de büyülü gerçekçiliğin evrensel yapısını, yerel kültürel unsurlarla yeniden üretmektedir. Ayrıca çalışma, Edward Said'in "kültürel temsiller" ve Homi Bhabha'nın "hibrit kimlik" kuramlarıyla da örtüşen şekilde, postkolonyal edebiyatta anlatı çeşitliliği bağlamında büyülü gerçekçiliğin bir direniş ve kimlik kurma stratejisi olarak okunabileceğini önermektedir.

Yöntem

Bu çalışma, edebi metin çözümlemesi kapsamında karşılaştırmalı edebiyat yöntemi temel alınarak hazırlanmıştır. İncelemede, büyülü gerçekçilik akımının temel kuramsal ilkeleri doğrultusunda, Mevlüt Süleymanlı'nın *Göç* ve Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanları yapısal, tematik ve kültürel açıdan karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Karşılaştırmalı edebiyat yöntemi, farklı coğrafyalardan, kültürel kimliklerden ve dillerden gelen edebi eserler arasında benzerlik ve farklılıkları incelemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda çalışma, metinler arası bağlantılar, ortak temalar (rüya, mit, doğaüstü olaylar, köyden kente göç vb.) ve anlatı teknikleri açısından karşılaştırma yapmaktadır. Ayrıca, metinlerin içinde barındırdığı mitolojik ve folklorik öğeler üzerinden edebiyat sosyolojisi perspektifiyle toplumsal bilinç ve kolektif hafıza temsilleri de değerlendirilmiştir.

Yöntemsel olarak, hem nitel araştırma ilkeleri hem de edebi eleştiri teknikleri doğrultusunda metinler yakın okuma (close reading) yöntemiyle analiz edilmiştir. Eserlerin yazıldığı dönemin kültürel bağlamı, yazarların edebi perspektifleri ve halk anlatı geleneğiyle ilişkileri göz önünde bulundurularak, büyülü gerçekçilik unsurlarının hangi biçimlerde ve hangi anlam katmanlarında ortaya çıktığı çözümlenmiştir.

Mevlüt Süleymanlı'nın "Göç" romanında büyülü gerçekçilik

Kısa bir süre önce, seksen bir yaşında (18.03.1943–21.02.2024) hayatını kaybeden, Türkçe kaynaklarda sıklıkla soyadı yanlış yazılan Balakışiyev Mevlüt Süleyman oğlu, yani Mevlüt Süleymanlı, Azerbaycan'ın önemli edebi şahsiyetlerinden biri olarak tanınır. Çocukluk anılarında, annesinin doğaçlama şiirler okuduğunu, büyükbabasının ise halk ozanı olduğunu sık sık anımsamıştır. Hayatının ilerleyen dönemlerinde doğrudan veya dolaylı olarak hep edebiyatla iç içe bulunmuştur. Süleymanlı'nın eserleri, özellikle büyülü gerçekçilik tarzında

.....
kaleme aldığı nesir örnekleriyle geniş okuyucu kitlelerinin ilgisini çekmiştir. Onun yazılarında, arkaik mit algısı ile mitolojik ve folklorik unsurların kullanılması, modern toplumda meydana gelen değişimleri, kadim değerler ve evrensel ilkeler temelinde yorumlama ve anlama çabası olarak dikkat çeker.

Mevlüt Süleymanlı'nın en tanınmış romanlarından biri olan *Göç*, 1960 Nesri dönemi Azerbaycan edebiyatı içinde özel bir yer tutar ve Azerbaycan halkının tarihini kapsayan zengin bir içeriğe sahiptir. Destansı bir şiirsellik ve folklorik bir ruhun romana tam anlamıyla yansması, Süleymanlı'nın *Göç* adlı eserinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu roman, edebiyat sosyolojisi perspektifinden değerlendirildiğinde, hem 1960 Nesri kuşağının hem de Azerbaycan halkının bir çözümlemesi niteliğini taşımaktadır (Güntay 2016, s. 37). Ayrıca roman, edebi sahada insanı merkeze almanın, rejim odaklı bakış açısının yerine geçtiğinin önemli bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Azerbaycan edebiyat eleştirmeni Vagif Yusifli, Mevlüt Süleymanlı'nın yetmişinci doğum günü dolayısıyla kaleme aldığı yazıda şu değerlendirmeye yer verir:

...Fakat sanatsal düşüncesi anne sütünden gelen yazarlar da vardır. Mevlüt Süleymanlı'nın birçok hikâyesinde ve *Göç* romanında Azerbaycan nesri için taze ve görünür olan mitsel düşünce tarzı, Türk etnografya ve folklorunun en eski tonları dikkat çekmektedir.
...Romanda propaganda yapılan ana fikir Azerbaycan halkının birliği düşüncesidir ve M. Süleymanlı da bu düşüncüyü kendine özgü bir şekilde somutlaştırmıştır” (Yusifli, 2013).

Zorlu yaşam koşulları içinde büyüyen Süleymanlı'nın, annesi henüz ona hamileyken babasını İkinci Dünya Savaşı'nda kaybetmesi (1945 yılında) hayatında derin izler bırakmıştır. *Göç* romanında da savaşlar, yetim kalan çocuklar ve çaresiz kadınlar gibi temalar, bu kişisel trajedinin edebi yansımaları olarak görülebilir. Roman boyunca akrabaların ayrılığı ve uzun yıllar süren bekleyişleri önemli bir motif olarak öne çıkar. Yazarın büyüdüğü ata yurdu, günümüzde Ermenistan sınırları içinde kalmaktadır. Bu topraklar 1805, 1824, 1828, 1878, 1920 yıllarında ve sonrasında Türk nüfusunun azalmasına, halkın Türkiye, İran ve Azerbaycan'a göç etmesine sahne olmuştur. Mevlüt Süleymanlı da Türkiye'yi ziyaretinde Kars yöresinde akrabalarını aramıştır. Karakelle aşiretinin ismi, Karapapak boyuna gönderme yapan bir sembol olabilir ya da gerçek bir boyu ifade edebilir (Sarıkaya 1994: s. 252).

Romanda tanrısal (hakim) bakış açısı ağırlıktadır. Anlatıcı, olayları ve karakterlerin iç dünyalarını geniş bir perspektiften sunarak klasik tanrısal bakış açısının tüm olanaklarından yararlanır. Karakterlerin ruh halleri, düşünceleri ve duygusal geçişleri detaylı biçimde betimlenir.

Tasvir sanatına da geniş yer verilen romanda, mekânlar ve karakterler, hem olumlu hem olumsuz yönleriyle, ayrıntılı fiziksel betimlemelerle sunulmuştur. Romanın zaman yapısı, birinci ve üçüncü fasıllarda olayların doğrudan anlatıldığı zamana dayanırken, ikinci fasıl geriye dönüş tekniğiyle Karakelle ailesinin geçmişini aktaran bir yapıdadır. Ayrıca ana anlatı zamanında da, Deli Dumrul karakterinin geçmişi gibi bölümlerde geriye dönüş tekniği kullanılmıştır.

Göç romanında anlatılan olaylar, yaklaşık iki yüz yıllık bir dönemi kapsar. Özellikle ikinci bölümde Karakelle ailesinin Eğrikar'a göçünden başlayarak, nesiller boyu yaşanan olaylar kronolojik bir silsile halinde işlenmiştir. Romanda doğrudan tarih belirtilmemekle birlikte, karakterlerin öykülerinden ve anlatılanlardan zaman akışı anlaşılmaktadır. Örneğin: "İkiyüz yıl evvel Ak devenin sırtında yurt havasını kanında duya duya Eğrikar'a gelen Dede'den bu şekilde uzaklaşan Karakelleler sanki yine seferdeydiler" (Süleymanlı 1990, s. 132).

Tıpkı Gabriel García Márquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık* romanındaki Macondo köyü gibi, *Göç*'te de Eğrikar ana mekân olarak karşımıza çıkar. Dede ile başlayıp küçük İmir ile devam eden kuşaklar arasında geçen zaman dilimi, romanın sonunda açık bir şekilde vurgulanır.

İmir karakteri, daha anne karnındayken olağanüstü nitelikler gösterir. Annesi Senem Hatun'un, hamileyken kocasına söylediği şu sözler, bu durumu ortaya: "Sana bir şey söyleyeceğim ama bana gülme, bu çocuk boynuma (rahmime – İ.A) düştüğünden beri duvarın diğer yüzünü görebiliyorum" (Süleymanlı, 2004, s. 35).

Bu tür mitolojik bilinç, sıradan mantıkla açıklanamayacak bir yapıya sahiptir. Deli Dumrul karakterinin akıl sahibi olduktan kısa bir süre sonra yaşlanıp ölmesi de sıradan aklın sınırlarını aşan bir anlatımı destekler. *Göç* romanı biçimsel olarak destansı bir yapı göstermese de içerdiği kültürel öğeler ve anlatım biçimi bakımından Dede Korkut Hikâyeleri ile derin bağlar kurar (Adıgüzel, 2009, s. 65).

Romanda bazı dörtlükler yer almıştır ki onlar şekil ve üslup özellikleri bakımından Dede Korkut Hikâyelerindeki dörtlüklere benzemektedir. Ancak *Göç* romanında doğrudan Dede Korkut Hikâyelerinden alınarak eklenmiş herhangi bir dörtlük yoktur.

Romanda yer alan dörtlükler, biçim ve üslup bakımından Dede Korkut geleneğini andırsa da doğrudan bu hikâyelerden alınmamıştır. Ayrıca Süleymanlı eserinde dini unsurlara da yer vermekten çekinmemiştir. Dua ve beddua motifleri (*aynısı Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm romanında da vardır – İ.A*), özellikle İslam öncesi inanç kalıntıları ve Şamanizm izleriyle

harmanlanmıştır. Dügün sahnesinde oynanan “od oyunu” ve burada yaşanan cezbe sahneleri de Şaman ayinleriyle benzerlik gösterir.

Türk mitolojisinde rüya motifi önemli bir yere sahiptir ve *Göç* romanında da rüya, kültürel bir unsur olarak öne çıkar. İmir’in gördüğü rüyalar, toplumun günahlarını açığa çıkarır; geleceği önceden haber verir, fakat kimse onu ciddiye almaz ve bu nedenle trajik sonuçlar yaşanır. İmir’in iç dünyasında farklı zamanlar ve mekânlar iç içe geçer; tıpkı eski Türk şamanlarında olduğu gibi.

Tabiat kültlerinin etkisi de romanda belirgindir. Hürü Kadın’ın, İmir için suya dua ederek yardım istemesi, bu inanç sisteminin bir yansımasıdır: “Hürü kadın suya yalvara yalvara ırmağın kıyısından yürüyordu: - Yavruma yardımcı ol, ey bu suyun nuru!” (Süleymanlı 1990, s. 23).

Bir röportajda gazeteci, Mevlüt Süleymanlı’ya *Göç* romanının Gabriel García Márquez’in *Yüzyıllık Yalnızlık* romanına neden bu kadar benzediğini sormuştur. Yazar ise şu samimi yanıtı vermiştir:

Yalanlardan uzak bir insan olduğumu yakın çevrem bilir. Aslında o zamanlar Marquez’i okumamıştım ama kendi görüşüne göre dünyanın neresinde olursa olsun, düşünme yeteneğiyle birbirine benzer olan yetenekli insanlar olabilir. Çünkü böyle insanlar sınırların, ülkelerin, otoritelerin üstünde durdular. Onlar sanki aynı çatı altında yaşıyorlar. Düşünelim, bu gerçekten de böyle değil mi?! Hayatımız boyunca bizi her yere götüren yollar nerelere gidiyor? Birbirimize doğru gitmiyor mu? Doğanın kendisi her yerde aynı değil mi? Onu duya bilen, anlayıp idrak edenler de hiç şüphesiz düşünceleriyle birbirlerine benzemelidirler... Yeşillikler, ağaçlar, dağlar, başımızın üzerindeki Güneş, her yerde aynı şeyi söylemiyor mu (Ceferli, 2014)?!

Romanlar arasında gözlemlenen benzerlikler yadsınamaz; ancak her bir eser kendi özgünlüğünü de korumaktadır. Örneğin, Karakelle ailesi Eğrikar’a yerleştikten sonra yerleşik hayatın zorlukları ile amansız bir mücadeleye başlarlar. Karakelleler toprağa tohum atıp, mezarlarını kazıp iyice buralara bağlanmaya çalışırlar. Bu durum dünya toprakları henüz sahipsizken “konargöçer yaşamak” eziyetinden bıkmış bir neslin kendine en uygun yeri bulma çabasından kaynaklanmaktadır ve okuyucuya *Yüzyıllık Yalnızlık*’taki bu kısmı hatırlatır:

“Jose Arcadio Buendia,

-Ama daha hiç ölen olmadı, diye karşılık verdi. İnsanın oturduğu toprakların altında ölüleri yoksa, o adam o toprağın insanı değildir.

Ursula incitmeyen bir kararlılıkla direndi:

-Sizlerin burada kalması için benim ölmem gerekiyorsa, ölürüm” (Márquez, 2007, s. 9-10).

Göç romanındaki bu kısım: “İhtiyar Kadın’ın sığırının atının sayısı haddinden aştı, çoğalıp köye sığmaz oldu. Hayvanlarından, koyunundan vererek çeşmeler yaptıyordu” (Süleymanlı 1990, s. 181), *Yüzyıllık Yalnızlık*’taki bu kısım: “Birkaç gün sonra, Petra Cotes bahçeyi tavşanlardan temizlemek için, onları bir inekle trampa etti. İki ay sonra da inek üçüz doğurdu. İşte her şey böyle başladı. Aureliano Segundo on beş gün içinde toprak ve hayvan sahibi oldu ve dolup taşan inek vedomuz ahırlarını genişletmeye yetişemez hale geldi” (Márquez, 2007: 136) karşılaştırılsa eserlerin motif bazında örtüştüğünü, ancak her birinin kendine özgü anlatı dünyası sunduğu ortaya çıkar.

Latife Tekin’in “Sevgili Arsız Ölüm” romanında büyülu gerçekçilik

Büyülu gerçekçilik, Türk edebiyatı için görece yeni bir anlatım tarzı olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar Türkiye’de büyülu gerçekçilik kavramı Latife Tekin’in *Sevgili Arsız Ölüm* romanı ile gündeme gelmiş olsa da, Nazlı Eray’ın 1959’da kaleme aldığı *Mösyö Hristo* adlı öyküsü, bu akımın Türkiye’deki ilk örneklerinden biri kabul edilir (*Göç* romanının da Azerbaycan edebiyatında bu akımın ilk örneği olmadığı unutulmamalıdır – İ.A). Nazlı Eray’ın ifadesine göre, *Mösyö Hristo* yazıldığı yıllarda Gabriel García Márquez’in *Yüzyıllık Yalnızlık* adlı romanı henüz yayımlanmamıştı ve büyülu gerçekçilik kavramı edebiyat dünyasında yaygınlaşmamıştı (Yüksek, 2021).

Bu makalede ise odak noktamız Latife Tekin’in *Sevgili Arsız Ölüm* romanı olacaktır. Tekin’in, henüz 26 yaşında kaleme aldığı bu ilk romanı, 1983 yılında yayımlanmıştır; bu tarih Mevlüt Süleymanlı’nın *Göç* romanından üç yıl sonrasına denk gelir. Ancak her iki yazar da romanlarını oldukça kısa bir sürede, yaklaşık bir yıl içinde tamamladıklarını ifade etmişlerdir. İkisi de bu hızlı yazım sürecinin ardında çocukluk anılarından ilham almalarının yattığını dile getirmiştir.

Latife Tekin’in *Sevgili Arsız Ölüm* romanı, büyülu gerçekçilik, olağanüstü masal öğeleri ve kutsal kitap temaları çerçevesinde değerlendirilebilir. Yazar, Nazım Hikmet ile Kemal Tahir’in mektuplaşmalarından etkilenecek Türk masallarını derinlemesine incelediğini ve bunları kendi yaratıcı birikimi içerisinde işlediğini belirtmiştir (Turgut, 2003, s. 5).

Roman, Aktaş ailesinin küçük bir köy olan Alacüvek’ten başlayıp büyük şehre uzanan hayat serüvenini anlatır. Eserin yapısında iki temel katman bulunur: birincisi, masalsı ve gerçeküstü olayların yoğun olduğu, ikincisi ise şehir hayatının gerçekçi akışı içerisinde ilerleyen bölümdür. Köy yaşantısı anlatılırken düşsel unsurlar oldukça baskındır; şehir hayatına geçişle birlikte bu unsurlar azalır, ancak masalsı dokunun bütünlüğü bozulmaz. Şehir hayatının sert gerçekliği,

ironik anlatım unsurlarıyla hafifletilmiş ve böylece romanın düşsel atmosferi korunmuştur (Türkmenoğlu, 2015, s. 417).

Her ne kadar eser, *Yüzyıllık Yalnızlık* ile karşılaştırılsa da, *Sevgili Arsız Ölüm*'ün, Isabel Allende'nin *Ruhlar Evi* romanıyla daha çok benzerlik gösterdiği ileri sürülebilir. Şilili yazar Isabel Allende de ilk romanı olan *Ruhlar Evi* ile büyümlü gerçekçilik akımının Latin Amerika'daki etkileyici örneklerinden birini vermiştir. Romanda, Latin Amerika'nın devrim, darbe ve toplumsal değişimlerle şekillenen tarihi, üç kuşaklık bir aile hikâyesi üzerinden aktarılmış, yaşayan karakterlerle geçmişin ruhları iç içe sunulmuştur. *Ruhlar Evi*'nde yer alan bu büyümlü atmosfer ile *Sevgili Arsız Ölüm*'deki yapı arasında belirgin paralellikler bulunmaktadır.

Örneğin, *Sevgili Arsız Ölüm*'de geçen şu sahne: “O an – güneş dağların arkasına yeni yeni çekiliyordu – yerin yedi kat altından çığlıklar yükseldi. Yeri göğü kapladı. Atiye sayıklar gibi, ‘babamın sorgulaması başladı,’ dedi. Nuğber’i, Dirmit’i ve Mahmut’u korkmamaları için tembihledi. Tam üç gün çığlıkların ardı arkası kesilmedi” (Tekin, 2013: s. 35), *Ruhlar Evi*'ndeki bu sahneyle benzerlik gösterir: “Yere çarpan gümüşlerin sesi herkesi irkiltti. Clara gözlerini açtı. Soluğunu almakta hâlâ güçlük çekiyor, gözlerinden akan yaşlar yanaklarından, boynundan aşağı süzülerek bluzunu lekeliyordu. ‘Férula öldü,’ dedi” (Allende, 2001, s. 109).

Her iki eserde de kadın karakterlerin doğaüstü güçlere sahip olması, rüyalar, sezgiler ve mistik olaylarla anlatıya büyümlü bir atmosfer kazandırır. Ancak, *Ruhlar Evi*ndeki Clara karakterinin doğaüstü yeteneklerinin *Sevgili Arsız Ölüm*'deki Atiye veya Dirmit karakterlerine kıyasla daha belirgin:

Clara, tıpkı Marcos Dayısı gibi, ayağı topraktan kesilmiş, havalarda uçuyordu sanki. Tibet bilimleri yoluyla Tanrıyı arıyor, ayağıyla yere vuran —evetse iki kez, hayırsa üç— üç köşeli bir masa yoluyla ruhlara danışıyor, başka dünyalardan gelen ve yağmurun yağıp yağmayacağını bile bildiren mesajlar çözümlüyordu (Allende, 2001, s. 91).

Romanın ilk bölümünde, köy yaşantısı anlatılırken gerçek ve masalsı unsurlar harmanlanır. Küçük kız Dirmit, tıpkı *Göç* romanındaki İmir veya *Yüzyıllık Yalnızlık*'teki doğmadan ağlayan Aureliano gibi (Márquez, 2007, s. 11), anne karnında bile olağanüstü nitelikler göstermeye başlar. Dirmit, bitkilerle ve cansız varlıklarla iletişim kurar, doğayla bütünleşir.

Eserde İslam öncesi inançlar, Şamanizm etkileri, tabiat kültleri, rüya ve mucize gibi unsurlar sıkça karşımıza çıkar. Hatta bir sahnede masallardan bildiğimiz ejderha motifi işlenir; ancak

.....
karakterler için ejderha görmek değil, ondan korkup kaçmak daha olağanüstü bir olay gibi sunulur:

“Alacüvekliler Savmanı otağına orak biçmeye gidecekleri gün Taçın Dağı’nda dinamitler patladı. Kuşlar, göğe çekildi. Tavuklar ürktü. Çocuklar, evlerine kaçıştı. Çatırdayan kayalardan Huvat’ın sesi zor duyuluyordu.

- Taçın’da nasıl da kaya taşlardın, keraneci.

- Baba lan! Hee, nasıl taşlardım. Nasıl ejderha gördüydük de kaçtık.

- Yalancı it, ne vakit kaçtık lan!

- Bildir kaçmadık mı?” (Tekin, 2013, s. 16)

Metinde ayrıca “akkadın” ve “alkarısı” gibi halk mitolojisinden öğelere de rastlanır (*Göç’te bu gerçeküstü ve kötü bilinen varlık “hâl anası” olarak geçer ve Süleymanlı’nın büyülu gerçekçilik örneği olan Kuru Kafa adlı hikâyesinde de yer alır – İ.A*); örneğin, cinli olduğuna inanılan bir kadın, lohusa döneminde ahırda doğum yapar ve koruma amacıyla başına kırmızı bez bağlanıp, başucuna makas asılır (Turgut, 2003, s. 4).

Romanın ikinci bölümünde, şehir hayatına adım atan Aktaş ailesinin yaşam mücadelesi anlatılır. *Göç* romanında ve *Yüzyıllık Yalnızlık*’ta bütün bir toplumun kuşaklar boyu yaşadığı olağanüstü deneyimler işlenirken, Sevgili Arsız Ölüm daha çok bir ailenin gerçeküstü hikâyesini konu edinir; bu yönüyle *Ruhlar Evi*’ne daha yakındır.

Eserde, Dede Korkut Hikâyeleri ve Oğuz Kağan Destanı gibi eski Türk destanlarına gönderme yapılmıştır. Örneğin, Dede Korkut’taki Basat’ın Tepegöz’ü öldürmesi hikâyesi ve Deli Dumrul anlatısıyla ironi dolu ilişkiler kurulur. Azrail ile Atiye arasındaki mücadele, Deli Dumrul hikâyesindeki Azrail-Deli Dumrul çatışmasını anımsatır. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesinde Deli Dumrul’a Allah’ın kendisine canını almasını emrettiğini bildiren Azrail (Ergin, 1997: s. 76), romanda Atiye’ye aynı şeyi söyler. Bu kez, Deli Dumrul yerine Atiye ailesinin yanına gider ve Azrail’in kendisinin canını alacağını söyler.

Romanın bir başka yerinde Oğuz Kağan Destanı’ndaki, “Ertesi gün, tan ağarırken, Oğuz Kağan’ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü, gök yeleli, büyük bir erkek kurt çıktı” (Elçin, 1993, s. 92) ifadelerini ironik bağlamda anıştıran, “İşte tam bu sırada yukardan bir top ışık düştü. Işığın düşmesi ile keçinin tüyleri kapkara kesildi. Arka arka gerileyip gözden kayboldu. O günden sonra Hızır Aleyhisselam onu ahırda hiç yalnız bırakmadı” (Tekin, 2013, s. 9) bölümü dikkat çeker. Bu bölüm Oğuz Kağan Destanı’na bir gönderme yaparken, romanın gerçeküstü dokusuna da katkıda bulunur.

Bunun yanı sıra, eserde batı edebiyatından Grimm Kardeşler'in *Fareli Köyün Kavalcısı* ve Howard Pyle'in *Robin Hood* hikâyelerine de göndermeler bulunur (Türkmenoğlu, 2015, s. 424).

Akademik bakış açısıyla ifade edilirse, her yazarın konuyu ele alış tarzı farklıdır. Kimisi olumlu, kimisi olumsuz bir yaklaşım sergiler (Aktaş ve Gündüz, 2010, s. 362). Bu nedenle büyüğü gerçekçilik örnekleri arasındaki benzerlikler doğal karşılanmalı ve farklı kültürel kaynaklardan doğdukları dikkate alınmalıdır.

Kuramsal kaynakların çalışmaya uygulanması, derinleştirilmiş metinlerarası karşılaştırma ve eleştirel perspektif

Wendy B. Faris'in büyüğü gerçekçiliğin belirleyici özelliklerinden biri olarak tanımladığı, "olağanüstü olanın gündelik gerçekliğin içinde sıradanmış gibi sunulması" ilkesi (the irreducible element of magic) (Faris, 2004, s. 7) Mevlüt Süleymanlı'nın *Göç* romanında belirgin şekilde görülmektedir. Örneğin İmir'in annesinin "duvarın öte yanını görmesi" gibi doğaüstü bir durumu, metindeki karakterlerin hiçbir sorgulama yapmaksızın kabul etmesi, Faris'in bu tanımla örtüşmektedir.

Benzer şekilde, Amaryll Chanady'nin büyüğü gerçekçiliği "iç çelişki barındırmayan bir evren modeli" olarak tanımlaması (Chanady, 1985, s. 23), *Göç*'teki anlatının dünyasıyla doğrudan ilişkilidir. Roman boyunca fiziksel gerçeklik ile mitsel öğeler bir arada sunulur; örneğin "suya seslenen Hürü Kadın" gibi sahneler, doğaüstü güçlerin toplumsal yaşamla iç içe geçtiğini gösterir. Bu da Chanady'nin kavramsallaştırdığı "mantıksal uyum" ile açıklanabilir.

Tzvetan Todorov'un "fantastik ile harikulede arasındaki sınır" tartışması da özellikle *Sevgili Arsız Ölüm* için geçerlidir. Todorov'a göre fantastik anlatıda okur tereddüt eder; büyüğü gerçekçilikte ise bu tereddüt ortadan kalkar (Todorov, 1975, s. 25). Latife Tekin'in romanında Dirmit'in doğayla konuşması ya da annesi Atiye'nin gaipten haberler alması, hem karakterler hem de anlatıcı tarafından tamamen doğal karşılanmakta, bu da eseri büyüğü gerçekçilik bağlamına oturtmaktadır.

Her ne kadar *Göç* ve *Yüzyıllık Yalnızlık* arasında alegorik benzerlikler mevcut olsa da, iki eserin sembolik yapısı farklı tarihsel ve ideolojik zeminler üzerine kuruludur. Macondo, Latin Amerika'nın kolonyal travmalarını, modernleşme sancılarını ve unutulmuş halk anlatılarını temsil ederken; Eğrikar, Türk halklarının sınır dışı edilme, topraktan koparılma ve kolektif bellekte canlı kalan "kaybedilmiş yurt" algısını sembolize eder. Karakelle soyunun Eğrikar'a tutunma çabası, yerleşik düzen ve aidiyet arayışının destansı bir biçimde sunulmasıdır. Her iki

roman da mekânı bir kimlik inşası aracı olarak kullanır, fakat *Göç*, dini-mistik unsurları doğrudan halk inanışlarıyla harmanlayarak daha yerel ve etnografik bir büyülü gerçekçilik anlayışı sunar.

Ruhlar Evi ile *Sevgili Arsız Ölüm* karşılaştırmasında ise kadın karakterlerin sezgisel güçleri, ruhlarla iletişimi ve mitik alanla ilişkileri öne çıkar. Clara ile Dirmit arasındaki benzerlikler sembolik düzeyde belirgindir; ancak Allende'nin anlatısında mitoloji daha politik bir metafor olarak kullanılırken, Tekin'in metninde masalsı yapı bazen anlatısal bütünlüğü zorlayacak ölçüde dağınıklaşmaktadır. Bu da büyülü gerçekçiliğin yerelleştirilmesi sırasında biçimsel zorluklar doğurabilmektedir.

Her iki romanda büyülü gerçekçiliğin yerelleştirilmesi sırasında bazı sınırlılıklar da dikkat çekmektedir. Özellikle *Göç* romanında, mitsel anlatılarla tarihsel gerçeklik arasında kurulan köprü zaman zaman didaktik bir düzleme kayabilmekte; yazarın mesaj verme kaygısı bazı bölümlerde anlatının şiirselliğini gölgeleyebilmektedir. Benzer şekilde, *Sevgili Arsız Ölüm*'deki folklorik ve masalsı öğelerin yoğunluğu, ikinci bölümdeki şehir anlatısı ile yeterince bütünleşememekte; büyülü gerçekçiliğin yapısal dengesi zayıflayabilmektedir. Bu durum, mitin modern dünyayla çatışması ve metin içindeki işlevinin sorgulanmasını gerektirir.

Ayrıca, büyülü gerçekçiliğin evrensel yapısal kodlarının yerel kültüre entegre edilmesi sırasında kültürel kodların evrensel okur için yeterince açıklığa kavuşturulmaması, anlam katmanlarında kapalılığa neden olabilmektedir. Bu da özellikle çeviri bağlamında büyülü gerçekçiliğin algılanmasında sorunlara yol açabilir.

Sonuç

Aynı tarihsel dönemlerde, farklı coğrafyalarda kaleme alınan büyülü gerçekçilik eserleri arasında dikkate değer benzerlikler gözlemlenmektedir. Bu benzerlikler, yazarlar arası doğrudan bir etkileşimden ziyade, ulusların ortak folklorik kodları ve ilkel inanç sistemlerinden kaynaklanan kültürel paralelliklerle açıklanabilir. Özellikle edebi üretimin küresel ölçekte bu denli dolaşımda olmadığı dönemlerde, benzer temaların farklı kültürel bağlamlarda ortaya çıkması, kolektif bilinçaltı ve toplumsal hafızadaki ortak unsurlara işaret etmektedir.

Modern bir anlatı biçimi olarak ortaya çıkan büyülü gerçekçilik, her ne kadar tarihsel olarak yeni bir akım olsa da, içerisinde yer alan metinler bulundukları toplumların kültürel kodlarını, mistik inanışlarını ve geleneksel yaşam tarzlarını özgün biçimlerde yansıtmaktadır. Bu bağlamda, büyülü gerçekçiliğin geniş bir okur kitlesine hitap etmesi, onun yalnızca bireysel

değil, aynı zamanda kolektif hafızaya seslenen yönüyle de ilişkilidir. Anlatının her katmanında hissedilen bu kültürel derinlik, büyüğü gerçekçiliği evrensel düzeyde cazip kılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, Mevlüt Süleymanlı'nın *Göç* ve Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanları, büyüğü gerçekçilik kuramı çerçevesinde yapısal, tematik ve simgesel düzeyde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Faris'in büyüğü gerçekçilik tanımlamaları, Chanady'nin anlatı evreni üzerine yorumları ve Todorov'un sınır kavramı üzerinden gerçekleştirilen analizler doğrultusunda, her iki metnin de büyüğü gerçekçiliğin evrensel ilkelerini yerel mitos ve halk anlatı gelenekleriyle yeniden inşa ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Karşılaştırmalı edebiyat ve yapısal çözümleme yöntemleri aracılığıyla, Latin Amerika'ya özgü büyüğü gerçekçilik unsurlarının Türk edebiyatında nasıl dönüştüğü, hangi motiflerin başarılı biçimde aktarıldığı ve yerelleştirme sürecinde karşılaşılan anlatısal zorluklar ortaya konmuştur. *Göç* romanı, halk inançlarına ve kolektif hafızaya yaslanarak büyüğü gerçekçiliği derinleştirirken; *Sevgili Arsız Ölüm*, ironik anlatı kurgusu ve modern yaşama yönelik eleştirel bakışıyla dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, her iki roman da büyüğü gerçekçiliği yalnızca estetik bir tercih olarak değil, aynı zamanda kültürel bir direnç biçimi ve kolektif hafıza inşa aracı olarak kullanmaktadır. Bu çerçevede, büyüğü gerçekçiliğin yerel bağlamlarda farklı biçimlerde işleniş, akımın evrensel yapısına kültürel çeşitlilik kazandırmakta ve onu çok katmanlı bir anlatı formuna dönüştürmektedir.

Yapay Zekâ Kullanımına Dair Açıklama

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde, yapay zekâ teknolojisinden yalnızca metin düzenleme, biçimsel tutarlılık sağlama ve literatür sentezi konularında destek alınmıştır. Kullanılan araç, bir dil modeli olarak işlev gören OpenAI GPT temelli yazılımdır. Yapay zekâdan elde edilen çıktılar, yazar tarafından yeniden değerlendirilmiş, bilimsel kaynaklar ile karşılaştırılmış ve akademik bağlamda doğruluğu teyit edilmiştir.

Metin çözümleme, karşılaştırmalı yorumlama ve teorik değerlendirme gibi analiz bölümleri yazarın özgün katkısı ile şekillendirilmiş olup, yapay zekâ yalnızca yardımcı bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın bilimsel özgünlüğü ve sorumluluğu tamamen yazara aittir.

Çalışmanın herhangi bir bölümünde otomatik üretim metin kullanılmamış; yapay zekâdan elde edilen bilgiler, akademik yazım kurallarına uygun biçimde yeniden yapılandırılmış ve gerekli yerlerde özgün kaynaklarla desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2007). *Azerbaycan edebiyatında 1960 nesri*. Fenomen Yayıncılık.
- Adıgüzel, S. (2009). *Modern Azerbaycan edebiyatında Dede Korkut*. Fenomen Yayıncılık.
- Aktaş, Ş. & Gündüz, O. (2010). *Yazılı ve sözlü anlatım okuma-dinleme konuşma-yazma*. Akçağ Yayınları.
- Allene, I. (2001). *Ruhlar evi*. N. Yeğinobalı (Çev.). Can Yayınları.
- Bhabha, H. (1994). *The Location of Culture*.
- Bowers, M. A. (2004). *Magic(al) Realism*. Routledge.
- Carpentier, A. (1995). *The Baroque and the Marvelous Real*.
- Chanady, A. B. (1985). *Magical Realism and the Fantastic: Resolved Versus Unresolved Antinomy*. Garland Publishing.
- Ceferli, A. (2014). *Mevlüt Süleymanlı – Röportaj* / https://kulis.az/xeber/edebi-tenqid/xeber___-8240 (Mart 17, 2014).
- Faris, W. B. (2004). *Ordinary Enchantments: Magical Realism and the Remystification of Narrative*. Vanderbilt University Press.
- Güntay, M. (2016). Mevlüt Süleymanlı'nın göç romanı üzerine edebiyat sosyolojisi açısından bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*, (56), 35-51.
- Hart, S. M. (2005). *Magical Realism: Theory, History, Community*.
- Márquez, G. G. (2007). *Yüzyıllık yalnızlık*. S. Selvi (Çev.). Can Yayınları.
- Özsevgeç, Y. (2015). *Büyülü gerçekçi kurgu üzerine*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(39), 188-194.
- Sarıkaya, M. (1994). *Dünyanın beli uzunlu*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (5).
- Süleymanlı, M. (1990). *Göç*. S. Altaylı (Çev.). Ötüken Yayınevi.
- Süleymanlı, M. (2004). *Göç*. Azerbaycan Yayınevi.
- Tekin, L. (2013). *Sevgili Arsız Ölüm*. İletişim yayıncılık.
- Todorov, T. (1975). *The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre*. Cornell University Press.
- Turgut, C. Ö. (2003). *Latife Tekin'in yapıtlarında büyülu gerçekçilik*. (Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi.
- Türkmenoğlu, S. (2015). Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanında Büyülü Gerçekçilik. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (54), 417-426.
- Yılmaz Yüksek, Y. (2021). *Gerçeğin eleştirel izdüşümü: büyülu gerçekçilik*. <https://uretimhane.com.tr/gercegin-elestirel-bir-izdusumu-buyulu-gercekçilik/>
- Yusifli, V. *Yetmişin yetişt*, Mevlüt, 525. gazete, s. 25.
- Zamora, L. P. & Faris, W. B. (1995). *Magical Realism: Theory, History, Community*. Duke University Press.

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 28/ 04/ 2025

Kabul Tarihi: 16/ 05/ 2025

Atıf Bilgisi: Akman, Eyüp (2025). İhsan Altay

Derlemeleri - Kastamonulu Âşık Haykurî Hayatı ve Şiirleri. Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1, s. 15-62.

İhsan Altay Derlemeleri - Kastamonulu Âşık Haykurî Hayatı ve Şiirleri

Eyüp AKMAN*

Öz

Bu makalede Kastamonu Araçlı İhsan Altay'ın hayatı ve derlemeleri, Kastamonulu Âşık Haykurî'nin hayatı ve şiirleri üzerinde durulmuştur. İhsan Altay 1909-1942 yılları arasında yaşamıştır. 1936 yılında başladığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nden 1941 yılında mezun olmuştur. 1938 yılında fakülteye Pertev Naili Boratav'ın gelmesiyle folklor araştırmalarında, özellikle derlemelerde bir ivme gözükür. Boratav, kendisiyle beraber öğrencilerine de derlemeler yaptırır. İhsan Altay bunların başında gelir. 1940'lı yıllarda yaptığı derlemeleri maalesef erken vefatı dolayısıyla değerlendirememiştir. Ölümünden sonra onun derlemeleri DTCF arşivine bağışlanmıştır. Onun derlemelerinden Halk Edebiyatı alanının ilk doktoru olan Mehmet Tuğrul doktora tezinde, Pertev Naili Boratav da çeşitli eserlerinde yararlanmıştır. Bu derlemeler günümüzde Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nda yer alan Pertev Naili Boratav Arşivinde yer almaktadır. Bu makalede daha evvel adı duyulan fakat hayatı hakkında tam bir bilgiye sahip olamadığımız Kastamonulu Âşık Haykurî'nin hayatı ve şiirleri hakkında da bilgi verilmiştir. Âşık Haykurî'nin asıl adı Hüseyin'dir. 1887-1953 yılları arasında Kastamonu Kıyık köyünde yaşamıştır ve 1934 yılından sonra "Haykırılı" soyadını almıştır. Hüseyin Haykırılı âşıklığa özenmiş, dokuz perdeli sazı ile çevre köy ve ilçeleri dolaşarak hem sanatını icra etmiş hem de geçimini sağlamıştır. Haykurî ya da Haykırî mahlasını kullanan Hüseyin Haykırılı, ümmi bir saz şairidir, fakat irticalde başarılıdır. Saza hakimiyetinin yanında âşık makam ve usullerini de çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Şiirlerin geneline baktığımızda onların türkü veya uzun havaya benzediklerini görürüz. Mısra başlarındaki "amann, of" gibi ifadeler türkü ve uzun havalarda sık rastlanılan sözlerdir. Yine şiir sonunda tekrarlanan nakaratlar da onları türküyeye benzetmektedir. Şiirlerinde Haykurî; aşk acısından, gamdan, kederden, ayrılıktan, gam çeke çeke ömür geçirdiğinden, gençliğin elden gittiğinden, sevgililerinin merhametsizliğinden, söz eder. Ömrü, güzel peşinden koşmakla geçmiştir. Bu yönüyle onu Karacaoğlan'a benzetebiliriz. Bu şiirler edebî bakımdan fazla bir öneme sahip değildir. Şiirlerde belli bir vezin yoktur ama kafiyeyle riayet edilmiştir. Bu makaleyle hiç bilinmeyen bir derlemecinin, yani İhsan Altay'ın hayatı gün yüzüne çıkmış, yine hakkında adından başka bir bilgiye sahip olmadığımız Âşık Haykurî'nin hayatı ve şiirleri tespit edilmiş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İhsan Altay Derlemeleri, Âşık Haykurî, Kastamonu Araç, Pertev Naili Boratav Arşivi.

İhsan Altay Compilations - Kastamonu Ashik Haykuri's Life and Poems

Abstract

This article focuses on the life and collections of İhsan Altay from Kastamonu, Araç, and the life and poems of

* Prof. Dr.; Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Kastamonu, Türkiye.
E-mail: eakman@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6440-1397.

Kastamonu Ashik Haykurî. İhsan Altay lived between 1909-1942. He graduated from Ankara University Faculty of Language, History and Geography, which he started in 1936, in 1941. With the arrival of Pertev Naili Boratav to the faculty in 1938, there was an acceleration in folklore research, especially in collections. Boratav had his students prepare collections along with himself. İhsan Altay is at the forefront of these. Unfortunately, he could not evaluate the collections he made in the 1940s due to his early death. After his death, his collections were donated to the DTCF archive. Mehmet Tuğrul, the first doctor in the field of Folk Literature, used his collections in his doctoral thesis, and Pertev Naili Boratav used them in various works. These collections are currently in the Pertev Naili Boratav Archive, which is in the Turkish Economic and Social History Foundation. This article also provides information about the life and poems of Kastamonu Ashik Haykurî, whose name has been heard before but whose life we do not have full information about. Ashik Haykurî's real name is Hüseyin. He lived in the village of Kırıyık in Kastamonu between 1887 and 1953 and took the surname "Haykırılı" after 1934. Hüseyin Haykırılı emulated the art of minstrelsy and traveled to the surrounding villages and districts with his nine-fret saz, both practicing his art and making a living. Hüseyin Haykırılı, who used the pen name Haykurî or Haykırî, was an illiterate saz poet, but he was successful in improvisation. In addition to his mastery of the saz, it is understood that he also knew the modes and methods of the minstrel very well. When we look at the poems in general, we see that they resemble folk songs or long songs. Expressions such as "amann, of" at the beginning of the verses are common words in folk songs and long songs. Again, the refrains repeated at the end of the poem make them similar to folk songs. In his poems, Haykurî talks about the pain of love, sorrow, grief, separation, spending his life suffering, losing his youth, and the ruthlessness of his lovers. He spent his life chasing after beauty. In this respect, we can compare him to Karacaoğlan. These poems do not have much literary importance. There is no specific meter in the poems, but rhyme is observed. With this article, the life of a completely unknown compiler, namely İhsan Altay, has been brought to light, and the life and poems of Ashik Haykurî, about whom we have no information other than his name, have been identified.

Keywords: İhsan Altay Compilations, Ashik Haykuri, Kastamonu Araç, Pertev Naili Boratav Archive

GİRİŞ

İHSAN ALTAY DERLEMELERİ

Türkiye’de cumhuriyetten sonra folklor derleme faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu derlemeler kurumsal olduğu gibi bireysel de olmuştur. Bu ikincisine örnek olarak ilk akla gelen derlemeci Ahmet Şükrü Esen (1893-1944)’dir. Esen, 1925-1944 yılları arasında memur olarak çalıştığı yerlerde folklor derlemeleri yapmıştır. Bu derlemelerin tamamı 27 defterden oluşmaktadır. Bu defterler üzerinde Pertev Naili Boratav’dan itibaren epeyce çalışma yapılmıştır¹.

Şahıs derlemelerine bir diğer örnek de Fahri Bilge (1891-1961)’dir.² Bilge, 1937-1950 yılları arasında Kayseri’de Ziraat Bankasında çalışırken bölgeden hayli folklor malzemesi derlemiştir. Derlemelerini özellikle Afşarlar arasında yapmıştır. Onun derleme yaptığı defterler üzerine de bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmiştir.³

Şahıs derlemelerine bir örnek de Kastamonu Araçlı İhsan Altay’ın derlemelerini gösterebiliriz.

¹ Bu çalışmalar için bkz. (Tek, 2009, s. 115-120).

² Fahri Bilge büyük bir kütüphaneye sahipken ölümünden sonra arşivi dağılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Okay, 2013).

³ Bu çalışmalar için bkz. (Çapraz, 2014; Görkem, 2014).

Onun derlemelerine geçmeden önce bu derlemeci hakkında bilgi verelim.

İhsan Altay 1325 (1909) yılında Kastamonu ilinin Araç ilçesi Munay (Yukarı Oba) köyünde doğmuştur. Babası, Tosunoğullarından Abdurrahman (d.1888-ö.1969), annesi İsmet'tir. Abdurrahman'ın İhsan'dan başka Hasan, Hüseyin ve Müzeyyen adında üç çocuğu daha vardır. Ailenin günümüzdeki soyadı "Soyaltay"dır. Aileyi halihazırda Hasan ve Hüseyin'in çocukları, torunları devam ettirmektedir. İhsan Altay ilkokulu, Araç İlkokulu'nda bitirmiştir. Daha sonra Sivas Erkek Muallim Mektebine kaydolmuş ve oradan 1929 yılında İlk Mektep Muallimliği Şehadetnamesi alarak Sivas Lisesi Türkçe öğretmenliğine atanmıştır. Askerlik vazifesini 30 Nisan 1934 tarihinde tamamlayarak terhis olur. 1936 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dil bölümüne kaydını yaptırır (Fakülte numarası 93, Katılım tarihi 3.11.1936, Mezuniyet tarihi 1941). Burada derslerini başarıyla sürdürür. 1941 yılında "Edige Destanı" üzerine bitirme tezi hazırlar. Prof. Abdülkadir İnan, dekanlığa yazdığı 3 Mayıs 1941 tarihli bir dilekçede bu tezi incelediğini, öğrencinin mezuniyet imtihanına girebileceğini bildirir. İhsan Altay, 1941 yılında fakülteden mezun olunca fakültenin Dil bölümüne ilmî yardımcı (asistan) olur. Fakat 1938 yılında yakalandığı tifodan tam olarak kurtulamamıştır. Bunun üzerine hassas ve melankolik ruh yapısı da eklenince vücudu onu daha fazla taşıyamamıştır. İkinci kez gittiği askerlikte 6. Bölük Takım Komutanlığı'nda Müstahdem Yedek Piyade Teğmen iken Siirt Askeri hastanesinde 2 Temmuz 1942 tarihinde vefat etmiştir. İhsan Altay, Ankara'da DTCF'de yatılı olarak kalmıştır. O yıllarda en samimi arkadaşı, daha sonra tarih profesörü olacak olan Tayyip Gökbilgin'dir (DTCF öğrenci işleri arşivi: Dosya no 93).

İhsan Altay ve derlemelerinden söz eden ilk kişi Pertev Naili Boratav'dır. Bilindiği gibi Boratav, 1938 yılı Mart ayında DTCF'ye doçent olarak atanmıştır. Boratav, fakülteye atanır atanmaz derleme faaliyetlerine başlar, öğrencilerini folklor derlemeleri yapmaya yönlendirir. Aşağıda söz edeceğimiz İhsan Altay derlemeleri de Boratav'ın yönlendirmeleriyle olmuştur.

Pertev Naili Boratav 1942 ve 1947 yılında yazdığı DTCF Folklor arşivini tanıttığı iki makalesinde, Araç'tan derlemeler yapan İhsan Altay'dan bahseder. 1942 yılında yazdığı "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Halk Edebiyatı ve Folklor Arşivi" adlı makalesinde İhsan Altay'ın Kastamonu yöresinden 50 masal derlediğini belirtir ve İhsan Altay hakkında başka bir bilgi vermez (Boratav, 1991, s. 250). Fakat Boratav, 1947 yılında yazdığı "Folklor Arşivi'nin Bugünkü Durumu" adlı diğer makalesinin bir dipnotunda İhsan Altay hakkında şunları söyler: "İhsan Altay, eski öğrencilerimizden ve dil doktorası namzetlerinden idi; ilmî yardımcı olarak çalışmakta iken asker oldu; askerlik ödevini yaparken öldü. Kastamonu dolaylarında yaptığı

folklor derlemelerini ihtiva eden defterleri, ölümünden sonra babası arşivimize armağan etti. Burada İhsan Altay'ın hatırasını saygı ile anmayı bir borç bildik (Boratav, 1991, s. 292). Yine bu makalede İhsan Altay'ın yaptığı derlemelerin türü ve sayısı da tablo halinde verilmiştir.

İhsan Altay'ın derlemelerinden yararlanan ilk araştırmacı Mehmet Tuğrul (1905-1985)'dur. Mehmet Tuğrul 1936-1940 yılları arasında DTCF'de öğrencidir. Onun derlediği metinlerin derleme tarihine baktığımızda 1942 yılını görüyoruz. Mehmet Tuğrul, derlemelerinden oluşan, Türk halk bilimi alanının ilk doktora tezi olan “Çal Mahmut Gazi Köyünde Halk Edebiyatı I (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra)” adlı tezini 5 Aralık 1946 tarihinde savunur (Çetik, 2019, s. 154; Pehlivan, 2022, s. 13). Onun bu çalışması 1969 yılında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) yayınları arasında yayınlanır. Bu çalışmasında Mehmet Tuğrul kendi derlediği masalları mukayese ederken sık sık, İhsan Altay'ın derlemelerinden söz eder. Onları, “İhsan Altay koleksiyonu” başlığı altında referans gösterir. Eserinin bibliyografya kısmının “Basılmamış eserler ve koleksiyonlar” bölümüne “Altay, İhsan: Araç ve çevresinden derlenmiş masallar koleksiyonu (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halk Edebiyatı Arşivinde) kaydını düşmüştür (Tuğrul, 1969, s. XII).

İhsan Altay'ın derlemelerinden yararlanan diğer kişi de Pertev Naili Boratav'dır. Boratav, Wolfram Eberhard ile beraber hazırladıkları ve 1953 yılında yayınlanan masal katalogunda İhsan Altay'ın masallarından istifade etmiş ve ilgili masalın “belge” kısmına “Kastamonu P1” notunu düşerek İhsan Altay'ın masallarına göndermede bulunmuştur (Eberhard, Boratav, 1953, s. 424).

Boratav, “Az Gittik Uz Gittik” adlı 1969 yılında yayınladığı kitabında, İhsan Altay'ın derlediği “Hızır” ve “Kösenin Tavşanı” adlı masallara yer vermiştir. Masalların notlar, açıklamalar kısmında, birinci masal için “Masalı 1940'ta öğrencim İhsan Altay, Araç'ın Geley köyünden bir kadından derlemiştir” yazmıştır (Boratav, 1992: 279), ikinci masalın dipnotuna da Boratav “Kitaptaki metni 1940'ta öğrencim İhsan Altay, Araç'ta Topal Emin adı ile tanınan masalcıdan derlemiştir” demektedir (Boratav, 1992, s. 283).

Boratav 1963 yılında Fransızca olarak yayınladığı “Le Tekerleme” adlı eserinde (Bu eser 2000 yılında Türkçeye çevrilmiştir) İhsan Altay'ın derlediği tekerlemelerden de yararlanır (Boratav, 2000, s. 119, 132).

Aşağıda tanıtacağımız İhsan Altay derlemelerinden yukarıda bahsettiğimiz iki isim dışında - bildiğimiz kadarıyla- kimse istifade etmemiştir. Biz de bu derlemelerin peşine düştük ve İhsan Altay'ın derlemelerine Pertev Naili Boratav arşivinde ulaştık.

A-Arşiv bilgileri:

Boratav'dan öğrendiğimize göre İhsan Altay, yaptığı derlemeleri çeşitli defterlere kaydetmiştir. Onun ölümünden sonra da babası bu defterleri Boratav'a, yani üniversiteye teslim etmiştir. Biz bu defterlere ulaşamadık. Sadece bu defterlerin daktilo edilmiş haldeki dosyasına ulaştık. Bu dosya şu an, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nda yer alan Pertev Naili Boratav Arşivinde yer almaktadır.⁴ Dosyadaki her sayfanın üzerinde 1945 tarihi yazmaktadır. İhsan Altay'ın ölüm tarihi 1942'dir. Demek ki onun ölümünde sonra, 1945 yılında bu defterler yeniden daktilo edildi. Fakat defterlerin kimin tarafından daktilo edildiğini bilmiyoruz. Dosyadaki toplam malzeme 359 daktilo sayfasıdır. Biz de bu dosyadaki metinlerin fotoğraflarını aldık. Bu derlemeler üzerine çalışmalarımıza da başladık. Buradan, arşive girmemize yardımcı olanlara ve arşiv çalışanlarına teşekkür ediyorum.

İhsan Altay dosyasının ayrıntılı bilgileri: Yirmi numaralı dosyanın üzerinde Fransızca şöyle yazar: Archives D'ethnographie et de Folklore Anatoliens de Pertev Naili Boratav. Türkçesi: Pertev Naili Boratav Anadolu Etnografya ve Folklor Arşivi. Divers Dossier (çeşitli dosyalar) 20 ifadesinden sonra, parantez içinde roma rakamlarıyla (II, IV, V, VI, VII, IX, XI, XIV) yazılmıştır. Bu rakamların her biri bir türe karşılık gelmektedir. İhsan Altay malzemesine baktığımızda dosyada yer alan türler, numaraları ve adetleri⁵ şöyledir:

-II Halk şairlerinden metinler: 16 parça şiirden oluşmaktadır. Bu şiirler: 1-Meydâni (destan, on dokuz kıta, s. 137), 2-Meydâni (üç kıta şiir, s. 139), 3-Haykırî (tekellüm, iki yüz yetmiş bent, s. 226), 4-Haykırî (Gıyık destanı, s. 189, dört bent), 5-Moskof destanı (anonim, altı kıta, s. 214), 6-Kara Fatma destanı (altı kıta, s. 215), 7-Moskof destanı (beş kıta, s. 214), 8-Sivastopol destanı (yirmi üç kıta, s. 215), 9-Sivastopol destanına nazire (on dört kıta, s. 218), 10-Meslek destanı (on bir kıta, s. 220), 11-Hürriyet marşı (beş bent, s. 221), 12-Kesik Baş destanı (yirmi altı kıta, s. 221), 13-Kemâli Moskof destanı (on dört kıta, s. 224), 14-Haykırî (yirmi yedi bent, s. 226), 15-Nuri (satranç, on dört kıta, s. 239), 16-Balkan destanı (on dokuz bent, s. 240).

-IV Masallar, fıkralar

IV-1 Masallar (81 adet)

IV-2 Fıkralar (3 adet)

⁴ **Kutu künye bilgileri:** Fon kodu: PNB, kaynak kodu: 0048, seri no: 10, tarih: 1989, kutu no: 2, dosya adedi: 14, materyal türü kodu: K; **Dosya bilgileri:** Fon kodu: PNB, Seri no: 10-Çeşitli, kaynak kodu: 0048, Tarih 1945, kutu no: 2, Dosya no: 20, Belge no: 1-14.

⁵ Bu listedeki kıta, bent ve sayfa sayıları tarafımızdan yazılmıştır.

-V Efsaneler, menkabeler (4 adet)

-VI Atasözleri, bilmeceler

VI-1 Atasözleri (9 adet)

VI-2 Bilmeceler(33 adet)

-VII Türküler, ninniler, maniler, tekerlemeler, ilahiler

VII-1 Türküler, ninniler (128 adet, üçü ninni)

VII-2 Maniler (886 adet)

VII-3 Tekerlemeler (6 adet)

VII-4 İlahiler (54 adet)

-XI-Töre ve Törenler

XI-1 Doğum ve çocukla ilgili töre ve törenler (13 sayfa)

XI-2-3 Evlenme (14 sayfa)

XI-4 Ölüm (4 sayfa)

-XIV Halk hekimliği

XIV-2 Halk hekimliği, ilaçlar (129 hastalık için, 21 sayfa)

-XV Yer adları (Araç ilçesi ile ilgili 2 sayfalık bilgi)

Dosyada bulunan her sayfanın başında şu bilgiler yer almaktadır: İhsan Altay 1945/Kastamonu Araç/ Divers: Dossier 20 (II, IV, V,VI, VII, IX, XI, XIV)

B-Âşık Haykurî:

İhsan Altay derlemelerinde “II Halk şairlerinden metinler” başlığı altında Haykurî’ nin şiirleri yer almaktadır. Şiirlere geçmeden önce bu şairimiz hakkında kısaca bilgi verelim.

Kastamonu âşık edebiyatından söz eden kaynaklarda Haykurî adı, sadece ismi geçmek suretiyle anılmakta (Tan,1985, s. 104) veya hakkında çok az bilgi verilmektedir. Süleyman Şenel “Kastamonu’da Âşık Fasılları” adlı eserinde bir dipnotta Haykurî hakkında şunları yazmıştır: “1930’lu yıllarda 60-70 yaşlarında öldüğü tahmin edilmektedir. İhsan Ozanoğlu’nun verdiği bilgiye göre, “Hüseyin Haykurî” olarak da tanınır, ümmî bir halk şairidir. İrticalen şiir söylemede usta olup, kıvrak bir saz çalışı vardır” (Şenel, 2007, s. XXXV).

İhsan Ozanoğlu bir ses kaydında⁶ Haykurî hakkında bazı bilgiler verir. Ozanoğlu 15 yaşlarındayken, Kastamonu'ya Emrah'ın torunu olduğunu söyleyen Nihânî adında bir âşık gelir. Burada bütün şairleri mat eder. Bu şairler arasında Ozanoğlu'ndan yaşça büyük Vefayî adında bir ümmî şair de vardır. Ozanoğlu, Nihânî'yi mat eder. Ozanoğlu bu olayı anlattıktan sonra sözü Haykurî'ye getirir: “İkinci ümmî şair Haykurî'dir. Âşık Hüseyin Haykurî derlerdi ki kıvrak saz çalardı ve hiç hazırlanmadan, bu okuma yazma bilmeyen halk şairi, istediğini medh eder, istediğini mat. İsteddiği ayakta nazım söylerdi”. Ozanoğlu o gece, Âşık Nihânî'nin karşısına çıkınca Haykurî “Bu da bizim soydan bir adamdır” demiş ve Ozanoğlu'nu müdafaa etmiştir. Ozanoğlu'nun dedesine de sokaklarda mahallelerde haykır haykır gezdiği ve naralar attığı için Haykurî derlermiş. Ozanoğlu, Haykurî hakkında şunları da söylemiştir: “Âşık Haykurî hakkında da bir kitap yazmak durumundayım. Bu adamı da tanıtmak istiyorum. Elimde yeteri kadar doküman mevcut”.

Bu bilgilerden; Haykurî'nin adının Hüseyin olduğunu, ümmî bir şair olduğunu, irticalen şiir söylemedeki yeteneğini, kıvrak saz çaldığını ve istediği ayakta şiir söyleyebildiğini anlıyoruz.

Haykurî'yi yakından tanıyan, ondan şiir derlemiş olan merhum Fazıl Bayraktar, Araç Haber Gazetesi müdürü merhum Abdullah Savaş'a Haykurî hakkında bilgiler vermiştir. Abdullah Savaş o görüşmeyi şöyle anlatır:

Emekli General Fazıl Bayraktar, Haykurî lakabı ile tanınan Araçlı bir halk şairinden söz etti. Uzun yıllar önce at sırtında, sazı elinde köy köy, kahve kahve dolaşan Haykurî, güzel saz çalar, hazırlıksız (irticalen) şiir söylermiş. Alkole düşkünmüş, ayık gezdiği olmazmış. Fazıl Paşamız uzun yıllar önce Mergüze'nin Kuşçular mahallesinde ablasına misafir olduğu evde, aşağıdaki 32 kıtalık uzun destanımsı şiiri Haykurî'den dinlemiş, defterine not almış, yıllar sonra arşivini karıştırırken tesadüfen bulduğu bu destanı, ısrarlı ricamız üzerine yayınlamak üzere bize verdi. Kendisine teşekkürler ediyoruz (Araç Haber Gazetesi, 2009, s. 3).

Kastamonu-nâme olarak adlandırılan bu destansı şiir 32 dörtlüktür. Her kıtanın sonunda “.....yana Kastamonulu denir mi” redifi tekrarlanır. Bu şiirin ilk kıtası şöyledir:

Necibe gadunu kahraman saymamışsa

Şerife Bacı'yı hemşeri yerine koymamışsa

⁶ Kendi arşivinden 46 dakikalık bu ses kaydını bana gönderen Süleyman Şenel Bey'e teşekkür ederim. MİFAD referans künyesi: BN.75.0040/1-B'dir.

Kocabıyıkların Halime Çavuş'u duymamışsa

Duymayana Kastamonulu denir mi?

Haykurî hakkında yazılı kaynaklardan tespit edebildiklerimiz bundan ibarettir. Gelelim yeni bilgilere.

İhsan Altay, Haykurî'den 297 bentlik şiir derlemiş ve bu şiirlerin sonunda Haykurî hakkında şu bilgiyi vermiştir: “Kastamonu'nun Göl nahiyesinde Kıyık köyünde 1303'te doğmuştur. 15 yaşından itibaren âşıklığa başlamıştır. 1318'de evlenmiş ve 1323'de kur'a askeri olarak İstanbul'a gitmiş. Yıldız'da altıncı alayda birinci taburda birinci bölük birinci takımda askerliğini yapmış. Bir müddet Ertuğrul'da, sonra da altıncı alayda askerliğine devam etmiş. 1325'te tezkere alıp köyüne dönmüştür ve orada seferberlik ilanına kadar kalmış, sazı ile meşgul olmuştur. 1916'da tekrar askere alınmış. Beylik davarı sevk ederken Ilgaz'da Bek denilen bir mahalde bir Kürt obasında bir Kürt kızına rast gelmiş, bir buçuk sene bunun aşkıyla sazını inletmiştir. Müteaddid defalar evlenmiştir. Sonuncu, şimdi yaşayan ailesi on birinci ailesidir. Seferberlikten sonra köyüne çekilmiş, bir müddet arabacılık etmiş, idaresini arabacılıktan temin edemeyecek kadar ihtiyarladığı vakit yine sazına başvurmuş. Saz yine onun her yerde iâşesini temin edecek bir vasıta olmuştur”.

Bütün bu malumattan ve nüfus bilgilerinden hareketle Haykurî'nin şeceresini şöyle oluşturabiliriz. Asıl adı Hüseyin olan Haykurî, 1887 yılında Kastamonu Hacı Hamza mahallesinde doğmuştur. Daha sonra nüfus kaydını merkez Kıyık köyüne aldırılmıştır. 03.03.1953 yılında Kıyık köyünde vefat etmiştir. 1934 yılında “Haykırılı” soyadını almıştır. Hüseyin'in, Hacı Hamza mahallesindeki aile lakabı HACIOĞLU'dur. Şeceresi aşağıdaki gibidir:

MUSTAFA<Ayşe

Mustafa(1841)

Mustafa(1841)<Halime(1834)

Ali Osman(1869))

Ali Osman(1869)<Fatma

HÜSEYİN(1887)

HÜSEYİN⁷(1887)<Nuriye⁸(1909)

↓

Ahmet(1932)⁹+ Tahir(1912)¹⁰+Seher¹¹(1933)

Ahmet(1932)<Nazmiye¹²(1931)

↓

Ali Osman(1953)+Nail(1957)

Ali Osman(1953)<Sevim

↓

Murat+İsmail

Murat<Nigar

↓

Ahmet+Kerim

İsmail<Cemile

↓

Onur

Nail(1957)<Bedriye

↓

Recep

Recep<Kadriye

↓

Yağmur+Nehir

⁷ Haykırılı soyadını almıştır. d.01.07.1887-ö.03.03.1953.

⁸ Ö.1971.Kıyık köyünden. Baba adı Ali Osman anne adı Hayriye.

⁹ Ö.2005. Kıyık köyünden Kamil Çantaoglu'na evlatlık olmuştur. Soyadı da Çantaoglu olmuştur.

¹⁰ Annesi Çerçi köyünden Fatma'dır. Gömeç köyünde yaşamış ve Nalbant soyadını kullanmıştır. Eşi Devrekanili Reşide, Çocukları: Mustafa, Şerife, Seher, Nezahat, Sabahat, Ali Osman'dır.

¹¹ Ö.2020.Kıyık köyünde evli. Eşi Ahmet oğlu İsmail Altay'dır. Çocukları Necati, İsmail ve Nebahat.

¹² Ö.1985.

C-Şiirlerinin incelenmesi:

Haykurî, şiirlerine çoğu yerde “tekellüm”, bazen de destan adını vermektedir. Tekellüm kelimesi sözlüklerde “söyleme, konuşma” anlamlarına gelmektedir. Âşık fasıllarının bir parçası olarak ise tekellüm, “Âşıkların hünerlerini sergilediği, üstünlüklerini ortaya koyma gayreti içinde oldukları bölümdür. Bir kaç şekilde icra edilirler” (Kaya, 2014, s. 99). Haykurî’nin tekellümden kastettiği ise “laf düzmek”tir.

Haykurî’nin şiirlerini şekil ve muhteva yönünden incelemeden önce, bu şiirlerin nasıl, nerede ve ne zaman derlendiği hakkında bilgi verelim. İhsan Altay Araçlıdır. DTCF’ye kaydını 1936 yılının Kasım ayında yaptırmıştır ve oradan 1941 yılında mezun olmuştur. 1938 yılı Mart ayından itibaren Pertev Naili Boratav DTCF’dedir. Yoğun bir biçimde folklor derlemeleri yapmakla ve yaptırmakla meşguldür. Muhtemeldir ki İhsan Altay da Boratav’ın yönlendirmeleriyle memleketi Araç’ta derlemelere başlamıştır. Aşağıda metnini verdiğimiz şiirleri de Hüseyin Haykırılı’dan derlemiştir. Haykurî, gezgin bir halk şairidir. O yıllarda da (1938-1941) Araç’ta bulunmaktadır. İhsan Altay yakaladığı bu kaynak kişinin peşini bırakmamış, ondan derlemeler yapmıştır.

Derlemenin tam olarak hangi tarihte yapıldığı metinlerde belirtilmemiştir. Bir bentte Haykurî, yaşının elliye geçtiğini söylemektedir. Hüseyin Haykırılı 1887 doğumludur, yaşı elliye geçtiğine göre derleme tarihi 1937’den sonradır.

Çekerim cevır ü mihnet çilem dolmaz

Sürsem zevk safayı gönül almaz

Yaş elliden sonra âşıklık olmaz

Geç, şaşkın Haykırî, gel (265¹³)

Haykurî, ümmî bir şair olduğu için o söylemiş, İhsan Altay bir deftere yazmıştır. 246 numaralı bentte bu durum dile getirilir:

İhvan değil mi kabrimi yol üstüne kazan

Hayat değil mi dünyayı seyran edip bir zaman gezen

Ben söylerim İhsan Efendi’dir yazan

Söyle Haykırî, var garip garip!

146 numaralı bentte şiirlerin bir deftere yazıldığı belirtilmektedir:

Of! Bu defteri okurken bir kere dursunlar

¹³ Parantez içindeki rakamlar, metindeki bent numaralarıdır.

Sözümde hilafım varsa başım vursunlar

Bu destan kimin deye okuyanlar sorsunlar

Söyle garip Haykırî, hey!

Haykurî, bu şiirleri İhsan Altay'ın Araç'ta yazdığını şu iki bendinde söyler:

Yol üstüne kabrim kazıldı

Ala gözler süzüldü

Ak gerdan üstüne siyah zülfün süzüldü

Araç kazasında bu destan yazıldı

Söyle Haykırî, var garip garip! (244)

Sahrada çok aylar gönlümü eğledim

Fâni dünyada geldim, gider oldum, n'eyledim

Bu destanı ben Araç'ta söyledim

Söyle, bağıryanık Haykırî, var garip garip (270)

Bir başka bentte ise Haykurî, derlemenin yapıldığı yerin İhsan Altay'ın babasının, yani Abdurrahman Efendi'nin evi olduğunu söyler:

Aman, dolandım evvel muratlara erdim

Çok divanım vardır, seyranım var

Meyil vermedim

Abdurrahman Efendi'nin hanesi gibi hane görmedim

Şirin haneye kurban olduğum gel, gel (275)

Haykurî, söylediği şiirlere bazen tekellüm bazen de destan adını vermiştir.

Bize kismet seyrande gezmek

Yoktur efendim elimde okuyup yazmak

Tekellüm deye derler ki buna laf düzmek

Desinler Haykırî'dir tekellüm bâbıdır, hey! (52)

Burada görüldüğü gibi Haykurî, "laf düzmek"e tekellüm adını vermektedir.

Haykurî, aşağıdaki bentte de İhsan Altay'ın Ankara'ya götürmek üzere yazdığı bu şiirlere tekellüm adı verir.

Of! Şahin misali karşımda, aman, oturun

Yazın mübarek elinizle tekellümü bitirin

Hediye olarak Ankara'ya yazıp götürün

Deyin ki "Şaşkın Haykırî'nin tekellümüdür bu" (24)

Şiirlerinin sonuna doğru ise yazdırdıklarına destan adını verir Haykurî:

Aman pişirdim türlü, emtiaları yesinler

Herkesin gönlünün arzu ettiğini versinler

Bu da bağı yanık Haykurî'nin destanıdır desinler

Yan kara bahtım, hey! (238)

Haykurî Araç'ta çok nimet yediğini "Taşına toprağına bereket Araç'ta çok nimet yedim" (262) dizesiyle dile getirir. Araç'ın köylerini de gezmiştir Haykurî. Süzey ve Yazıköy'de bulunmuştur. "Araç kazasın dolaştım bir zaman Süzey'e vardım" (60), "Yazıköy'ün başına baktım ne hoş orman görünür" (63) dizeleri buna işaret eder.

Haykurî'nin şiirlerinde bahsettiği bir yer de Ilgaz'dır. Orada bir Kürt kızına âşık olduğunu yukarıdaki bir notta İhsan Altay belirtmişti. Bu Kürt kızından da aradığını bulamamıştır ve pişman olmuştur:

Çıktım Ilgaz'a hayran kaldım yazına

Gönül verdim kibar lisan sözüne

Geç gönül sevdadan, sevda olur mu Kürt kızına

Sevda olursa kaşı keman olmalı (208)

Haykurî aradığı aşkı Türkmen kızında bulmuştur. Bu kız da Ilgaz'da bulunmaktadır:

Çok civanın seyranım var gönlümü yormadım

Çok civan ile sohbetim var birinin halını sormadım

Ilgaz'a vardım Türkmen kızı gibi güzel görmedim

Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel (93)

Ol civanın kaşı ile gözünden bir hisse almalı

Gönüle kalırsa kurban olmalı

Güzel ararsan Türkmen olmalı

Kaşı keman sevdiğim (207)

Çalarım örtmez dokuz perdeli sazı

Kaşları hilal siyahtır gözü

Aklımı başımdan alıp Mecnun eden Türkmen kızı

Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel (85)

Haykurî, Kastamonu İnebolulu bağlama sanatçısı Sarı Recep¹⁴ ten kendini üstün görür:

Sarı Recep denizlere dalar

Çıkmış radyonun başına çalgıcı- başılığa karar kılar

Dinle şaşkın! Haykurî senin gibi kırkını suya salar

Geç bu sevdadan hey, hey! (26)

Şiirlerin geneline baktığımızda onların türkü veya uzun havaya benzediklerini görürüz.

Mısra başlarındaki “amann, of” gibi ifadeler türkü ve uzun havalarda sık rastlanılan sözlerdir.

Yine şiir sonunda tekrarlanan nakaratlar da onları türküye benzetmektedir.

Şiirlerinde Haykurî; aşk acısından, gamdan, kederden, ayrılıktan, gam çeke çeke ömür geçirdiğinden, gençliğin elden gittiğinden, sevgililerinin merhametsizliğinden söz eder. Ömrü, güzel peşinden koşmakla geçmiştir. Bu yönüyle onu Karacaoğlan’a benzetebiliriz. Bu şiirler edebî bakımdan fazla bir öneme sahip değildir. Şiirlerde belli bir vezin yoktur ama kafiyeyle riayet edilmiştir.

Haykurî’nin şiirlerinin musiki yönünü ve şiir oluşum düzenini incelemesi için şiirleri, değerli hemşehrimiz Süleyman Şenel Bey’e göndermiştim. O da sağ olsun şiirler hakkındaki görüşlerini bir mail atarak bana gönderdi.¹⁵ Üç sayfalık mailini burada değerlendirme imkânına sahip değiliz. Ancak bazı cümlelerini alıntılarla yetineceğiz.

Süleyman Şenel bu şiirler için, “tarihin tozlu raflarında kalan bir sözlü ağız derlemesi olmalı” demektedir. Derlemeyi yapan İhsan Altay, bu derlemeyi musiki eşliğinde yapıp yapmadığını bize bildirmemektedir. Bu konuda Süleyman Şenel’in düşüncesi “Haykurî’nin, şiirlerini, büyük ölçüde irticalen ama ara-sıra da olsa ezgi ile okuyarak İhsan Efendi’ye kaydettirmiş olabileceğini düşünüyorum” şeklindedir. Fakat Şenel’in burada şüphelendiği bazı hususlar vardır. “Bunlardan biri, 1948 yılında Kastamonu ve çevresinden derlenmiş çok sayıdaki ezgili "Goşma" örneğinin güfte biçimlerini hatırlatan ana satırlara ilâve lâfız ve nakaratların benzeri katkılara Haykurî’nin şiirlerinde de rast gelinmesi. Öyle ki Haykurî, ezgiyle birlikte, güfteye girişlerdeki terennüm ve nidaları da kullanmış. Söyleyiş üslubu, şiirini, bir ezgiye döşer gibi irticalen ördüğünü ve bir şiir bütünlüğü taşımayan ifadelerini daha ziyade tek kıtalı söyleyiş esasına göre kurguladığını düşündürüyor. Bu da, Haykurî’nin şiirlerini tek kıtalı söyleyiş esasına göre ve bir ezgi üzerine döşemiş olarak da kaydettirmiş olma ihtimalini akla getiriyor. Çünkü Kastamonu önemli bir "halk ağzı goşma" bölgesidir ve kulağı bu kalıp söyleyiş ve

¹⁴ Asıl adı Recep Güray’dır. Sarı Recep lakabıyla anılır. İnebolulu mahalli sanatçı iken 1946 yılında Ankara Radyosuna bağlama sanatçısı olarak atanmıştır.

¹⁵ 25 Nisan 2025 tarihli bu mail arşivimizdedir. İlgili alıntıları bu mailden yapacağız.

okuyuşlarla beslenmiş olmalıdır. Hatta güzel saz çaldığı bilinen Haykurî'nin bu okuyuşun kuvvetli bir temsilcisi olarak düşünülmesi de mümkündür.”

Süleyman Şenel, Haykurî'nin şiirlerinin “tek kıtalık koşma” olabileceği üzerinde de durur. Ona göre Kastamonu’da “koşma”, sadece âşıklar arasında değil, halk arasında da yaygındır. Fakat âşık tarzı ve halk ağzı koşmalar arasında bazı benzer ve farklı yönler vardır. “Goşma/Koşma” denilen bu ezgiler, her şeyden önce, anonim karakterli sözlerin döşendiği yaygın bir kalıp melodidir. Bu kalıp melodinin halk ağzı kullanımlar dışında, Kastamonu şehir muhiti musiki meclislerinde ve bilhassa âşık meclislerinde de vokal-enstrümantal tarzda görüldüğünü söyleyen Şenel, bu ortamlarda okunan çeşitlemeler, bilhassa melodik biçim, güftenin şekil ve biçim yapısı, melodik seyir, metro-ritmik yapı, üslûp ve edebî tema yönünden farklılıkları olduğunu belirtir.

Süleyman Şenel, şiirlerin vezni ve kafiyesi hakkında da şunları söyler: “Biçim ve özellikle kafiye düzeninde *aaab* ve *aaa+bb* şemasına belki de geleneksel bir alışkanlıkla çokça başvuruyor ve sık sık da bu şemanın varyantlarını oluşturuyor. Diğer yandan; temelde 4 satırlı gibi görülen kıta disiplini de, kıta içinde yer alan satır sayısı düzeni de ve satırların vezinlerindeki istikrar da daima ihlâl ediliyor. Dahası şiirler, büyük ölçüde 11’li hece veznine dayansa da bu sayısal disiplin asla korunmayıp adeta serbest/esnek bir manzum şiir biçimi halini alıyor. Durgu/durak yerlerindeki düzensizlik de keza aynı şekilde... "Nakarat" kullanımlarındaki istikrarsızlıklar da, "mahlas" kullanma keyfiyeti de öyle... Bir şey daha... Âşık şiirindeki, kıta sonlarında "mahlas" tapşırma âdeti, Haykurî'nin şiirlerinde, adeta hemen her kıtada mahlas kullanılabileceği düşüncesini doğuruyor. Çünkü şiir başı fikri olmadığı gibi, şiir sonu fikri de görülüyor.”¹⁶

D-Haykurî hakkında rivayetler¹⁷:

1-Haykurî'nin arkadaşlarından birisi bir kız kaçırmış. Fakat Haykurî'ye bir türlü yüzünü göstermiyorlarmış kızın. Ne yapıp edip kızın peçeli yüzünü görmeyi başarmış ve şaşırarak şu dizeleri söylemiş:

Ne kararıp durar Depelce'nin doruğu

Yüzüne de baktım Araç çürüğü

2-Dul bir kadını evlendirmişler, üstelik düğün ve semet (duvak) de yapmışlar. Bunu duyan

¹⁶ Süleyman Şenel'in Haykurî'nin şiirlerinin müzikal değerlendirmesi mühimdir. Fakat burada sınırlı sayıda bir alıntıyla iktifa ediyoruz. Süleyman Bey'in ileride bu konuda bir makale yayımlayacağını ümit ediyoruz.

¹⁷ Bu rivayetleri Haykurî'nin torunu Ali Osman Çantaoglu'ndan yazdım. (E.A)

Haykurî şunları söylemiş:

Araç'ın altı Gemet

Karıya olur mu semet

3-Haykurî'nin torunu İsmail Altay'ın anlattığına göre Haykurî, baba yiğit, kabadayı biri imiş. Bütün düğünlere davet edilir ve düğüne gitmek için bir özel kağnı arabası süslettirir, o arabaya elinde curası veya sazıyla biner gidermiş. Yazının sonunda yer alan toplu çekilmiş fotoğrafı da bize İsmail Bey vermiştir. Kendisine teşekkür ediyorum. Fotoğrafın üstünde tarih yoktur. Fakat ona göre bu fotoğraf 1940'larda Ankara Korosu'nda çekilmiştir.

Sonuç: Bu makale ile elde edilen bilgilerin özeti aşağıdaki gibidir:

1-Bu makaleyle ilk derlemecilerden olan Araçlı İhsan Altay'ın hayatı gün ışığına çıkarılmıştır.

2-İhsan Altay'ın 1938-1941 yılları arasında Araç'tan yaptığı derlemelerin sayısı ve türü tespit edilmiştir.

3- Daha evvel adı duyulan fakat hakkında çok az malumatımız olan Kastamonulu Âşık Haykurî'nin hayatı ve yeni şiirleri bu makaleyle ortaya çıkarılmıştır. Buna göre bugün elimizde Haykurî'nin; İhsan Altay'ın derlediği 297 bentlik bir tekellüm, dört bentlik bir destan ve bir Elifname ile Fazıl Bayraktar'ın derlediği 32 kıtalık başka bir destanı (Kastamonu-nâme) bulunmaktadır. Âşık Haykurî, hazırlıksız şiir söylemede (irtical) ustadır. Hafızasında mevcut söz kalıplarını kullanarak oldukça uzun manzumeler (destan gibi) oluşturabilecek yeteneğe sahiptir.

4-Süleyman Şenel'in Haykurî'nin şiirlerini musiki yönünden incelemesi de bu makaleye bir değer katmıştır.

5-Makalenin sonuna koyduğumuz belgeler de bu vesileyle kaybolmaktan kurtulmuş oluyor.

6-Bu makaleyle Kastamonu âşık edebiyatı kalesine bir taş daha koymuş olmaktan büyük mutluluk duymaktayız.

KAYNAKLAR

Araç Haber Gazetesi, 23.07.2009, s. 259.

Boratav, P. N. (1991). *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde halk edebiyatı ve folklor arşivi*. Folklor ve Edebiyat I, Adam Yayınları.

Boratav, P. N. (1991). *Folklor arşivinin bugünkü durumu*. Folklor ve Edebiyat I, Adam Yayınları.

Boratav, P. N. (1992). *Az gittik uz gittik*. Adam Yayınları.

- Boratav, P. N. (2000). *Tekerleme*. (Yay. Haz. M. Sabri Koz). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Çapraz, E. (2014). *Fahri Bilge derlemeleri/Kayseri ve yöresi halk şairleri*. Talas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çetik, M. (2019). *Pertev Naili Boratav/bir akademisyen ve düşünce adamı*. İletişim Yayınları.
- DTCF öğrenci işleri arşivi: Dosya No. 93.
- Eberhad, W. & Boratav, P. N. (1953). *Typen Türkischer volksmarchen*, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden.
- Görkem, B. (2014). *Fahri bilge derlemeleri/Kayseri ve yöresi halk bilimi çalışmaları*. Talas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kaya, D. (2014). *Türk dünyası ansiklopedik Türk halk edebiyatı kavramları ve terimleri sözlüğü*, Akçağ Yayınları.
- Okay, O. (2013). *İflah olmaz kitap hastaları, kâğıt medeniyeti*. Dergâh Yayınları.
- Pehlivan, G. (2022). Mehmet Tuğrul'un kitaplaşan doktora tezinde “uygunsuz” halk anlatılarının yazgısı, *Yâ Kebikeç*, 53.
- Şenel, S. (2007). *Kastamonu'da âşık fasılları türler/çeşitler/çeşitlemeler I*. Kastamonu Valiliği Yayınları.
- Tan, N. (1985). Kastamonu halk şairleri, *halk kültürü* 1985/1 Beşinci Kitaptan Ayrı Basım, Dilek Matbaası, ss. 93-105.
- Tek, R. (2009). *Ahmet Şükrü Esen defterlerinden faydalanılarak yapılan çalışmalar, Ahmet Şükrü Esen'e Armağan* (Haz. Sabri Koz). Özal Matbaası.
- Tuğrul, M. (1969). *Mahmut Gazi köyünde halk edebiyatı (menkabe, hikâye, masal, fıkra)*. M.E.B. yayınları.

METİNLER¹⁸

[163-188]¹⁹

Tekellüm/Haykırî

1-Etrafıma baktım kara duman bürüdü
Gözlerimden kanla yaş yürüdü
Gam çeke çeke ömrüm çürüdü
A dağlar, dağlar! Ben ölürsem kim ağlar?

2- Dağlar dedim ben dağlara da dayandım
Bülbül feryat ediyor sedasına uyandım
Açtım gözüm al kanlara boyandım
A dağlar, a dağlar! Yaralarımı kim bağlar?

3-Çıkabilsem şu ormanın düzüne
Ölmeden bakayım fani dünyanın yüzüne
Amel etme sakın fani dünyada kimsenin sözüne
A dağlar, a dağlar! Düşmanım güler oynar, dostum kan ağlar.

4-Selâm söylen nazlı bacım karaları bağlasun
Cellâtlar da kayışlarım yağlasun
Garip anam kanlı yaşlar ağlasun
A dağlar, a dağlar!
Ne ana var, ne baba, ne evlât var ne ayâl
Ben ölürsem kim ağlar?

5-Aşamadım şu dağları Kır atımla acımdan
Yedi yıl da serseri gezdim yâr senin ucundan
Çıkayım da anam şu dağların başına
Dayanılmaz da nazlı yârın gözlerinin yaşına
Ayırdı da beni nazlı yardım şu feleğin işine
Nazlı yâr giderse ben giderim
Yoluna canımı kurban ederim

6-Kararup da durur şu Kâfir'in dağı
Eridi de kalmadı anam yüreğimin yağı
Aylar gibi de parlar Emine'nin ağı
Eminem giderse ben de giderim
Yoluna canımı kurban ederim, huy, huy!

7-Köyünüze uğradı sevgilim de yolum
Çekemem etme bana cefa ve zulüm
Temekten çıkarken sıyrıldı kolum
Eminem giderse ben de giderim

8-Vardım da baktım etrafı bağ ile bostan
Haber geldi sevdiğim nazlı da dosttan, huy, huy!
Bir civana meylettim
Aslan, aslana benzer sevdiğim, hey!
Sındırdı da sındırdı da sındırdı da sındırdım

¹⁸ Şiirlerdeki bazı kelimelerin yazım ve imlası değiştirilmiş fakat yerel söyleyişe dokunulmamıştır. Ayrıca her bende tarafımızdan numara verilmiştir.

¹⁹ Orijinal metindeki sayfa numaralarını gösterir.

9-Of! Yüce dağ başına çıktım
Gördüm ol sevdiğimi canımdan bıktım
Harap oldum, gönlümün sarayın yıktım
Keşke görmez olaydım, sevgilim, hey, hey!

10-Yol uğrattım nazlı yârin köyüne
Elim uzattım dil vurdum suyuna
Gönlümü yaktım, yaktırdım selvi boyuna
Keşke görmez olaydım, sevgilim, hey, hey!

11-Of! Bir yudum suyunu alan âh u zâr ile kanar
Gülüşüne baksa bakışın hakikat dost sanar
Ala kaş üstüne hilal kaşı gören püryân olur yanar
Keşke görmez olaydım sevgilim

12-Sevdiğimin sedâsı gelir ıraktan
Başına bakılmaz fil-dişi taraktan
Keşke görmez olaydım, gönül geçmez meraktan
Geç gönül sevdanın âhiri berbât olur, hey, hey!

13-Elvedâ olsun gençlik de elden gittin
Dolandırdın beni fâni dünyayı harap ettin
Hakikat bir güzel sanıp da tama' ettin
Eyvah! Geçti gençliğim, n'eyleyim, hey, hey!

14-Bağlamamın baktım yüzüne, perde perde
Meyl edersem tamâ' eyle mert oğlu merde
Anlatma yaranı sakın, şaşkın, başka bir ferde
Keşke görmez olaydım sevgilim, uğrattın bilinmez derde

15-Of! Bana deli derler ben de neden deliyim
İlkbaharın açılmış gonca gülüyüm
Her seherde gül dalında şakıyan bülbülüyüm
Söyle, güllerine kurban olduğum hey, hey!

16-Of! Nedendir bilmem hikmet, cevri ü mihnet çekerim, çile dolmaz
Nedendir bilmem hikmet, seversen, sefâ-yı gönül ölmez
Sevda çekmem gönül âşık olmaz
Çekme gönül sevdayı, gönül berbat olur

17- Of! Fani dünyada yapa yalnız neylerim
Sevda yüzünden bir kaç tekellüm söylerim
Uçurdum nazlı gülümü elimden, fani dünyada neylerim
Keşke görmez olaydım, sevgilim, hey!

18-Aman! Argım ayıklandı suyum akmadı
Bir gonca gül verdim nazlı yâre alıp kokmadı
Böyle bir vefasız dönüp de bakmadı
Boş yuva beklemiş yoz kuşa döndüm, hey! Pes kara bahtım, hey!

19- Of! Hayli zaman oldu bu sevda özüme geçeli
Hayli zaman oldu güller solup açalı
Hayli zaman oldu ala göz üstünde hilal kaşı seçeli
Keşke görmez olaydım sevgilim, hey!

20- Of! Bir zaman oldu boz bulanık sular gibi aktım
Fani dünyada seyrana çıktım, el alemde kaçtım
Sahrada bir güzel gördüm gönlümü yaktım
Keşke görmez olaydım sevgilim, hey, hey!

21-Of! Sahraya bir civan oturmuş, dedim civan
Kaldır al bürümceni siyah zülfünü göster
Baktım o da bağı yanıklardan, benden tekellüm ister
Hilal kaş altında mâhî gözler durar
Keşke görmez olaydım sevgilim, hey, hey!

22-Of! Bilemem dargınlık ne âlemdir, ne için
Çekmiş bürümceği yüzüne kuvvetim yetmez gücüm
Söyle sevdiğim yanında nedir kabahatim, suçum
Keşke görmez olaydım sevgilim, hey, hey!

23-Of! Dinleyin efendim cehalet kişiyle muhabbet olmaz
Akıllı düşünür fâni dünya insana bâki kalmaz
Şaşkın baş ile âşıklık eden iflah olmaz
Geç gönül, âhiri berbat olur hey, hey!

24-Of! Şahin misali karşımda, aman, oturun
Yazın mübarek elinizle tekellümü bitirin
Hediye olarak Ankara'ya yazıp götürün
Deyin ki "Şaşkın Haykırî'nin tekellümüdür bu"

25-İnsan değil mi hep boşalır, dolar
Akli başında olan tekellüme karar kılar
Oturmuş radyonun başına Sarı Recep saz çalar
Pes kara bahtıma, hey!

26-Sarı Recep denizlere dalar
Çıkmış radyonun başına çalgıcı-başılığa karar kılar
Dinle şaşkın! Haykırî senin gibi kırkını suya salar
Geç bu sevdadan hey, hey!

27-Bir güzel gördüm, adaletle sordum
Hakikat bir mahbup sanup gönlümü yordum
Geçti gönlümün âfâtı başımı taşlara vurdum
Dedim: Eyvah! Sersem başıma gelen nedir, yaktım

28-Ulan Haykırî! Sersemlikten feragat gel, sen bu huyları etme
Herkesi dost bilüp sakın ardından gitme
Sakın güzel görürsen medh ü senayı etme
Başında bulursun belayı, hey, hey!

29-Geldik dünyaya ne âlimler duyduk
Güzel sohbetine kandık dostlara uyduk
Ah! Nazik eller yazı yazar
Hararet olursa keyfin afiyet, efendim! Gel, gel

30-Sahraya çıktım yok mislinde gördüm bir güzel
Menşur kelammış sohbet etmektir ezel
Altun, inci, elmas da ister boynuna güzel
Ne söylesem istemez bizden gazel

Hakikat böyledir, hey, hey!

31-Üstad olana makam mı çıkışır
Güzeller sahraya çıkmış birbiriyle kokuşur
Altun misali başında taç lapiska saç ne güzel yakışır
Keşke görmez olaydım, sevgilim, gel, gel!

32-Of! Fani dünyaya geldim, çok boşaldım doldum
Yalan dünyaya geldikçe pişman oldum
Sahrada gezerken bir güzel buldum
Keşke bulmaz olaydım, hey!

33-Şu dünyada bir zevk ile safa isterim derdim
Sürdüm safayı bir zaman muratlara erdim
Gördüm şivekâr güzel fani dünyaya geldikçe peşimân verdim
Keşke vermez olaydım sevdiğim, hey!

34- Of! Sevda yüzünden koymadım pul ile paramı
Sargılar yoktur sarmak için yaramı
Yok mudur bu sevda çekenin yarasının merhemi?
Gel yaralara merhem ol, sevdiğim hey, hey!

35-Of! Gönül değil mi, devr edip çarh-ı dünyayı dönen
Sevda çeken değil mi fani dünyaya geldiğine pişman gelen
Serseri olan hakikat başına sevdâyı bulan
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

36-Zann ederim kendimi dalgıç gibi dalarım
Hak'tan kendi derdime derman dilerim
Sersem baş ile ben bu sazı çalarım
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

37-Gördüm mah yüzünü Mecnun oldum, gönlümü Mecnun gibi eğlerim
Eylerim medh ü senasın dostlara nakl eylerim
Mecnun misali oldum kendimi sahralarda eğlerim
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

38-Of! Sahrada gördüm güzeli canımdan usandım
Şirin lisanı söyler hakikat sandım
Gördüm yanağını baharda gül açılmış sandım
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

39-Ah! Garip sevda, başıma ettin
Elveda olsun, gençlik, elden gittin
Keşke görmez olaydım sevgilim, beni serseri ettin
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

40-Şunda ne kaldı, zannederim, çilem dolmaya
Yön çevirdim gayrı vade teknil olup ölmeye
Vilayette çok rica ettiler bu sene saz çalmaya
Lakin tecelli böyle, ne çare?

41-Dinle azizim, tehhül ettin mi, yoksa bekar?
İnsan kurarsa böyle bir şirin gönül cefasın çeker
Geldi ceviz ile şimdi şeker, buyrun efendim.

42-Hakk'a tevekkül eylesem, olsam niyaz
Dedim, kadir Mevlam, şirinlerden bir tane de bana yaz
Ceviz ile şeker geldi, kimi al kimi beyaz
Buyrun ta'ama afiyetler olsun

43-Ah, ey gönül! Beni yine aşka düşürdün
Kaynatup kaynatup gamım taşırdın
Sevda yüzünden yolum şaşırdım
Ağlarım, var, garip garip, hey hey!

44-Of! Söylesem o civana nasihat almaz
Zanneder kendini bâkî bu dünyaya, ölmez
Kırk sene ağlasam mübarek yanıma gelmez
Anın için ağlarım garip garip, hey hey!

45-Ah! Dedim sevdiğim sen bilirsin gel beri
Buluştuk bir tenhada hakikat muhabbet yeri
Dönmez yüzü, görmez oldum bir yeri
Onun için ağlarım var, garip garip!

46-Saraya çıkmış sallanır gezer
Almış eline kalemi parmaklarıyla yazar
Hilal kaşları da görsem derdim azar
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

47-Dur beri, sevdiğim, bak bana
Hasretliğin kar etti gayrı cana
Bu güzellik kimden bahşıştir sana
Kudret kemali yaradana kurban olayım, hey!

48-Sen ne dersin fani dünyada ben ölmem
Kırk sene söylesen nasihat almam
Zannedersin ki ben ettiğimi bulmam
Bu güzellik kimden bahşış yaradana kurban olayım, hey!

49-Âh ile vâh ile çürüttüm teni
Keşke görmez olaydım serseri ettin beni
Hakikat bir hoş güzel sanardım seni
Bu güzellik kimden bahşış yaradana kurban olayım, hey!

50-Ne kadar baksam yüzüne gönlüm kalmaz
Sevda çekmeyen yürek yanmaz
Kırk sene divanında dursam gönül onmaz
Bu güzellik kimden bahşış yaradana kurban olayım, hey!

51-Ah, aç yüzün sevdiğim bir resim aldır
Gamım, mihnetim aradan kaldır
Ben söyleyim azizim sen o tabağı doldur
Desinler Aşık Haykırı'nin tekellümüdür, hey, hey!

52-Bize kismet seyranda gezmek
Yoktur efendim elimde okuyup yazmak
Tekellüm deye derler ki buna laf düzmek
Desinler Haykırı'dir tekellüm bâbıdır, hey!

53-Of! Bakın, aman, bakın
Yârin eline mum şamdanı yakın
Zemheride gülleri açılmış kokutuyor
Vakti gelmeden, pes kara bahtım, hey hey!

54-Of! Benden selam eylen nazlı geline
İbrişim sallandırmış sevgilim beline
Bülbül misali şakrar ballar çalmış diline
Yar yoluna, pes, kara bahtım, hey hey!

55-Of! Bir şirinlik yârin dilinden
Bir lezzet duyamadım gonca gülünden
Lakin gönül ayrı düşmek istemez allı gelinden
Keşke görmez olaydım, sevdim efendim, hey hey!

56-Of! Git sevdiğim git, kalma yolundan
Bir vakit vazgeçmezsin, Mevla'm, kulundan
Ördek olsam su içmem gayrı gölünden
Yar cefasıyla geçen ömrüm, hey!

57-Of! Sahrada bağım var girmedim
Hayli zamandır sevda çekerim ölmedim
Senin merhametsiz olduğunu bilmedim
Yar mihnetiyle geçen ömrüm, hey!

58-Of! Dervişler elinden attı asâyı
Bankınot çıktı gayb eyledik keseyi
Ha bire yazarız önümüze aldık masayı
Yazan parmaklara kurban olayım, hey!

59-Of! Kastamonu'dan gelirken çok dere bıçık geçdim
Makam öğretirken insanlığı seçtim
Araç'a geldim gül ile çiçeği eştim
Yazan parmaklara kurban olayım, hey!

60-Of! Bir zaman oldu dünyayı devr edip yardım
Araç kazasın dolaştım bir zaman Süzey'e vardım
Cıvarın seyrederken bir hakikatli güzeli sardım
Güzel olursa böyle kaşı keman olmalı, hey!

61-Boyu uzun başındaki bürülmez
Dolandım dünyayı onun mislinde genç görülmez
Adalet bâbında bir eşi bulunmaz
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, aman hey!

62-Of! Çarh-ı felek bizi bu diyara salan
Olmasın sohbetimizde bizim yalan
Hava bozuldu da şimdi yağmurdur yağan
Oldu zaman sahrası havalar bârân

63-Of! Fani dünyaya geldim geleli hayatım sürülür
Bozuktur hava, bulutlar cihana bürünür
Yazıköy'ün başına baktım ne hoş orman görünür
Ne hoş orman görünür, hey!

64-Karlı dağlardan yolum aşırıdım
Bir kaşı kemana gönül düşürdüm
Düşmüşüm aşkına yolum şaşırdım
Anın için ağlarım, var, garip garip, hey!

65-Ah çıkabilsem ormanın başına
Dayanılmaz gözünden akan kanlı yaşına
Bir aşk u sevdaya düşürdü, bak feleğin işine
Anın için ağlarım, var, garip garip, hey!

66-Yokdur şu âlemde kimseye kem sözüm
Zannederim doğrudur Hakk'a özüm
Hicranım yandı tutuştu gel iki gözüm
Anın için ağlarım, var, garip garip, hey!

67-Ah! Sen yarattın yâ Rab dağ ile taş
Elimden aldın da anayı kardaşı
Sevdaya ulaştırdın bu garip başı
Anın için ağlarım, var, garip garip, hey!

68-Bıkılır mı Huda'nın kışı ile yazından
Er olan kişi döner mi hiç sözünden
Hayatım perim perişan oldu sevda yüzünden
Anın için ağlarım, var, garip garip, hey!

69-Âh, eylesem şivekar dostuma nâzı
Uçurmaya başladım ördekle kazı
Yar aşkına çalarım ben dokuz perdeli sazı
Anın için ağlarım, var, garip garip, hey!

70-Sabahleyin sahraya çıktım, ey felek, gönlümün sarayın yıktın
Bir kaşı keman gördüm hicranımı yaktın
Dedim fâni dünyada n'eyleyim bu candan bıktım
Anın için ağlarım, var, garip garip, hey!

71-Ey gönül bilmem ne hikmettir bu çile dolmaz
Söylesem kâr edip kulağıma nasihat almaz
Gel gönül, il kızına hiçbir zaman tama' olmaz
Olursa sevdiğim böyle kaşı keman olmalı

72-Ah! Sahrada yatmış sevdiğim çağırısam uyanmaz
Ne kadar feryat etsem kızıl gerdanım kana boyanmaz
Sahraya döşenmiş melek misali yürek dayanmaz
Anın için ağlarım, var, garip garip, hey!

73-Üç gündür niyaz ederim sevgilim kalksan a
Gözümünden kanlı yaş dökerim, baksan a
Gonca gül topladım alıp koksan a
Yandı hicranım anın için ağalarım, hey

74-Yedi yerden baksam sevdiğim görünür
Şavkı vurmuş dünyaya doğan ay misali bürünür
Püskürtme benleri al yanak üstünde görünür
Yandı hicranım anın için ağalarım, hey

75-Of! Aklı başında olan oturmasın düşman postuna
Etmesin sakın kahrılı sözler yaranına dostuna
Bu sevdayı nerden verdin Huda benim üstüme
Yandı hicranım anın için ağlarım, hey

76-Köyüme giderken çıktım eğri büğrü yolları
O kadar naziktir sevdiğimin dilleri
Altun bilezikler yakıştırmış dolma gibi kolları
Dedim yandım hicrana ağlarım, var, garip garip,

77-Ah! Dostun hukukundan nasıl geçeyim
Bahar değilim ki misk ü anber çiçekler açayım
Bir sade kahve ikram edin Efendim içeyim
Olsun gönül sayenizde sâye bân Efendim

78-Dünyanın zevkini almışım seyranda gezer iken
Gönül âh zâr eder gayrı tekellüm düzer iken
Gönül hayran olur yazı yazar iken
Yaz efendim, yaz, hayran olayım

79-Dedim sevdiğim al şu derdimi al kaptan kaba kopar
Yedi kat yatağa yatsam gam için bana batar
Nazik parmaklar ne de hoş kalem tutar
Kurbanın olam, yaz efendim yaz

80-Of! Geldik efendim madem yan yana
Ne haller geçmiş başımdan anlatayım sana
Bilmem ne hikmettir bu güzelin ahd u amânı var imiş
Keşke görmez olaydım kâr etti cana
Yandı hicranım, ağlarım, gel gel hey!

81-Çarh-ı felek değil mi gurbete salan
Hayatım mahv oldu sevda yüzünden kalan
Perim perişan olur sevdayı başına bulan
Yandı hicranım, ağlarım, gel gel hey!

82-Olmasın sohbetlerimiz yalan
Çarh-ı felek değil mi diyar-ı gurbete salan
Sevda yüzünden hayatım mahv oldu galan²⁰
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

83-Of! Yine getirdik bahar ile yazı
Söylemeye kalmadı/...../sözü
Ah, keşke görmez olaydım seni Türkmen kızı
Oldu başıma dert, gel, gel

84-Gönül yârân ister dostunu arar
Gönül yârân ister cihanda dostunu sorar
Oturmuş sevdiğim lapiska saçını tarar
Oldum müptela gönlümü yorar
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

²⁰ Bundan sonra, artık, anlamındadır.

85-Çalarım örtmez dokuz perdeli sazı
Kaşları hilal siyahtır gözü
Aklımı başımdan alıp Mecnun eden Türkmen kızı
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

86-İlgaz'a vardım kurmuş dokuz direkli obayı
Gördüm sevdiğimi gönül terk etti anayı babayı
Oldum serseri misali görmez oldum obayı
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

87-Gördüm yüzün gönlümün sarayın yıktın
Baktım hilal kaşlara o demde candan bıktım
Yandı hicranım tutuştu ben insanlıktan çıktım
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

88-Akıtdım gözümde yâ Rab, kan ile yaşı
Gamdan hâlî kalmasın diye yarattın garip başı
Gündüz gece hayalde görürüm rüyayı düşü
Yetiş hicranım bu da çarh-ı feleğin işi

89-Günlerden bir gün gördüm sevdiğim koyun güder
Kimse dil anlamaz fayda mı eder
Bu gam beni buldu gayri pâre pâre eder
Dedim bu sevda garip başta kıyamete mi gider?
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

90-Bir kız libasların giymiş eğmesin eğer
Çıkmış sahraya gezinir binlerce kese akçe değer
Bu sevda benimle kıyamete kadar gider
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

91-Gönlüme ne söylesem o civana tesir etmez
Ne hikmettir bilmem gam u mihnet garip baştan gitmez
Dedim civan bu bıdı bıdı ile bitmez al yanağı bir kere görmeyince
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

92-İlgaz'a vardım üstüne sermiş postunu
Dedim gönül al bir kerre, arzumanını dostunu
Günlerde bir gün ne hoş durur acaba bu hasta mı?
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

93-Çok civanın seyranım var gönlümü yormadım
Çok civan ile sohbetim var birinin halını?... sormadım
İlgaz'a vardım Türkmen kızı gibi güzel görmedim
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

94-Gel, sevdiğim merhamet kıl bana
Bu sevdayı çekmekten usandım, kâr etti cana
Kudret kemali yaratmış maşallahım var sana
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

95-Haçan gördüm gönlümün sarayın yıktın
Keşke görmez olaydım, Hüseyin, candan bıktım
Dolandım dünyayı çok güzel seyrettim

Lakin Türkmen kızı üstün çıktı
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

96-Gönül, uyma sakın muhanet sözüne
Tama' olmaz ilden olmuş bir ilin kızına
Ağız, burun hokka gibi kendi fincana benzer göründü gözüme
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

97-İlgaz'a vardım, çamın dibine bel verip oturmuş
Şavkı vurmuş dünyaya etrafına bülbülleri götürmüş
Yanmış hicrana Hüseyin'in halin bitirmiş
Kara göz üstüne hilal kaş yetürmüş
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, gel gel

98-Gonca gülüm yoktur elime alup kokacak
Gönlümde bir efkârım var ki il yüzüne bakacak
Gülüm yoktur alup başıma sokacak
Al başımdan sevdâyı

99-Yâ Râb! Bıktım bu seherin gonca gülünden
Bülbül misali şakrayan dilinden
Niçün geçmez garip gönül bu allı gelinden
Al başımdan sevdâyı

100-Of! Her derdi bana verdin ya âkıbet
Böyle mi olur yanmak sevda çekenlerde dert
Sevdiğim de olsa benim gibi mert oğlu mert
Böldü pare pare eyler bu dert
Al başımdan sevdâyı hey!

101-Değildir sevda yâr ile zevk etmek maksat
Cihana serpilmiş dane-i kismet
Dertlilere derdi verdin akıbet
Şu dertsiz kişiye ne var arada

102-Seversen sefâ-yı gönül ölmez
Sevda çekmeyen yar kadri bilmez
Zann eder ki sevdiğim bâkidir bu dünyaya, ölmez
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

103-Ne şirinlik duydum sözünden
Fani dünyada gama uğradım sevda yüzünden
Geç gönül hayır beklenmez ilin kızından
Al başımdan sevdâyı, gel gel

104-Of! Sevda dedikleri bir müşkil dertdir
Arar arar bulur gönül seni
Genç yaşımda perişan eyledin sevdiğim beni
Keşke görmez olaydım

105-Ahmak gönül zann eder kendini ölmez
Sevda çekmeyen yar, yar kıymeti bilmez
Günde yüz bir gönül görse gönül ölmez
Keşke görmez olaydım

106-Ah! Günlerden bir gün çıktım pazara
İnce beline vermiş sıkıştırmış hızar
Çok sallanma da a kız, değdirirsin kendini nazara
Keşke görmez olaydım

107-Of! Sevdığım sahraya çıkmış oturur
Elli idi dertlerim yüze yetürür
Almış eline gonca gülü kokmaya götürür
Kok sevdiğim, kok dedim, hey

108-Yarın bahçasından kim toplamış gonca gülünü
Etme sevdiğim Allah'ın kuluna zulmünü
Kim görse şaşırır o demde yolunu
Al başımdan sevdayı

109-Ey gönül! Aldım arzumanım geçmez misin?
O kadar sersem misin dost ile düşmanı seçmez misin?
Nazlı yar zehir getirmiş içmez misin?
Al başımdan sevdayı

110-Bahar geldi niçin bu gonca güller açılmaz
Gönül sevdi, göz gördü, nazlı yardan geçilmez
Can tatlıdır bir yudum da zehir içilmez
Köprüsü yok çaya benzer bu sevda, efendim gel

111-Ey gönül, bu sevdaya uydun
Sevdin sevdin güzeli ne lezzet duydun
Akıbet mihneti buldun başına sevdaya doydun

112-Yüksektir yârin penceresi çıkıp bakılmaz
Nâmerdin gülü dikenlidir bakılmaz
Böyle bir kaşı keman olmayınca gönül yakılmaz
Geç gönül, sevdanın âhiri berbat olur

113-Ne söylesem bu gönüle kâr etmez
Bu sevdanın zevki ay şaşkın, kıyamete gitmez
Her güzel yüzüne gülüp böyle zevk etmez
Geç gönül, sevdanın âhiri berbat olur

114-Halimi arz etmedim şu dünyanın bir ferdine
Düşürdüm gönlümü yâr aşkına düştüm derdine
Meyl edersen et mert oğlu merdine
Olursa böyle bir kaşı keman olmalı

115-Sevdaya ulaşalı hayatım kesilmez zulümden
Almadın mı sevdiğim ahd u amânını bu Allah kulundan
Ahtım olsun ördük olsam su içmem gayrı gölünden
Keşke görmez olaydım, sevdim.

116-Yârim dinler ben tekellüm söyler iken
Yüzü hoştur mübarek gönlünü eğler iken
Yüreciğim kan ağlar yar aşkına ağlar iken
Keşke görmez olaydım, sevdim.

117-Dön beri sevdiğim ırağa gitme
Yaktın hicranımı gam şile mihnet etme
Geçme, hey şaşkın, il kızına tama' etme
Keşke görmez olaydım, sevdim.

118-Var mı sevdiğim şu alemde sana kem gözüm
Hayli zamandır kan ağlarım görmez oldu gözüm
Ne kışım belidir ne yazım
Keşke görmez olaydım, sevdim.

119-Bir de sen söyle sevdiğim, sen tekellüm bilmez misin?
Yok mudur fikrin asla nasihat almaz mısın?
Yeter artık mihnet ü gamın sonra sen ölmez misin?
Ya al başımdan sevdayı ya ver sevdiğim, hey!

120- Âh u zâr etme gönül, ağlamaynan olmaz
Zann edersin ki sevdiğim kişi ettiğin bulmaz
Yandı hicranım tutuştu kimseler bilmez
Keşke görmez olsaydım, sevdiğim, hey!

121-Başlı ırmak çağlar amma boz bulanık akar mı?
Yârin gülleri açılmış acep gonca gibi kokar mı?
Bir vefasız yâre düştüm dönüp ardına bakar mı?
Keşke görmez olsaydım, sevdiğim, hey!

122-Tama'ım kalmadı altun ile akçada
Gonca güller açıldı mı sevdiğim sizin bahçada?
Al gülüm soldurma bari sevdiğim hey!

123-Olur mu vefasız için gözyaşı dökmek
Her kulun başına değildir böyle gizli sevda çekmek
İl kızına meyl eden ahmak oğlu ahmak
Keşke görmez olsaydım, sevdiğim, hey!

124-Evlerine vardım önü bağ ile bostan
Selam geldi bizlere nazlı da dosttan
Bir civan görmüşüm aslan oğlu aslan
Keşke görmez olsaydım, sevdiğim, hey!

125-Gönül arzumanın alıp gayrı muradına erdin
Akıbet bu yanık sevdayı başıma verdin
Fani dünyaya geldiğime pişman verdin
Keşke görmez olsaydım, sevdiğim, hey!

126-Haçan gördüm sevdiğim sahrada seni
Ben diyar-ı gurbet ile gezdirdim bu teni
Haçan gördüm serseri eyledin beni
Keşke görmez olsaydım, sevdiğim, hey!

127-Dön beri sevdiğim, ne kemlik gördün benden?
Ne kadar mihnet ü gam çeksem can çıkmaz tenden
Haçan gördüm ben de vaz geçtim bu candan
Keşke görmez olsaydım, sevdiğim, hey!

128-Sefada gezen ömür yorulmaz
Kişi sevdiğine kurşun atsa darılmaz
Kötü de yar ile bir arada durulmaz
Yan kara bahtım hey!

129-Gel nazlı yar, şu halimi gördün mü?
Dedim gittikçe ziyadeldi halim sordun mu?
Bir zaman yüceden yüce uçardın gönül, sen de şimdi durdun mu?
Pes kara bahtım hey!

130-Of! Böyledir çarh-ı feleğin işleri
Kendini bilmez kişinin karışık rüya ile düşleri
Haykırî'nin kalmamıştır ağzında dişleri
İhtiyarlık, ne çare!

131-Sevda çekenin bir gün evvel Mevlam hayatını alsın
Söyle biraz tekellüm Haykırî, dünyada bir eserin kalsın
Okuyan efendiler bir his alsın
İhtiyarlık zamanına geldi, ne çare!

132-Meyve dibine vardım bir eşme ile pınar
Her gönlüme gelse dillerin yâri anar
Gündüz hayalimde, gece düşümde, rüyama geldim sanar
Geç gönül, sevdanın âhiri berbat olur

133-Of! Görsem nazlı yârin yüzünü
Haçan unutmam gelir aklıma şirin sözünü
Bir kerecik görsem hilal kaş altında kara gözünü
Keşke görmez olaydım, sevdiğim hey!

134-Of! Bıktım usandım o cıvanın nazından
Her ne çekerse gönül sevda yüzünden, oy, oy!
Geç gönül geç, hayır beklenmez il kızından
Keşke görmez olaydım, sevdiğim hey!

135-Of! Tabir olmaz gördüğüm kara rüya düşüm
Sevda yüzünden hâlî koymadın felek, bu garip başım
Haçan sevdaya ulaşır kendini bilmeyen kişi
Keşke görmez olaydım, sevdiğim hey!

136-Of! Sözünden dönmez imiş er oğlu erler
Bize ırak oldu gayrı kisb ile kârlar
Çekmeyen ne bilir sevda diye neye derler
Yan kara bahtım, hey!

137-Of! Düşmüşüm yar, her gün
Bu gam bende iken zehirler içirim
Bahar olsam yarın bahçasında gonca güller açarım
Keşke görmez olaydım ala göz üstünde hilal kaştan nasıl geçerim
Âhir ömrümü viran ettin, gel!

138-Konmuş yarın bahçasına bülbüller öter
Sevda çekende olmaz mı gam ile keder
Bu sevda bilmem bizimle beraber kıyamete mi gider?
Hasret kıyamete kaldı sevdiğim, hey!

139-Ağlayı ağlayı alsam kalemi elime
Ne gelirse yazsam nazlı yâre, dilime
Allah aşkına verin nazlı yârin eline
Okusun da imana gelsin, hey!

140-Of! Yüksüğinden akar gelir selimiz
Aradan kalktı sevda yüzünden kisb ile kârımız
Meydanda kalmadı namus ile ârımız
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

141-Of! Etrafıma baktım kara dumanlar bürüdü
Yar sevdasıyla gözlerimden kan ile yaş yürüdü
Düşmüşüm yar aşkına ömrüm çürüdü
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

142-Of! Yarin bahçasında yeşillenmiş bağlar
Hıfz etmez mi beni gayrı şu orman ile dağlar
Düşmüşüm yar aşkına gözlerim kan ağlar
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

143-Of! Terki diyar ettim gayrı sevda yüzünden gider oldum gider
Çıkmışım gurbet ilde anam babam figan eder
Düşmüşüm bir hayırsıza gönlüm âh ü figan eder
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

144-Of! Kan kaynakken olur azmak
Sevda yüzünden bize kısmet oldu gurbet il gezmek
Ne hoş olur sarı deftere makam yazmak
Yaz efendim, kurbanın olayım

145-Of! Yeter artık mihnet ü gam aralasin benden çile dolsun
Yeter artık mihnet ü gam çektiğim cevır ü mihnet karar bulsun
Sarı defterin üstüne yazılan makam da Haykırî'nin tekellümü olsun
Efendim, hey!

146-Of! Bu defteri okurken bir kere dursunlar
Sözümde hilafım varsa başım vursunlar
Bu destan kimin deye okuyanlar sorsunlar
Söyle garip Haykırî, hey!

147-Çeke çeke usandım sevda
Âh u zâr edip garip gönül ağlama
Iraktan sohbet edüp, sevdiğim yüreciğim dağlama
Yar aşkına çalarım, saz değil elimde bağlama

148-Yolumu aşardım yüceden yüce
Ey gönül, ulaştın sevdaya perişan oldun, halin nice?
Yok mudur âh u zâr etmediğim bir gece?

149-Bir zaman anam, dünyayı dolanıp yardım
Sinemde göz göz oldu yaralar kendi yaramı sardım
Bilmem ne hikmettir bu sevda üzerine nereden vardım
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

150-Of! Almış eline sevdiğim bohçayı altun tası var
Ben derim ki, nazlı yârin benden başka sevgili nesi var
Geç gönül sevdadan görmüşüm, daha senden hası var
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

151- Çıkmış da sevdiğim sahrada giderken gördüm
Şu sallanup giden kimdir diye sordum
Al yanak üstünde ipek zülfünü sırma ile ördüm
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

152-Yar yoluna ırmaklar gibi akalım
Biz sevda çekelim sen kahırlı yaz efendim, bakalım
Yârin bahçasında gonca bitmiş kısmet ise biz de kokalım, hey!

153-Of! Kendi kabrimi kendim kazsam
Acep okur m'ola yârin eline bir mektup yazsam
Yâri görmek kısmet midir bize şu sahrada gezsem, efendim, hey!

154-Nedir gönül, başında bu tufan ile bu âlâm
Nazlı yardan gelmez oldu bir selam
Gözleri ala, kaşları hem hilal hem kalem
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

155-Of! Sevdiğim keşke sahrada görmez olaydım seni
Çok diyar-ı gurbet gezdirdin bu teni
Tavada yağ misali sızdırdın beni
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

156-Derdim yaman, halim perişan, söylerim
Gariplik bir arada fakirlikle neylerim
Sahrada bir güzel gördüm, girmez kulağına lisan ile söylerim
Uğrattın çarh-ı felek bilinmez derde ben neylerim
Anın için ağlarım, var garip, garip

157-Yüreciğimi kendiciğim dağlasam
Alsam elime ipekli mendili yârin başına bağlasam
Kalmışım garip biçare bir kenarda ağlasam
Oldun başıma dert, gönül, yandım

158-Ey gönül bak, sevda çekendeki hale
Şakrar öter bülbül göldeki bir dala
Yanaklar kırmızı, gözler ala
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

159-Dedim gönül ol muratlarıma şimdi erdim
Ezelden ahtım var idi hiç kimseye uymam derdim
Bilmem ne hikmettir bir civana gönül verdim
O da başımın derdi, gönül, gönül, gönül

160-Kendini bilen kişi sevdiğinin gönlünü yıkmaz
Kırk sene baksam huzurunda gönül bıkmaz
Geç gönül bu sevdadan âhirinden hayır çıkmaz
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

161-Her güzel böyle er kişinin ömrünü söker mi?
Her sevda çeken gözler kan ile yaş döker mi?
Sevda çekenlerin yekununun ömrü böyle çöker mi?
Keşke görmez olaydım, sevdiğim, hey!

162-Keşke görmez olaydım sevdiğim seni
Gençliğimde ihtiyara döndürdün beni
Gayet ile hoş bilirdim seni gidi merhametsiz seni
Keşke görmez olaydım, gel, gel!

163-Sevda dedikleri olur gönlünde büyük bir yara
Söyle ulan Haykırî! Gayetle selamet verdir bura
Gayetle fakirlik sende ne pul var ne para
Al başını at gurbete hakikat sıra bu sıra

164-Gurbete düşemezsin insanlıktan çıkmayınca
Neylersin bu civana bakup bakup gönül koymayınca
Başına çare bulunmaz terk edip vatani çıkmayınca

165-Ayrılık mümkün değildir al yanak üstünde ala gözünden
Ayrılık mümkün değildir şirin sözünden
Gurbet bize kısmet oldu sevda yüzünden
Geç gönül, sevdanın âhiri berbad olur

166-Ben bu gönlü neyleyim, derdimi kimlere anlatup söyleyim?
Ulaştım zehirden acı bir sevdaya, neyleyim?
Hakka tevekkül edip derdimi hak yârâna söyleyim
Keşke görmez olaydım, gel, gel!

167-Aman! Ey güzelim, anlamaz oldum senin lisanınla sözünden
Ayrılmak mümkün değildir, canım ala gözünden
Perim perişan hale düştüm sevda yüzünden,
Dedim, geç gönül, sevdanın âhiri berbat olur

168-Bu ahdımız bu akşamılık böyle kalırsa
İki dertli oturup birbirinin derdini bilirse
Hayırlı akşam oldu, hayırlı da sabah olursa
Bak, gül dalında şakramış bülbül misali olur gönül

169-Hayli zaman oldu serden geçeli
Hayli zaman oldu aşkın şarabın içeli
Bahar gelüp gonca güller açalı
Öldüm sevdiğim yoluna, Mecnun'a benzer divane

170-Sevdaya düşen muradına ermez
Bir hayırsıza düş oldum, halimi sormaz
İstesem annen baban vermez
Vefasız sevdaya düştüm, neylerim!

171-Sallanır sallanır düşmez armudun irisi
Elveda olsun gitti ömrümün yarısı
Aklımı Mecnun'a döndürdü şivekar civanın birisi
Aklımı başımdan alan sevda, gel, gel

172-Dalları bürümüş görünür orman ile dağlar
Sevdaya ducâr olan böyle mi ağlar?
Düşmüşüm bir sevdaya yüreciğimi dağlar
Âh u zâr ederim yüreciğim kan ağlar
Düşmüşüm sevdaya ağlarım

173-Yalınız diyerek gittim bir kaya dibine oturdum
Sevda çekmek ile ihtiyar hale vücudum götürdüm
Ala göz üstünde hilal kaşı gördüm aklım yitirdim
Başımı derde uğratan sevda, dedim

174-Gördüm sahrada gencecik, girmiş on üç on dört yaşına
Vermesin kadir Mevlam bu sevdayı kimsenin başına
Ala göz üstüne karalar çekmiş kaşına
İlâhî gönlümü perişan eden sevda

175-Gönül, dolan fani dünyayı, sevda yüzünden dolan
Âh u zâr edip sevda çektiğim olmasın yalan
Mihnetinle üzdün gönlümü yeter artık sevdiğim, galan
Ala göz üstünde hilal kaş değil mi aklımı başımdan alan

176-Geçtim ormanı haber vermez şu dereler dağlar
Düşmüşüm bir aşk u sevdaya yüreciğimi dağlar
Yârini yitürüp kaybeden böyle mi ağlar?
Düşürdüm kalbimi bir efkara ağlarım

177-Sevda çeken bilmez imiş bir ile beşi
Sevda yüzünden dolanır dünyayı sersem kişi
Bu sevda çekmek hakikat serseri işi
Aklını başına al, behey şaşkın!

178-Gittikçe de dertlerim birbirine ulanır
Sevda yüzünden gönlüm dünyayı dolanır
Haçan yâri görsem gönlüm, efendim, bulanır
Dedim âh u zâr ile sevda çeken gönül hey!

179-Haçan yâri görsem boynun eğer
Baktım yârin boynuna bin kese akça değer
Eğnine güzel libasları giyer
Son birinde (?) benim olsa meğer
Kaşı gözü öyle benim olsa meğer
Ben bu sevdadan azat olursam son behte(?) eğer
Şükrüm var kadir Mevla'ya

180-Sevda çekenin akli bir tarafa sapar
Dünyadan lezzet alanlar bir çeşitten hisse kapar
Düşmüşüm bir sevdaya başımı serseri yapar
İlahî, görmez olaydım, sevdim

181-Böyle imiş tecellâ, alnımda yazı
Ah! Sevda yüzünden yüreğimden gitmez gam ile sızı
Hiçbir ana doğurmaz böyle bir körpe kuzu
İlahî, görmez olaydım, sevdim

182-Gece ile gündüz fark edip seçilmez mi?
Bahar gelince güller açılmaz mı?
Gönül hoş olursa tekellümde ayak açılmaz mı?
Derler buna şaşkın Haykırî'nin tekellümü hey!

183-Kaşık bulunmaz imiş namert aşına
Girmiş gönül gayri elli elli beş yaşına
Biçare ihtiyarlık bastırmış gayri başına
Ne bileyim, garip sevda oldu başıma dert, hey!

184-Zabahlayın erken kalktım gönül bana yâri sordu
Şafak attı, gün doğdu, günler pencereye vurdu
Seğirdip²¹ gezen gönül gayri arzumanını aldı, şimdi durdu
Dedim, sevda yüzünden perişan olan gönül

185-Kahr etme bana sevdiğim, yoksa sineni mi taşıdım?
Ah! Dedim sevdiğime serseriliği ben boşladım
Senin ucundan hakikat yedi sene çobanlığa başladım
Aklımı başımdan alup serseri eden sevda

186-Sevda yüzünden oldu gönlüm pare pare
Gönül geçmez asla sevdiğinden ne çare
Sinemde göz göz oldu yeter gayri yara
Aklımı başımdan aldı garip sevda

187-Sevdiğim ile kalkup sahrada gezelim
Gönül arzu eder biraz tekellüm düzelim
Gönüle gelen sevdayı birer birer yazalım
Aklımı başımdan aldı garip sevda

188-Dedim ırmak, sakın boz bulanık akma!
Sevdaya düştüm yüreğim dağlayıp yakma
Alup namert gülünü sakın eline, kokma
Ezelden akıllı idim şimdi oldum serseri, bakma
Dedim, aklımı başımdan alan sevda

189-Bıyıklarımı bahar ile yazdan
Ben çalup söylerim bağlama ile sazdan
Gönül böyle ister, bir kahve istersin san
Belki gönül olsun şâduman

190-Ben de kaldım bu bahar ile yaza
Efendim, ben de vurarım dokuz telli saza
Dolanup da geldik, efendim size

191-Avulara benzer oldu aşım
Gamdan hâlî kalmaz nedendir bilmem garip başım
Sevda yüzünden dünyayı devretmektir işim

192-Ne söylesem sevdiğim kulağına nasihat yetmez
Bu sefa ile zevk seninle kıyamete gitmez
Her genci, sevda böyle perişan etmez
Sevda ile geçen ömrüm hey!

²¹ Seğirtmek, koşturmak demektir.

193-Arayup arayup sevdiğimi sahrada bulayım
Göstert boyunu kibar libaslar alayım
Dön beri sevdiğim, divanında durayım
Aklımı başımdan alan sevda, kurbanın olayım

194-Of! Bıkılmaz imiş Huda'nın kış ile yazından
Serseri oldum genç yaşımda sevda yüzünden
Sevda çekenin kan ile ırmak akarmış gözünden
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

195-Bakdım, sevdiğim takmış türlü emtiayı takıştırmış boynuna
Türlü libasları giyinmiş, sallanır, eğnine
Gonca gülleri saklarmış koynuna
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

196-Gönül gayrı sevdaya uydun
Yalan sevdanın âhiri boş olduğunu duydun
Koynuna çifte gülleri sevdiğim, kimin için koydun
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

197-Yalanmış şu dünyanın ötesi yalan
Sevda değil mi gençlerin aklını başından alan
Hey garip sevda! Gencecik ömrümü ihtiyar ettin galan
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

198-Gönül bilmez yâre ne vakit kanar
Sevda çekenin yüreği mahşereden yanar
Sevda çekenin olur gözleri kanlı pınar
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

199-Of! Arayup arayup nazlı yâri ne diyarda bulayım
Hayın bakma sevdiğim, kurban olayım
Eğer cellat isen boynumu vereyim
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

200-Yare baktım, sahrada gamlar döker gözünden
Sevda çeken âh u zâr etmez mi özünden
Geç gönül, vefası olmaz il kızından
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

201-Bana bir ferahlık, sen bilirsin, kadir Mevla
Eylese sabır, dedim, hepsinden evla
Hayatımı târumâr eden sevda
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

202-Ağlayı ağlayı eline almış kalemi
Hem ağla, hem yaz, sevdiğim, başına geleni
Serseri derler başına sevdayı bulanı
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

203-Başım hâlî kalmaz zulümden
Eğleme sevdiğim gideyim yolumdan
Arzumanın, ahd u a'manın almadın mı Allah, kulundan
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

204-Küheylana astım kesmez oldu yemini
Sürdüm yârin ardından almaz oldu gemini
Görmedim bir sefanı, sürmedim demini
Geçti ömrüm mihnetinle, sevdiğim hey!

205-Sahrada bir güzel gördüm, gönlüme yaktım yandırdım
Etrafına seyranda bülbülleri kondurdum
Uyur gönlümü uyandırdım
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

206-Yol doğrulttum, belimi verdim Ilgaz taşına
Elinde fildişi tarak vurmuş saçına
Karalar çekmiş hilal kaşına
Aklımı başımdan alan güzel

207- Ol civanın kaşı ile gözünden bir hisse almalı
Gönüle kalırsa kurban olmalı
Güzel ararsan Türkmen olmalı
Kaşı keman sevdiğim

208-Çıktım Ilgaz'a hayran kaldım yazına
Gönül verdim kibar lisan sözüne
Geç gönül sevdadan, sevda olur mu Kürt kızına
Sevda olursa kaşı keman olmalı

209-Dolandım dünyayı bir murada ermedim
Dolandım yalan dünyayı bunun mislinde görmedim
Hayli zaman civan seyrettim böyle serseri olmadım
Aklımı başımdan alan güzel

210-Pınarından bir su ver, sevdiğim, içeyim
Gül ağacı olsam bağında bahçanda açayım
Ala göz üstünde hilal kaştan nasıl geçeyim
Sevda ile geçen ömrüm hey!

211-Bir kere görmüşüm sevdiğim seni
Mahv eyledim galan vücudumda teni
Halimi arz etsem belki öldürürler beni
Sevda ile geçen ömrüm hey!

212-Sevda çekmekte bize geldi demek keşik
Eline almış peynir süzer, elinde fildişi kaşık
Yaktı yandırdı bir kaşı keman ben de oldum âşık
Yar sevdasıyla geçen ömrüm, hey!

213-Ey gönül, amel etme sakın yaban sözüne
Erilmez imiş vefasız yârin kış ile yazına
Sevda çekenin uyku gelmezmiş gözüne

214-Diyar-ı gurbet dolandırdım bu teni
Keşke görmez olaydım, neden gördüm seni
Genç yaşımda sevdaya ulaştırdın beni
Sevda ile geçen ömrüm hey!

215-Ulaşmazsam şu dağların kurduna
Gözüm görmez oldu vardım nazlı yârin yurduna
Ulaştırdın ya felek, beni sevda derdine
Sevda ile geçen ömrüm hey!

216-Bu civanı gören aklını yitürür
Vardım da obasına annesiyle babası oturur
Hürmet-i ikram ile sütlü kahve pişirir
Pişiren parmaklara hayran olayım

217-Dedim gönül bir laf atsam etrafımda her cihan bakışır
Sevda çekene söz ile laf çıkışır
Dolma kollar, kibar elle yüzükler, bilezikler takışır
Takan parmaklara hayran olayım

218-Sevdaya ulaştırdı bak şu feleğin işine
Genceciktir ömrü henüz girmiştir on üç on dört yaşına
Ulan, mahmudiyeyi²² takmış sevdiğim başına
Sallanup gezer

219-Amel etmez sevdiğim yabandan gelenin sözüne
Aklım târ u mâr oldu haçan baksam gözüne
Takmış mahmudiyeleri, şavkı vurmuş yüzüne
Sevdiğim sallanup gezer

220-Obasına varup oturunca dedim, saz, gel beri
Böyle gam çeker mi dedim, her yiğidin seri
Ben âh çektikçe dökülmeye başladı ecel teri
Her sevdaya tutulan âh u zâr eder mi

221- Erken kalktım, annesi obanın önünde oturur
Kaymak almış sevdiğim ibrişim elleriyle götürür
Sevda çekenin bu sevda işini bitürür
Sevda ile geçen ömrüm, hey!

222-Dedim, gönül sevda çekmekle olmaz
Ben gözümünden kan akıtmışım nazlı yar bilmez
Anlamaz dilimden, nasihat almaz
Düşmüşüm yar aşkına ağlarım

223-Haçan bir kez baksam sevdiğimin yüzüne
Amel olmaz imiş yalan dünyada kimsenin sözüne
Uykular da gelmez oldu sevda yüzünden kara gözüme
Âh ile geçen ömrüm hey!

224-Dedim ısmarladığı çektim, Ilgaz'dan aştım
Yâri de obada bırakıp geçtim
Sevda çeke çeke dost ile düşman seçtim

225-Güzel güzel demişler cemalin görmeğe geldim
Acep akı var mıdır deye sormaya geldim
Şeftalisi derde derman dediler, almağa geldim
Yar aşkıyla geçen ömrüm hey!

²² II. Mahmut zamanında çıkartılan kadınların başlarına süs olarak taktıkları küçük altın.

226-Of! Sende olan şeftali hayva mıdır yoksa nar mı?
Al yanakla kiraz dudakta al var mı?
Bilmem şu cihanda senden güzel var mı?
Yar mihnetiyle geçen ömrüm, hey!

227-Dedim gönül, yanan gönüle şeftali derde derman olmaz
Of! Dedim gönül, zannedersin ki kişi ettiğini bulmaz
Sevda yüzünden serserilik çekmeyle olmaz
Aklını başına al, şaşkın, dedim, hey!

228-Of! Kastamonu'dan çıktım yola ulaştım
Sahrada bir civan gördüm sevdaya bulaştım
Keşke görmez olaydım sana nerden dolaştım
Âhir ömrüme götürdün felek beni

229-Of! Gönül arzumanın alup doydum
Göz göz eyledin sinemi oydu
Bilinmez sevdalara âhirinde beni koydu
Sevda ile geçen ömrüm hey!

230-Evlerine vardım boydan boya kaldurum
Ayağım kaydı dostlar, gelip beni kaldırın
Nazlı yâri görmeyince gitmem, isterseniz öldürün
Yar mihnetiyle geçen ömrüm, hey!

231-Söylesem de gönül kül yutmaz
Her güzel sevdiğine böyle kemlik etmez
Ala göz üstünde hilal kaşa baha yetmez
Keşke görmez olaydım, sevdiğim!

232-Of! Yürü sevdiğim sahrada yürü
Sünböldür saçların ak gerdana sürü
Gören genç delikanlılar boynuna kurban verü
Keşke görmez olaydım, sevdiğim!

233-Nerden baksam zelvi boyun haçan görünür
Aba mıdır libas mı, her etrafın bürünür
Mihnetiyle geçti ömrüm sevda yüzünden sürünür

234-Tabii yoldan çıkar sevda çeken
Yar sevdasına düşüp firar edip çıkan
Sevda ile meşgul olur canından bıkan
Keşke görmez olaydım, sevdiğim!

235-Haykırî yine gönlünü çölden çöle saldın
Geldin gidiyorsun, fani dünyadan ne zevk aldın
Genç yaşında gönlünü sevdalara saldın
Keşke görmez olaydım, sevdiğim!

236-Bürümcül ile bağlar sevdiğim başını
Hayli zamandır döktüm gözümde kan ile yaşımı
Görmüşüm ala gözler siyahtır, kaşını
Keşke görmez olaydım, sevdiğim!

237-Fâni dünyada kaldın Haykırî ne bilirsin
Bu aşkın derdinden bilinmez dertler söylersin
Yanık sevdaya düş eyler oldun, neylersin
Pes kara bahtım!

238-Aman pişirdim türlünü, emtiaları yesinler
Herkesin gönlünün arzu ettiğini versinler
Bu da bağı yanık Haykırî'nin destanıdır desinler
Yan kara bahtım, hey!

239-Yar aklıma geldi yine daldırdım
Gam ile kasaveti aradan kaldırdım
Sevdanın aşkına defterler doldurdum
Dolanırım sevda yüzünden, hey!

240-Çokdur geçtiğim dereler, dağlar
Bir yanıml âh u zâr eder, bir yanıml kan ağlar
Düşmüşüm yar aşkına, yüreciğimi dağlar
Keşke görmez olaydım, sevdiğim!

241-Gönül severse asla bahalar yetmez
Çalarım çalarım köhne sazın teknesi çamdır ötmez
Her genç delikanlı sevdanın peşinden gitmez
Haykırî gibi şaşkın olmayınca

242-Etrafıma baktım gençlik gibi bürünmez oldu
Hayat, ne kadar gezse de sürünmez oldu
Bakarım etrafıma eski sefalar ile sevdalar görünmez oldu
İhtiyarlık efendim, hey!

243-Demek sevda çektiğin yalanmış yalan
Akı başında olur, uslu, ihtiyardan nasihat alan
İhtiyarlık başına basınca gönlü dinlerdi, galan
Şaşkın Haykırî derler sana hey!

244-Yol üstüne kabrim kazıldı
Ala gözler süzüldü
Ak gerdan üstüne siyah zülfün süzüldü
Araç kazasında bu destan yazıldı
Söyle Haykırî, var garip garip!

245-İhvan değil mi kabrimi yol üstüne kazan
Hayat değil mi dünyayı seyran edip bir zaman gezen
Ben söylerim İhsan Efendi'dir yazan
Söyle Haykırî, var garip garip!

246-Ne hoş görünür şu civan, hilal kaşınan
Dünyayı devr ettim gözümde kanlı yaşınan
Ne söylersin Haykırî, bu lafları cahil başınan
Dünyada kalsın bir eserin, var garip garip!

247-Gelir geçer Huda'nın bahar ile yazları
Vakit gelince yütürürler ördek ile kazları
Acep boş mudur cahil Haykırî'nin sözleri
Söyle Haykırî, var garip garip!

248-Çekerim cevır ü mihnet çilem dolmaz
Ne kadar sefa sürsem gönül solmaz
Cehalet baş ile Haykırî âşıklık olmaz
Meğer sevda çekmeyince

249-Aman, sersem kişi ne bilir bir ile beşi
Kalmamış Haykırî'de tırnak ile dişi
Bu sözleri nasıl meydana getirir kişi
Meğer sevda çekmeyince

250-İhtiyar olunca Haykırî dünyayı seçti
Buna derler yanık sevda, bağrımı deldi geçti
Çektim sevdayı bu hakikat okumuşluğu da geçti
Sevda çekmeyen âh u zâr etmez

251-Sevda çekmeyen kan akıtır mı gözünden
Sevda çekmeyen âh u zâr eder mi özünden
Bismillahı bilmezken büyük hoca oldum sevda yüzünden
Sevda çekmeyen sefa ile mihnetin kadrini bilmez

252-Uçurdum nazlı yâri elimden başımı taş a vursam
Ne diyara gitmiş kalkıp yolculara sorsam
Cehaletlik serdedir, varsam meclisine bir imam dursam
Oldu başımın derdi, gönül, yandım!

253-Sevda yüzünden gamlara kalır böyle yiğidin seri
Oturmuş birkaç kişi “yahu” dediler, gel beri
Serserilik böyle başta iken imam dursam, derler bana hakikat serseri
Eyledim serseri gönlümü mecnun gezerim dağları, yandım!

254-Ben çalayım, zevk edip dostlar eğlensin
Cahil Haykırî'nin destanı diye varsın bir zaman söylensin
Okuyan yazan efendiler söyleyip yazıp eğlensin
Söyle, garip Haykırî, var garip garip

255-Gençlik âsârında lezzet bulalı
Rahat bulmadı vücudum anamdan olalı
Serseri oldum bu sevdayı başıma alalı
Söyle, şaşkın Haykırî, var garip garip

256-Bozuk gider havaların katı
Kalmadı gayrı ağzımın lezzeti tadı
Annemim adı Fatma, Osman'dır babamın adı
Söyle, garip Haykırî, var garip garip

257-Gayb oldu bizden kisb ile kârlar
Nerdedir efendim er oğlu erler
Vilayetimin adına Kastamonu derler
Vay taşına, toprağına kurban olduğum, gel

258-Uzaktır etrafı uzundur boyu
Sevdaya dūçâr olanın olur derdi koyu
Hangi hasta içse şifa niyetine şifadır suyu
Vay taşına, toprağına kurban olduğum, gel, gel

259-Gönlümü âh ile geçirdim
Çok sefalı günler ile vakit geçirdim
Âhir-i ömrüme geldim şimdi yolum şaşırdım
Geçer günler hayli zaman oldu söyle garip Haykırî, gel

260-Bir zaman kulağıma nasihat almazdım
Para pul kadri, kıymeti bilmezdim
Nasihat eyleyen yanında durmazdım
Şimdi ihtiyar olunca pes! Kara bahtım

261-İhtiyarlık basdı başıma ecel gelmeyince ölünmez
Vakitsiz ibadet kılınmaz
Yüz sene çalışsan şimdi metelik bulunmaz
Nedendir, dedim, yâhû! Gel, gel!

262-Terk edip vatani gideyim dedim
Fani dünyada gariplik ile n'edeyim dedim
Daşına toprağına bereket Araç'ta çok nimet yedim
Hergiz gönül senadan geri kalmaz, gel gel!

263-Yoktur tâkatım, kalmadı medârım
Anam görünmez oldu, bakmaz pederim
Araç kazasında iâşemi temin ederim
Mevlam bereket ihsan eylesin, yandım!

264-Gençlik âsârına benzeyen hiç yoktur
İhtiyarlıkta möhlüzlük gibi fena şey yoktur
Araç, gayetle fakirdir ama gözü gayetle toktur
Mevlam ihsan eylesin, gel gel!

265-Çekerim cevri ü mihnet çilem dolmaz
Sürsem zevk safayı gönül almaz
Yaş elliden sonra âşıklık olmaz
Geç, şaşkın Haykırî, gel

266-Çekdiğim mihnet ile gamlar kâr etti cana
Ne hal anlatayım, dostum, efendim sana
Bu destanı okuyan efendiler gücenmesin bana
Söylemiş biraz Haykırî, gel gel

267-Ne bileyim gönül sefasın alup solmayınca
N'eyleyim, çekmiş cevri ü mihnet çile dolmayınca
Kırk sene âh u vâh et içerinden olmayınca
Söyle yanık Haykırî, var garip garip

268-Viran dünya, başıma cihanı yıktın
İhtiyarlık bastı başıma canımdan bıktım
İdare yüzünden evlad ü ayâli bırakup gurbete çıktım
Söyle garip Haykırî!

269-Bahar gelmiş gibi misk ü anber burnuma kokar
Düşmüşüm dünya malına gönlüm âh u zâr eder
Vatanda çifte gülleri bıraktım yollarıma bakar
Söyle garip Haykırî!

270-Sahrada çok aylar gönlümü eğledim
Fâni dünyada geldim, gider oldum, n'eyledim
Bu destanı ben Araç'ta söyledim
Söyle, bağı yanık Haykırî, var garip garip
[226-228] (Hüseyin Haykurî, nalbant)

271-Aman, vatandan sular gibi aktım
Sahraya çıktım etrafıma baktım
Sahrada baktım bir civan gördüm
İlahi, görmez olaydım gönlümü yaktım
Sevdim, yandım.

272-Aman ne söylesem İhsan Efendi, bu güzele tesir etmez
Mihnet ü gam yanıklardan gitmez
Bu iş de bıdı bıdıyla bitmez
Arada bir de toks etmeyince

273-Ah, devr eyleyip dünyayı gezeriz
Bilsen, dünyada ince iğneyle kuyu kazarız
Mübarek eller ile destan yazarız
Yazana kurban olayım, gel, gel

274-Aman, aman, tama'ım kalmadı altun ile akçada
Elma,armut, dut ağacı da gördüm şirin bahçada
Ne tama' kaldı altun ile a koşda (?)
Pulu yoktur, seyranı çok, gönül yandım

275-Aman, dolandım evvel muratlara erdim
Çok divanım vardır, seyranım var
Meyil vermedim
Abdurrahman Efendi'nin hanesi gibi hane görmedim
Şirin haneye kurban olduğum gel, gel

276-Geldim şehre, sordum ismini
Dediler, Araç
Araç'ta bulamazsın yarana ilaç
Aklını başına al Haykırî, senden alırlar da baş
Olur başına dert, hey, hey, gel

277-Aman, bir güzel gördüm, ne söylesem size yalan
Çarh-ı felek değil mi bu diyara bizleri salan
Ala göz, siyah saç değil mi aklımızı başımızdan alan
Sallan hey sevdiğim, gel, gel

278-Hayli zaman aşkın şarabını içmeli
Fani dünyaya baktım efendim, olmuş iki keçeli
Bazı güzeller giyer fistanı iki paçalı
Baktım ol dem gönlüme sevren(?) İki keçeli
Geç gönül geç, hey yandım

279-Bir güzel gördüm, oldum yoluna turap
Çekmiş bacak üstüne ipek çorap
Güzele gönül verme olursun harap
Gönül safa ister, aman yandım

280-İlahi gönül, muradına erme
Nerde güzel görürsen meyil verme
Aman felek, bu güzeli bana çok görme
Oldu başımın belası hey, yandım

281-Namert oturtturur mu insan postuna
Kahırlı mektup yazar mı insan dostuna
Çıkmış civanın birisi sahranın üstüne
Aklımı başımdan alan sevdiğim, gel gel, hey

282-Benden elam eylen mert oğlu merde
Bir civan uğrattı beni bu derde
Okurduk sokak üstüne çamlar üstüne işli, perde?
Selam eylen o civana, gelirse mert oğlu merde
Kaşı keman uğrattı beni ziyade derde, gel

283-Aman//havanın yaz ile kışından bıılır mı
Er olan döner mi efendim sözünden
Akıbetim viran oldu sevda yüzünden
Sevdalının âhiri berbat olur, geç gönül yandım

284-Mâhi gözlerin, hilal kaşlarına vurulmayaydım
Geçip de karşında durmayaydım
Gönül azapta kaldı, hilal kaşlarını görmeyeydim
Hilal kaşlarına kurban olduğum, gel gel

285-Dert buldu beni pare pare paralar
Sinemde göz göz oldu yaralar
Lokman da gelse yoktur derdime çareler
İflah etmez bu dert buldu beni paralar, gel, gel

286-Devredip dünyayı dolaştım
Sahrada bir civan gördüm felakete ulaştım
Henüz bu şi'rü'l-beyte henüz bulaştım
Âhiri viran olmasa

287-Sahraya çıktım güzel gönlümü eğlerim
Sevda başta, ne gelirse kemal-i kudretten söylerim
Dedim, incinmesin sevdiğim, gönlüm eğlerim
Âzât et sevdadan gönül, beni hey

288-Bir civan gördüm yüreğimi dağlarım
Gece rüya, gündüz hayalimde ağlarım
Kendi yaramı kendim, çare yoktur bağlarım
Olursa böyle kaşı keman olmalı

289-Aman, aman ayrılma gönül mert oğlu mertten
Perim perişan oldu hayatım gönül derdinden
Nasıl ayrılın gönül mert oğlu merdinden
Oldu başımın derdi gönül

290-Dert ararsan bende kovuk gasafetle çoktur
Bir civan gördüm sahrada misaline benzeri yoktur
Bir mektup gelmiş nazlı yardan, ağlamaktan başka çare yoktur
Ağla hey gözlerim, gülemem gayrı

291-Derdim yaman, halim perişan
Eyledin gönül beni fani dünyaya mihman
Hayli zamandır mah yüzün olmaz derdime derman

292-Ah devr eyleyip bu dünyayı delik delik deldim
Sahrada çok şirin seyr eyledim her birinden bir lezzet aldım
Dünyanın civanı dağıldı başımdan
Ben de yapa yalnız kaldım
Ağla hey gözlerim, gülemem gayrı

293-Perişan hale düşmüşüm, eyi bakın
Ey şaşkın, civanı nağme ile mest etme sakın
Ahmak misali dostlar bıraktı sahrada şu halime bakın
Dedim gönül, sevdanın âhiri berbat olur

294-Bir zaman oldu mekânda candan bıktım
Vedalaşıp evlad u ayali yola çıktım
Sahrada bir civan görüp gönlümü yaktım
Keşke görmez olaydım sevdiğim

295-Ah, açık buluttan sağılıp rahmet yağar mı
Emr-i İlahi olmayınca bir anadan çocuk doğar mı
Be hey şaşkın, möhlüzlükle²³ sevda bir araya sığar mı?
Keşke görmez olaydım sevdiğim, gel gel

296-Harmana çıktım, şükür elhamdülillah, gördüm toprağınla taşın
Dedim, fani dünyada kaldım ne ana var ne kardaşım
Dedim, yalan dünyada varımış ne garip başım
Keşke görmez olaydım sevdiğim, of

297-Ah, ayrılmak mümkün değildir şiveli sözünden
Ne hayaller gelir, ne fırtınalar görünür şu derenin düzünden
Âhir ömrüme sürünmem çekerim sevda yüzünden
Keşke görmez olaydım sevdiğim

[189]

Gıyık Destanı

1-Gıyıklılar erken kalkar bakar Depelce²⁴ doruğa, tepeye
Aman! Gıyıklılar hep yekûnu benzer Hoyluya, Hopaya
Meraklıdır çuha urbaya
Burun, kulak vurmaz Gıyıklılar keşli çorbaya
Kara dolmayı görünce kış atar Yörük

2-Asla nasihat kar etmez bunlara
Esnek²⁵ takmayınca gelmezler yulara
Gadr ettiler köy kenarlarında bunara²⁶
İnadından dağları kuruttu Yörük

²³ Müflis demektir.

²⁴ Depelce, Araç tarafından Kastamonu'ya beş km mesafe kalan yerdeki dağın/tepenin adıdır.

²⁵ Avı halkası

²⁶ Pınar

3-İlkbahar deye salarlar arıyı
Tanımazlar asla kız ile karıyı

.....

Ne bilir yaz ile güzü Yörük

4-Sabahleyin erken kalkmış birisi
Merkebi semerlemiş güccük karısı
Yola düşmüş akıl danenin birisi
Merkez ? deye dağları tuttu Yörük
[122]

3-Elifba²⁷

Elif: Ey gâfiller
Be: Bilmedik demen
Te: Türâb olursunuz
Se: Sevâb işlen
Cim: Cehenneme gideceksiniz
Hı: Hıyanetlik etme
Dal: Dünyaya dalma
Zel: Zina etme
Sin: Sual sorulacak
Şın: Şeytana uyma
Sad: Sabırlı olun
Dad: Dalaletde kalırsınız
Tı: Tulum etmen
Zı: Zulüm etmen
Ayın: Akıl edin
Gayın: Gaflette kalmayın
Fe: Fikir edin
Kaf: Karanlık dereye gideceksiniz
Kef: Kibirlenme
Lam: Mağrurlanma(?)
Mim: Muhammet'e uyun
Nun: Namaz kılın
He: Helak olacaksınız
Ye: Yalan söylemen

²⁷ Bu şiir, derleme dosyasında düzyazı halinde "masallar/fıkralar" bölümünde 66 numarada kayıtlıdır.

EKLER

Hüseyin Haykırılı eşi ve geliniyle beraber

Fotoğrafın arkasında yazılıdır: 1-Kara Yılan, 2-Zurnacı Mustafa, 3-Nazif Çavuş, 4-Havuşoğlu, 5-HAYKURU, 6-Ozanoğlu, 7-Âşık Hakkı, 8-Sazcı Asım, 9-Udcu Hafız, 10-Tevfik Çavuş (Saz üstadı), 11-Kirpioğlu Kazım'dan saz üstadı Hasan Onbaşı, 12-Bando muallimi Ahmet Usta, 13-Zurnacı Mehmet Ali, 14-Ekmekçi İbrahim, 15-Kaşıkcı Ahmet, 16-Yusufoğlu, 17-Oyuncu İsmail, 18-Oyuncu Mahir.

166

N° 76. İhsan Altay 1946. Kastamonu/ Araç.
Divers: Dossier 20 (II,IV,V,VI,VII,IX,XI,XIV)
II. Halk şiirlerinden metinler.

N° 3 (devam): Haykırî.

Of! Bilemem dargınlık ne 'âlemîr, ne içün
Çekmiş bürümoeği yûzûna kuvvetim yetmez gücüm
Söyle sevdiğim yanında nefir keşbetim, suçum
Keşke....

Of! Dinleyin Efendim cehelet kiğiyle muhabbet olmaz
Akıllı âdûmür fânî dûnya insana bâkî kalmaz
Şaşkın baş ile âşıklık eden iflâh olmaz
Geç gönül âhiri berbâd olur, hey hey!

Of! Sahin misâli karşında ,sen, oturun
Yezin mübarek elinizle tekellümü bitirin
Heñiye olarak Ankara'ya yazup götürün
Devin ki: "Şaşkın Haykırî'nin tekellümüdür bu."

İnsan deñil mi? Hem boşalıp, tolar
Akli başında olan tekellüm karar kılar
Oturmuş radyonun başına Sarı-Receb saz çalar
Pes kere bahtıma, hey!

/... .7/ Sarı Recib denizlere dalar
Çıkış Radyonun başına çalgıcı-başılığa kara kılar
Dinde şaşkın! Haykırî senin gibi kırkını suya salar
Geç bu sevdâsın, hey hey!

Bir güzel gördüm, 'adâletle sordum
Hakikat bir mahbûb sanup gönlümü yordum
Geçdi gönlümün âfâtı başımı teşlere vurdum
Dedim: Eyvah! Sersem başıma gelen nefir, yaktım.

Ulan Haykırî! Sersemlikten ferâget gel,sen bu huyları etme
Herkesi dost bilüp sakın arından gitme
Sakin güzel görürsen meih ü senâyı etme
Başında bulursun belâyı, hey hey!

Geldik dûnyaya ne 'âlimler duyduk
Güzel sohbetine kanlık dostlara uyduk
Ah! Nâzi' eller vâzı yazar
Hararet olursa keyfî 'âfiyet,Efendim! Gel, gel.

Sahraya çıkkım yok mislinde gördüm bir güzel
Manşur kelâmmış sohbet etmekkîr ezel
Altun, inci, elmas da ister boynuna güzel
Ne söylesem istemez bizden güzel
Hakikat böyle'dir, hey hey!

Üstâd olana makam mı çıkşır
Güzeller sahraya çıkmış birbiriyle kokuşur
Altun misâli başında tûc lepiske saç ne güzel yakışır
Keşke görmez olayım, sevgilim, gel gel!

Of! Fânî dûnyaya geltim,ook boşalıp doltum
Yalan dûnyaya gelîkoe pişman oldum
Sahrada sazarken bir güzel buldum
Keşke bulmaz olayım, hey!

170

Arşivdeki
dosyadan örnek
sayfa

31 V / 1941

T. C.
ANKARA
Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi
No.....

Özü.....

Yüksek Dekanlığa

Türk Dil ve Edebiyatı zümresi talebesinden (93) İhsan Altay'ın mezuniyet tezi olarak "Edige Destanı" mevzuu üzerine hazırladığı etüdü mütalea ettim. Mezuniyet imtihanına girmesi için kâfi gördüğümü bildirir, saygılarımı sunarım.

Şark Türk Lehçeleri
Profesörü:
A. İnan

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 10/ 04/ 2025

Kabul Tarihi: 26/ 05/ 2025

Atıf Bilgisi: Arsu, Özgür (2025). İbn Hayr'ın Kitâb-ı Hâdî Adlı Eserinde Yer Alan Arkaik/Eskicil Kelimeler. Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1, s. 63-100.

İbn Hayr'ın Kitâb-ı Hâdî Adlı Eserinde Yer Alan Arkaik/Eskicil Kelimeler*

Özgür ARSU**

Öz

İbn Hayr (Hayroğlu, Hayrunoğlu, Ahmed bin Hayr) tarafından kaleme alınan *Kitâb-ı Hâdî* adlı eser yegâne nüsha olup Ankara Millî Kütüphanede, 06 Mil Yz B 108 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Mezkûr metin 289 varaktan müteşekkil, aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmış olup 11 752 beyitten oluşmaktadır. Arkaik/eskicil adı verilen sözcük, eskiden kullanılan ancak bugünkü yazı dilinde karşımıza çıkmayan, konuşma dilinde ise az rastlanılan kelimeler demektir. Bu tür yapıların bilinmesi, dilin zaman içindeki değişim ve gelişimini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Türk İslam edebiyatı sahasında verilen yazma eserlerin özellikle de dil açısından incelenmesi çok kıymetlidir. Bu bağlamdan hareketle, İbn Hayr'ın *Kitâb-ı Hâdî* adlı eserinde yer alan arkaik/eskicil kelimeler tespit edilmeye çalışılmış ve ilgili beyitlerin örneklendirilmesi yapılmıştır. Bu kelimeler alfabetik olarak sıralanmış, anlamları ve geçtikleri (varak numarası, beyit numarası) yerler gösterilmiştir. Bu çalışmada, metin içerisinde yer alan arkaik kelimeleri tespit edip diğer çalışmalarla mukayese edilmesi ve bilim dünyasına naçizane bir katkı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil araştırmaları, Dil, Arkaik/Eskicil kelime, İbn Hayr, *Kitâb-ı Hâdî*

The Archaic (Tr. Eskicil) Words In Ibn Hayr's Work *Kitâb-ı Hâdî*

Abstract

Being an edition of the original work written by Ibn Hayr (Hayroğlu, Hayrunoğlu, Ahmed bin Hayr), it is recorded under the archival no. 108 in the National Library in Ankara. The mentioned text consists of 289 foils, written with the aruz prosody of *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, and has 11 752 couplets. The word that is called archaic (tr. eskicil) has been used in the past but cannot be detected in written language and is rarely spoken. Knowing this kind of structure is important for seeing the change and developments in the language. Within this context, the archaic (tr. eskicil) words in Ibn Hayr's work, *Kitâb-Hâdî* have been detected, and the exemplification of the related couplets has been done. These words have been ordered alphabetically, and their meanings and where they are mentioned (foil no., couplet no.) have been shown. The study aims to bring an example to other studies by detecting the archaic elements in the text and making a humble contribution to science.

Keywords: Language studies, Language, Archaic (tr. Eskicil) word, Ibn Hayr, *Kitâb-ı Hâdî*

* Bu makale, tarafımızca hazırlanan İbn Hayr'ın *Kitâb-ı Hâdî* Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin) isimli Doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı. E-mail: ozgurarsu58@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2820-6185.

GİRİŞ

Bir dilin söz varlığı içerisinde bulunan arkaik/eskicil unsurlar o dilin köklü bir tarihî geçmişinin olduğunu bize kanıtlamaktadır. Bu sözcükler, her ne kadar kullanımdan düşmüş sözcükler olarak adlandırılrsa da Türkçenin tarihsel sürecini ortaya koyan önemli sözcüklerdir. Arkaik/eskicil sözcükler, Türk lehçe ve ağızlarını, tarihî çağlara bağlayan önemli unsurlardan birisidir. Türk dili, geniş bir coğrafi alanda kullanılan bir yazı dilidir. Türk yazı dillerinin kronolojik geçmişine bakıldığında Orhon yazıtlarından başlayarak bugüne değin ses, şekil ve biçim bakımından çeşitli değişimler ve gelişmeler göstermiştir.

Eserde verilen arkaizm örneklerine değinmeden önce arkaik/eskicil kavramı hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır. TDK, Türkçe Sözlükte “arkaizm/eskicil” için şu tanımlamada bulunmuştur: 1. Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağa ait bir biçimin, yapının özelliği. 2. Sanatta varılan olgunluk aşamasından sonra o sanat dalının erken dönemlerine dönüş çabasında bulunma. 3. Modern dille yazılmış bir metinde geçmişi daha somut canlandırabilmek amacıyla eskimiş kelime veya deyimlerden yararlanma (Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 153). Arkaik kelimesi için de şu tanımlamada bulunur: 1. Güzel sanatlarda klasik çağ öncesinden kalan. 2. Eskicil (Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 153). Mehmet Ölmez “arkaik” kavramı hakkında farklı bir tanımlamada bulunmuştur. Ona göre “bir dilde Eski Türkçe ile karşılaştırıldığında öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra sözlüksel biçimlerin de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılmasıdır” (Ölmez, 2003, s. 136).

Bilhassa arkaik unsurlar geçmiş dönemlere ait, dönem itibarıyla yazı dilinde yerini almayan fakat nadiren Anadolu ağızlarında yapılarını devam etmekte olan arkaik yapılardır. Dönem içinde eskicil olarak değerlendirilen kelimeler, bağlı olduğu devrin hem yazı dili hem de konuşma dilinde sık sık yer verilen sözcüklerdir. Arkaik kelimeler; Eski Türkçede, tarihî lehçelerde ve Batı Türkçesinin ilk devirlerinde yerini almıştır (Ekşioğlu 2015, s. 379).

Türk dili, yüzyıllar boyunca birçok nedenlerle çeşitli kavimlerle etkileşimlere girmiştir. Bunun doğal bir sonucu gereği bu kavimlerle kelime alışverişleri yapmıştır. Bu durum dildeki söz varlığının aslî şekillerinde birtakım değişikliklere neden olmuştur. Bazen, söz konusu kelimeler konuşmada ve yazılı metinlerde tamamen kullanımdan düşebildiği gibi bazen de ağızlarda birtakım fonolojik ve morfolojik değişimlerle varlığını sürdürmüştür. Örneğin; Türk dilinin ilk yazılı ürünleri olan Göktürk anıtlarında yer alan ve “çok” anlamına gelen “üküş” kelimesi,

Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "öğüş" biçiminde varlığını sürdürmektedir. (DS, 1993, s. 3323) Bu bağlamdan hareketle yazılı veya sözlü dil eklemine kelimelerin yaşam süresinin çok değişken olduğunu görmekteyiz.

Arkaiklik olgusunun bir başka problemi de kelimelerin veya eklerin bazılarının bölgesel bazılarının ise ulusal yaygınlıkta kullanılmalarıdır. Bu durum dilin canlı ve esnek yapısının doğal bir sonucudur. Arkaik özellikler barındıran sözcüklerin tespitinde, bu sözcüklerin varsa ağızlarda olan kullanımları dikkate alınmamıştır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla arkaik kelimeler hakkında yapılan bazı çalışmalar şunlardır:

Deniz, S. (2023). Âşık Veysel'in Şiirlerinde Birkaç Eskicil/Arkaik Sözcük Üzerine Bir İnceleme. *CUJOSS*, 47 - Âşık Veysel Özel Sayısı, s. 25-28.

Ekşioğlu, S. (2015). *Şeyhî Divan'ında Arkaik Sözcükler. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (15), s. 3, 78-387.

Kuşdemir, A. (2024). Fuzûlî Dîvânı'ndaki Arkaik Unsurlar. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(15), 174-192.

Metin, B. (2016). Sâ'atî'nin Terceme-i Hadis-i Erba'in'inde Arkaik Sözcükler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (31), 223-240.

Sıvışan, H. İ. (2024). Hamzaname'nin 60. cildinde yer alan arkaik kelimeler. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 153-181.

Türk, O. (2021). Hamzaname'nin 72. cildinde Yer Alan Arkaik Kelimeler. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, (15).

Üşenmez, E. (2014). **Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Ögeler**. Akademik Kitaplar.

İbn Hayr'ın eseri, dinî-tasavvufî mesnevi grubundadır. Dinî bir eser olmasının yanı sıra içerisinde bolca arkaik kelimeler barındırması açısından diğer dinî mesnevilerden farklı bir konuma sahiptir.

İbn Hayr ve Kitâb-ı Hâdî Hakkında

İbn Hayr (d. ??-ö.??) hakkında şura tezkirelerinde malumat bulunmayan şair "Hayroğlu, Hayrunoğlu, Ahmed bin Hayr, İbn Hayr mahlaslarını kullanmaktadır (Uygur, 2024). Müellifin nerede ve ne zaman eğitim gördüğü, ilim tahsilini kimde yaptığına dair herhangi bir bilgi

yoktur.* Bütün bu belirsizliklere rağmen eserden hareketle şairin, metin içerisinde kullandığı ayet-i kerime, hadis-i şerif iktibaslarına yer vermesi dinî-tasavvufî konulara hâkim olduğunu; tefsir, hadis, kelam, akaid gibi konulara yer vermesi ise de onun dinî ilimlere vukufiyetini bizlere göstermektedir. Metinde yer alan Arapça ve Farsça ibarelerin olması, az da olsa aruz kullanım hatası, kullandığı dilin sade, açık ve anlaşılır olması, şairin iyi bir eğitim aldığına dair önemli emarelerdir.

Müellif eserinde sadece mahlaslarını kullanmıştır:

Ahmed bin Hayr'a diyünüz Hakk'ın uyup rahmetin

Dâ'imâ feyz eylesün halk üzre Hakk'ın ni'metin [158a/6328]

Hak-ile ol sâlik olgıl Hak bile gir cennete

İbn Hayr'a kıl du'âyı bile gir cennete [77b/3095]

Zerre 'aklı olsa kişi fikr ide bunı anı

Göz açar şerden kaçır bilür nedür **Hayroğlu** [165b/6642]

Göz açuk kişiler kim işin hayrın kaşdıdur

Bunda da bilir ki **Hayrunoğlu** gâyet dostıdur [165b/6643]

Müellif, gözü açık olanların yani uyanık kimselerin hayır işler yapmasını istemektedir. İbn Hayr da kendisine bu konuda ikazda bulunarak Hz. Peygamber'den şefaât talebinde bulunur (Civelek Kınay, N. 2022, s. 29):

Tâ kıyâmet dînimüz bâkî tâm yevm-i kıyâmet

Ol habîb bize **şefîdür** hem **müşeffa** 'ol hümâm [239b/9674]

İncelemesi yapılan eserin künye bilgisi şu şekildedir:

Eser adı: *Kitâb-ı Hâdî*

* İncelenmesi yapılan şuarâ tezkireleri şunlardır: Kâşif Yılmaz, Güftü ve Teşrifâtü's-Şuarâ, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001; İbrahim Kutluk, Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şuarâ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978; Şehî Bey Heşt Behiş, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980; Pervin Çapan, Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidi'l-Eşâr) Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005; Mustafa İsen, Latîfî, Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990; Adnan İnce, Tezkiretü's-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005; M. Ali Yekta Saraç, Osmanlı Müellifleri, TÜBA, Ankara 2006; Süleyman Solmaz, Ahdi ve Gülşen-i Şuarâ'sı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005; G. M. Meredith-Owens, Meşâirü's-Şuarâ or Tezkire of Aşık Çelebi, London 1971.

Eserin türü: Dinî-tasavvufî

Eserin arşiv numarası: 06 Mil Yz B 108

Müellif: İbn Hayr

Müstensih: -

İstinsah tarihi: -

Temmet kaydı: -

Bulunduğu Yer: Millî Kütüphane, Ankara

Koleksiyon: Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu

Dvd Numarası: 108

Yaprak: 289 (578 sayfa)

Eser hattı: Nesih

Boyut: 262*200-180*113 mm

Kitâb-ı Hâdî, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup aruzun *fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün* kalıbı kullanılmıştır.

Başı: Her kaçan kim beyt-i mâldan fâriğ olurdu ‘Alî

Râzî olsun Allâh andan anda kılurdu ol velî

Sonu: Tâ‘at-i Hakk’a komaz halkı da yok ihlâş-ı hâş

İdelüm ihlâş tâma cidd nitekim itdi havâş

İbn Hayr’ın *Kitâb-ı Hâdî* Adlı Eserinde Yer Alan Arkaik/Eskicil Kelimeler

Eserde tespit edilen “kelimelerde görülen arkaik örnekler” toplamda 112 adettir. Bu kelimeler aşağıda alfabetik olarak sıralanmış ve anlamları verilmiştir. Her örneğin bitiminde varak numarası, beyit numarası ile birlikte parantez içerisinde verilmiştir.

Eklerde Görülen Arkaik Örnekleri

-AyIn emir/istek kipi

1. tekil şahıs emir/istek kipi eki “AyIn”dır. Bu ek şekil itibariyle Eski Türkçe döneminde görülmektedir. (Bu ekin Eski Türkçe döneminde dilek kipi olarak adlandırılması için bk. Gabain, 2007, s. 79). Birinci şahıs eklerinde görülen örnekler genellikle kiplere göre çeşitlilik arz etmektedir. Emir veyahut istek kipi şekilleri –*ayın* şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

Varuban ol nûr-ile ağşâm namâzın **kılayın**

Hem benüm-çün hem senüñ-içün su'âl eyleyüben [145b/5785]

Didi ol kâfir gelüñ ben bile varayum aña

Size tanıkluk **varayın** varuban anda aña [205b/8290]

Kızuma ısmarlayup anuñla halvet **kılayın**

Ben anı bu yolla aldanmağa çâre **bulayın** [225b/9135]

-dUrUr bildirme kipi eki

Bu ekin kullanımına dair Bilge Ercilasun şunları ifade etmektedir: Osmanlı Türkçesi döneminde “durur” bildirme eki 15. yüzyıldan itibaren azalıp 17. yüzyılda da varlığını kaybetmiştir, der (Ercilasun, 2004, s. 463).

Eserde yer alan “-DURUR” eki günümüzdeki “dur-dür” ekinin karşılığıdır:

Bu hadîş müttefikdür gâyet sıhhatdedür¹

Dahı **çok-durur** rivâyet her biri bundadur [281a/11364]

Mü'minüñ 'işyân [u] zenbi mâni' olmaz hubbına

Mu'tekid **müznib-dürür** key hubbı var hep hubbına [281a/11373]

Birinci tekil şahıs için diğer çekimler belirsiz geçmiş zaman, geniş zaman ve istek kipi olarak şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Ki hakikat-i Muhammediye kadrin **bilmüşem**

Aşl u a'lâyı hakâyık u teyakkun **bulmuşam** [7b/252]

Urmağa şol dişleri kim **görmüşem** ki çok anı

Ben Resûl'üñ hâzreti şallû 'aleyhi öpdüğini [187a/7532]

Kip Eklerindeki Arkaik Örnekler

-p zarf-fiil eki+ turur+ şahıs zamiri eserde şu şekilde kullanılmıştır:

Bu-durur bir kişi kim hıfz ide mi 'ilmi ki kamu

Nâs **olupdur** 'âciz andan bağladı soñra ân bu [16a/601]

¹ Mısranın vezni bozuktur.

Bu cemî‘ geri yerine vâriyla ki oldur mümteni‘

Saňa olmışdur yakîn tâm ki **olupdur** muṭṭali‘ [17a/644]

Hep ‘alâmetdür bular **olup durur** gâyet qarîb

Kim kıyâmet kıpa dîn ü ehl-i dîndür ki garîb [198b/7992]

Gelecek zaman kipi eki olan (-IsAr, -İsEr), metindeki kullanımı şöyledir:

Didi yok bes didi nice **olısar** hâlûñ senûñ

‘Âşî olan saňa kıatlıni idersin sen anûñ [28a/1121]

Göre anlar ‘avvâmü’l-mü’minîn nice **olısar**²

Ol namâzda kıalan a‘mâli nice **kılısar** [272b/11020]

Zarf-fiil Eklerindeki Arkaik Örnekler

Eserde yer alan zarf-fiil eklerinden olan (-icek, ıcak), kullanımı şöyledir:

‘Aklı yoğûñ bunlar ider dîn ü dünyâsın harâb

Nef‘ **idicek** gün olar ki bâ‘ış-i mülk-i ‘azâb [26b/1054]

Zıkr **idicek** bini ta‘zîm ider idi bu kıulum

Benüm-içün zıkrı hem hâliş iderdi bu kıulum [95a/3819]

Bir başka arkaik yapı olan (-uban/-üben) zarf-fiil ekinin kullanımı şu şekildedir:

Kaçuban bunda belâdan ni‘met iden heves

Bilicek anda gibi bundan ikiden urmaz nefes [95a/3829]

Oluban ki Rabb’e ‘ârif ol kitâb u sünnetûñ

Tutuban yolın müdâm yolına gide cennetûñ [95b/3832]

Şıdk u şevk-ile kıla cümleyi ki ider idi ol

Böyle inşâ **idüben** ol vâkt bunı dir idi ol [102a/4106]

Kelimelerde Görülen Arkaik Örnekler

ağ: ak, beyaz; temiz

Bakma yüzüm kıarasına kıaramı **ağ** eylegil

² Mısranın vezni bozuktur.

Câri kıl huddâmınuñ cennetde zenbüm 'afv kıl [280a/11378]

ağmak: çıkmak, yükselmek, toplanmak

Didi bir kavı eyü işler işler anı **ağ-durur**

Hoş melâyik şuhfıla kim hep mühürlenmiş-dürür [266b/10799]

alda-: aldatmak, kandırmak

Clauson (1972, s. 133) alda- sözcüğünün anlamlarını, “yanıltmak, kandırmak, dolandırmak” şeklinde ifade etmiştir. Sevortyan (1974, s. 127), alda- kelimesinin anlamlarını farklı şekilde yorumlamıştır: I. Yanılt-, yalan söyle-; dolandır-, aptal yerine koy- II. Ayart-; ikna et-; baştan çıkar- III. Kötü duruma düşür-; aldat-; yalan söyle-; IV. Sözünü tut- V. Avut-; mecazî anlamda (eğlendir-, çocuğu oyala-,) şeklinde değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra metinlere eşgüdümlü olarak al eyle- / al et- “hile yap-” eylemine tesadüf ettiğini belirtmiştir. Drevnetyurskiy Slovar ise (1969, s. 34) alta- sözcüğün manasını, “dolandırmak, kandırmak, aldatmak” şeklinde yazmıştır.

DLT'ye baktığımızda ise alda- “aldatmak” (1999, s. IV-18); YTS'de “kandırmak, oyun etmek, aldatmak,” (Dilçin, 1983, s. 7); EUTS'de altag “aldatma, hile” (Caferoğlu, 2011, s. 12) anlamında yer almaktadır (Atmaca, 2019, s. 5).

Bilmez ol Deccâl dünyeye nicedür nûr şanur

Çamu Deccâl ide azğun bile olsa **aldanur** [63b/2500]

anda: orada; onda

Onda kelimesi, “onda” TS 135 < ET anta/anda Krş. ol I. “orada” (Clauson, 1972, s. 176). Onda <o+n+da< OT. Anda (Gülensoy, 2007, s. 626).

Didi âhir virmeseñ senden şorarlur hâlümü

Anda yarın kim bilinür n'itdigün halkuñ hemi [2a/20]

Vardı bir mescid yol üzre girdi aña kıldı namâz

Anda birkaç rek'at ol **anda** eyledi niyâz [205b/8283]

andan: ondan

Bû Hüreyre râzı ola **andan** Allâh didi o

Kim Resûl'ün hâzreti şallû 'aleyhi sellimû [12a/432]

Didi buldı bunca dervîşler ta‘âm bunca kadar

Hişşe n’içün almaduñuz siz diyüp **andan** sorar [205a/8772]

anı: onu

Şöyle kim altmış yılñ ihyâ ide giceler **anı**

Gündüzin oruc tuta andan hayr bu iy ehl-i dîn [12a/434]

Gördi dergâhda turur döndi elin iletdi **anı**

İçerüye çün gelür iken halîfe göre **anı** [207a/8355]

aña: ona

Dir ‘Ömer hâtun girişdi Hakk’a kıl şükr ü şenâ

Bil ‘Ömer hâlûñi bilmez eyle hayr **aña** du‘â [4a/112]

anlar: onlar

Yoluma gitmedi **anlar** sîretümde olmadılar

Țutmadılar sünnetümi sünnete uymadılar [18a/694]

Gördüm ol kabre yöneldiler özümü gizledüm

Sözlerinden **anları** bilem işidüp gözledüm [124b/4905]

añsuzda: ansızın

Böyle şanurken rûşen **añsuzda** gör bizi oda

Ġâfil özin bilmeye beñzer şapar girür oda [63b/2506]

Alur **añsuzda** yolu ölüm dimez gice yolu

Diri kımaz hîç kılı pes key irü cân u dili [123b/4863]

arık: 1. Zayıf, güçsüz, çelimsiz, lâğar. 2. Verimsiz, çorak. aruk/arık II “zayıf, sıksa” < ET. Aruk “yorgun, tükenmiş” (Clauson, 1972, s. 214). Arık (1) “zayıf, cılız” arık (DLT) < arı-k. arık (KarH.), arıh (KarT.), arkan (Uyg.), arkun (Uyg., AH “yava”). arık (2) “yorgun” OT. Aruk (DLT) < ar-uk. arık (KKlp., YUyg., TatK., Nog., Kırg., Kzk.), arrık (Trkm), arig-arık (Özb.), arx (Az.), Erik (YUyg), oruk (Uyg.)(KTLS), arx (Ker./KrTS 61) (Gülensoy, 2007, s. 76). [ar-“yorulmak” fiilinde sıfat] (TS,198-202) şeklindedir.

Şoñra Țurdı vardı mescidi içinde bir ağac

Arıkdi konmuşdı mescid içinde ol ağac

[280a/11391]

artuk: -den başka

Dir şehâdet iderem var hücetüm birdür Hudâ

Andan **artuk** Tañrı yokdur vâhid ü ferddür Hudâ

[132b/5239]

artuk: fazla, ziyade

“artık” kelimesi, EUTS’de “artuk” şeklinde, “artık, çok fazla, arta kalan, son, son derece anlamlarında geçmektedir (Caferoğlu, 2011, s. 21). ETG’ de “artuk, artok, adruk” şekillerinde “ziyade, artık” anlamlarında geçmektedir (Gabain, 2007, s. 262). DLT’de ise “artuk” (Atalay, 2006, s. 129), TaS’de “1. Başka, gayri, maada. 2. Fazla, ziyade. 3. Kusur, -den fazla. 4. Üstün. 5. Bir bütünün büyük bir kısmı.” anlamlarında yer almaktadır (TaS, 1983, s. 14).

Zîre eşkâl ü hâmet havf u hüzn **artuk** alır

Şehvet ü şeytân u dünyâsında **artuk** yol bulur

[4b/136]

Akçe de olsa anuñ her vâktde şarfı olmaz

Artuk da olsa her vâkt bulup anı almaz

[42b/1716]

Dir şehâdet iderem var hücetüm birdür Hudâ

ayruk: başka, ayrı, ayrıca

Ayruk kelimesi, EUTS’de “adruk” biçiminde “başka başka, ayrı, çeşitli, ayrı ayrı, çeşitli türden” şeklinde anlamları verilmiştir (EUTS, 1968, s. 5). Clauson, sözlüğünde “farklılık” anlamında verdiği kelimenin etimolojisi ile ilgili bilgi vermez. (EDPT, 1972, s. 276) İ.Z. Eyüboğlu kelimenin tahlilini “ayr-u-k” biçiminde yapar ve kelimenin “ayruk-ayrık” biçimlerinde kullanıldığını bildirir. Eserde kelimenin kökeninin “ayr-” olduğu belirtildikten sonra “ayrılma, ayırma, karşı çıkma, direnme” anlamlarına geldiği belirtilir. Ayruk kelimesinin Arapça karşılığı olan “muhalif” kelimesinden daha kapsamlı ve daha yeterli olduğu belirtilir (Eyüboğlu, 1991, s. 58).

Yeni Tarama Sözlüğü’nde bu kelime, madde başı olarak “ayrık-ayruk” biçiminde verilmiştir (YTS, 1983, s. 20). DLT’de ise madde başı olarak “ayruq” biçiminde yer alan bu kelime için “başka (gayr)” anlamı verilir. Ayruk kelimesi Oğuz lehçesinde “adruk” şeklindedir (DLT, 2005, s. 163). Gülensoy, bu kelimenin Eski Türkçe “adruk” biçiminden geliştiğini belirterek

kelimeye “başka, ayrı” anlamlarını verir (Gülensoy, 2011, s. 91). Bu kelime, “u” yuvarlak ünlüsünü barındırması nedeniyle ses düzeyinde arkaik özellik göstermektedir.

Kim kitâblarında sihrün ma’nîsi şarf kılmadur

Şey’ ü vechinden bir **ayruk** veche anı zühd midür [68b/2711]

Hem muvâfık olma miskînlere dile meskenet

Kâfidür girü ‘ulüvvden kıılır **ayruk** bu şıfat [71a/2826]

bay: zengin

Meyli yok ol kâdînüñ hîç kadar bir yanında anuñ

Hep gedâyı vü **bayınuñ** dünyâ ni’amı ehlinüñ [5b/180]

Altı biñ atluya iki beg yayaya irişdi pây

Şûret u muğnî ğanîmet buldı ki yoksul u **bay** [44a/1775]

baırık: on bin erin komutanı

Çıkarup bir hac daıı on biñ eriyle gönderür

Girü ol **baırıkıyla** ki evvelde baş öldürür [219b/8918]

Ba’zı **baırıklar** kılķuban Kayşer’e söylediler

Yâ melik her dürlü sözün ilķâ saña eylediler [220a/8945]

beg: beyefendi, bey

“Beg” sözcüğü ilk olarak Orhun Yazıtları’nda kullanılmıştır. Talat Tekin, kelimeye “bey” anlamını vermiştir (Tekin, 1998, s. 125). EUTS’de ise bu kelimeye üç farklı anlam verilmiştir. Bunlar; “bey, efendi, şehzade, prens, eş, koca, erkek” biçimindedir (EUTS, 1968: 37). Clauson, eserinde bu kelimeyi “bir klanın veya kabilenin başı, ast bir şef ve benzerleri” şeklinde açıklamıştır (EDPT, 1972, s. 322). DLT’de ise “beg” kelimesinin hem bey anlamına geldiği hem de evinde bir beye benzetilmesinden dolayı kocaya da söylendiği belirtilmiştir (DLT, 2005, s. 180).

TS’de ise bu kelimeye üç farklı anlam verilmiştir. Bu anlamlar; “zevce, koca, küçük devlet başkanı, amir, nüfuzlu, ileri gelen, zengin adam” şeklindedir (TS, 2009, s. 479). Gülensoy kelimenin anlamını “bey” şeklinde vermiştir. (Gülensoy, 2011, s. 125) Bu kelime, “g” sesini barındırması yönünden ses düzeyinde arkaik özellik göstermektedir.

Başladı ki ağlamağa **beg** ü vezîrleri aña

Didiler iy pâzişâh bu n'îçün n'oldı saña [26a/1029]

Yâhûd görse bir ulu bir eyü işügi senüñ

Hâşşa **beg** yâ paşa görebile işügi senüñ [35a/1407]

berü: bu yana, buraya, beriye

Bir Yehûdî didi ben bu köşk şatun aluban

Gel **berü** yâ şeyh senüñle bunı bâzâr kılayın [164a/6579]

Cennet içre Hakk Te'âlâ'dan **berü** kim vaşfı anuñ

Bu-durur kim 'aql u dil ü dille olmaz vaşf anuñ [166a/6651]

bezek: süs, bezek

Çevre yanın kavî ortak her taraf bâğçecik

Gel gör ilitir nice düzmiş bâğçe virmiş **bezek** [63b/2504]

biliş: bildik, tanıdık, dost, aşına

Hakk-ile Hakk'ın habîbiyle **bilişlik** nûr-ile

Zulmetin gidermese 'afv u şefâ'at sırr-ile [154a/6152]

Buñ idüp anı da şarf eyler bular özlerine

Yok-durur halkuñ kamu yâdına **bilişlerine** [275a/11133]

birle-bile: ile, birlikte, beraber

“birle” sözcüğü EUTS’de “birlä” şeklinde “ile, birlikte beraber” anlamlarında geçmektedir (Caferoğlu, 2011, s. 44). ETG’de “birlä” şeklinde “ile, ve, birlikte” anlamlarıyla yer almaktadır (Gabain, 2007, s. 141). DLT’de ise “birle” şeklinde “ile, beraber” anlamlarıyla (Atalay, 2006, s. 166), TaS’de (1983, s. 35) “ile” anlamında geçmektedir.

Alamaz da kimesne vaşfin anuñ ide **bile** [85a/3394]

Birle var bir dürli her birinde yok birinde ol

Âhirinden lezzet alur niteki evvelden ol [90a/3615]

biti [bitük]: yazılmış şey, mektup, defter-i âmâl, senet, belge

Virdi sağ ellerine Allâh **bitisin** anların

Bil ki ‘arşuñ sağ yanını itdirin anların [131a/5183]

Böyle füccârûñ kitâb **bitisi** bes virilür

Yarın arķasınûñ ardından şol eline gelür [267a/10883]

buyruğ [buyruk]: emir

Zıkr idüñ ni‘metlerin tâ idesiz şükrin tamâm

Zıkr idüñ **buyrukların** tâ tutasınız emrin tamâm [61a/2414]

Tutup Allâh **buyruğın** hem zevcimüñ hāķķın ben

Gözedüp uhrâm umaram Hāķķ ide hayr u hasen [134a/5304]

Sen de Allâh **buyruğın** elden komağıl ķardaşuñ

Hāķķını gör gözle ‘ișyân olmaya Hāķķ’a eşüñ [134a/5305]

Çalap: Tanrı, Allah

Dirler idi bilmez ider hem bilürüz Hāķķ u Rabb

Kim şevâb virür bize andan dilerüz ol **Çalab** [141b/5627]

Dirler idi bilmez ider hem bilürüz Hāķķ u Rabb

Kim şevâb virür bize andan dilerüz ol **Çalab** [141b/5631]

çürle-: menfaat elde etmek

Hâlet issi **çürlenüñ** güc ola ‘arz-ı hâceti

Olsa kârûñ vâlinüñ yevm-i kıyâmetde kıatı [24b/956]

dahı: ve; da, de; dahi; bile

Babasından naķl ider Zeyd bin Eslem **dahı** hem

Râzı olsun ķamusından Hāķķ didi ol muhterem [3a/73]

Didigüm var mı icâzet **dahı** yakîn gelünüz

Görevüz hâlünüñ ögüt şoranuz ki bilevüz [3b/92]

Bu meşāķķatler yirine koydılar sini anda sen

Hem **dahı** [ol] gûra yürürsin [anda] a‘mâl-i hasen [33a/1327]

depre-depretmek: hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak; kımıldatmak, sarsmak

Bu sözcüğe dair EUTS'de madde başı yer almamaktadır (Caferoğlu, 2011). ETG'de "täpränmäk" şeklinde geçen fiil "titremek, sarsılmak" anlamlarında geçmektedir (Gabain, 2007, s. 299). DLT'de "teprenmek" şeklinde "kımıldamak" anlamındadır (Atalay, 2006, s. 301). TaS'de "deprenmek" şeklinde "hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak" anlamlarında geçmektedir (TaS, 1983, s. 64). EATS'de ise "deprenmek" ve türevleri olan "kımıldamak, çırpınmak, tavır takınmak" anlamlarına da gelmektedir.

Depredüp zencîr-i 'ışkı ister gidere kıl ü kâl

Qılma 'aql-ı küll yok **Hayroğlı** olıcağ vaqt-i şıqâl [63b/2513]

'İşkınuñ sevdâsı **depretdi** yine zencîrümüz

Vây bize nefse havâle ideydi tedbîrimüz [71a/2814]

'İşkınuñ sevdâsı **depretdi** yine zencîrümüz

Vây bize nefse havâle ideydi tedbîrümüz [71a/2816]

Dime vü **deprenmedün** hîc hâl degül gayrısı

Deprenür lîk kurb u ba' dehu göre aña varası [216a/8726]

Boynumuzda girü 'aşkı **depredüp** zencîrimüz

'Aql 'âciz kaldı hergiz idemez tedbîrimüz [254a/10326]

Giri hayrân eyledi **depretdi** 'ışk zencîrümüz

Yağmaladı vârimuz hîc komadı tedbîrümüz [283b/11469]

dükeli [dükel, tükeli]: hep, hepsi, cümle, bütün, herkes

Qıldılar baña teveccüh aqçe altun-ile olar

Ben didüm hergiz **dükelidür** hâcetüm bilün bular [33b/1335]

Virdüğün izz ü şerefden her Azîz ü her şerîf

Her saîd olsun saâdetdür **dükelidür** yâ Latîf [127b/5034]

Böyle mağhûr ola müstevlâ ola füssâk aña

Fikr idün meczûm **dükeli** mi n'oldı gâyet buña [198b/8034]

depeleş-: birbirini tepelemeye çalışmak

İşüm olsun ben **depeleşüp** ide mi kıtâl

Yâhüd İslâm’a geleyüm kınkı olsun baña hâl [166a/6675]

Şordı niçün ceng idüben **depeleşürsiz** didi

Pes Resûl’ün hâzreti şallû ‘aleyhi söyledi [166b/6686]

dir-: toplamak, getirmek. // **dirüñ:** toplayın

Kim divitlerin le ‘âliye hem bunı vire [biri]

Divşirüñ **dirüñ** kâmusın bunlaruñ siz biri [33a/1321]

dirlik [dirilik]: yaşayış, hayat, sağlık, geçim; tahsisat, ödenek

‘İyş u ‘ömrüm tar iderem zevcünüñle **dirliğüñ**

Eylerem bühtân seni öldürdürem **dirlik** anuñ [134b/5316]

Bir münâdî kâmu bundan şöñra ider anda nidâ

Dir size **dirlik** ebeddür ölme yokdur sermedâ [97b/3923]

dirilmek: toplanmak

Dir ger ol miski gibi anda **dirilmek** ile geçer

Her ne miqdâr ‘İyş ider o bunca dürlü bir içer [90b/3622]

diyü: diye

Anacuğum babacuğum **diyü** âhla vire cân

Oğul u kıza oğul âh **diyü** kıldı cân revân [123b/4864]

Şordum andan pes nedür hâlüñ **diyü** didi baña

Çünkü bildüñ hâlimi sen rahmet itsün Hâk saña [125b/4958]

dögün: dövme, yas, dövünmek, feryat etmek

Zâlimüñ alur şevâbın Hâk virür Hâk ehline

Döginicek seyyi’âtın bunuñ anuñ üstine [175a/7030]

dürüşmek: çalışmak, çabalamak, sebat etmek

Uyg. turuş- < tur- uş-, OT türüş- “Kitap dürmede yarışmak, yardımlaşmak anlamlarında kullanılmıştır.

Çande gidersin didüm didi zekâtta bir deve

Çaçdı bulmağa **dürüşürem** anı ire eve [1b/10]

Kendözine ne dilerse kamu mü' min çardaşa

Dîger eyle ola kamu **dürüşürdi** bu işe [4b/133]

Bulan 'izzet anda pes takvâlu vü kul muhlîş kişi

Ki bilindi hâl **dürüş** takvâyâ ol muhlîş kişi [5b/182]

Mevte mevtden sonra **dürüşe** ola müste'id

Ağniyâdan gelen-ile façra ola müstemid [64b/2551]

Didi diyicek saña yâ Ka'b bu sözi-ile bu çulûb

Şalıvirildi **dürüş** cidd it çutıla bu çulûb [76a/3028]

divşir-: toplamak

Divşüreler dir ger çâlimlerüñ öñi olasın

Anlaruñ ol günde hem dağı imâmı olasın [33a/1325]

Kim divitlerin le'âlîye hem bunı vire [biri]

Divşirüñ dirüñ çamusın bunlaruñ siz biri [33a/1321]

ebsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan

Biri çaldurmadı başın u selâmum aldılar

Barmağ ucıyla çamusı **ebsem** olup çaldılar [31b/1260]

Dirler ise kim mürdeñ baña kim anda cevâb

Ebsem olmaçdur lisân sensin mürdeyi çalbimüñ [128a/5068]

egin: sırt, arka

“egin” kelimesi, EUTS’de “ägin, ägin” şekillerinde yer alıp “omuz” anlamına gelmektedir (Caferoğlu, 2011, s. 69). ETG’de “ägin, äñin, añın” şekillerinde geçip yine “omuz” anlamına gelmektedir (Gabain, 2007, s. 263). DLT’de belirtilen anlamıyla ve “eğın” biçiminde

geçmektedir (Atalay, 2006, s. 171). TaS’de ise “eğin” şeklinde olup “sırt, arka” anlamlarına gelmektedir (TaS, 1983, s. 78).

Ben çıkardım anda **egnümde** kamu olanları

Kim geyerdüm ben emîra’l-mü’minîn ki anları [34a/1352]

erk: kuvvet, güç, kudret

Ol kişi dir yâ emîra’l-mü’minîn bugünkü gün

İssi vü **erkidür** dahı issi-dürür yazık gün [1b/7]

etmek: ekmek

Anda ‘ummâline kim bir döne hîc binmeyeler

Arı **etmek** yimeyeler niceler giymeyeler [23a/899]

Arı **etmek** yime ince geymeden nehy eylemek

Oldı anları tenâ‘um itmeden nehy eylemek [25a/976]

eyit-: söylemek

Eski Türkçede sözcük ayt- “söylemek” şeklinde ifade edilir (BK D 41). Uygur Türkçesindeki kullanımı aynı şekilde ayt- “söylemek” biçiminde devam etmektedir (MI 19, 11). Karahanlı Türkçesinde ayt- “söylemek” (KB 507), Kıpçak Türkçesinde ayt- “söylemek” (Kİ 27), Harezmi Türkçesinde ayt- “söylemek” (Kutb 6), Çağatay Türkçesinde ayt- “söylemek” (Sang 54r 3), Batı Türkçesinde sözcük hem “eyt” şeklinde ince sıradan Dede Korkut Hikâyelerinde ise “ayt” şeklinde kalın sıradan olarak belirtilmiştir (Küçük, 2014, s. 10).

Eski Türkçe döneminden beri Türkçede görülen eyt- fiili, Batı Türkçesinin ilk devirlerinde uzun bir süre kullanıldıktan sonra Osmanlı Türkçesinin başlarından itibaren kullanımı azalmış ve sonradan ise kullanımdan düşmüştür (Karasoy ve Yavuz, 2004, s. 102). Orhun Yazıtları ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ay-/ayt-/ayıt-/ayıld biçimlerinde geçen fiil, Eski Anadolu Türkçesinde eyit-/eyt-; diğer tarihî lehçelerde ise ay- ve genişlemiş hâli ayt-/ayd-/ayıt- biçimlerinde kullanılmıştır (Üşenmez, 2013, s. 137).

Eyitdi Hârûnu’r-Reşîd va‘z didi şöıra ol

Âhirinde va‘zınuñ ki diñle iy sa‘îd ehl-i kavıl [60a/2368]

eyü [eygü, eyi, eyü]: iyi

eyü+-lük isim soyut eki. Bu ek EO.'da -lık -lik şeklindedir. EDPT'de edgü; OT'de eyü, iyi "iyi" (Clauson, 1972, s. 51); OY'de edgü "iyi; iyilik; kâr, kazanç, yarar" (Tekin, 2010: 137); ETG'de ädgü, ädhgü "iyi, iyilik, üstünlük" (Gabain, 2007, s. 263); EUTS'de ädgü "iyi, üstünlük" (Caferoğlu, 1968, s. 68); KB'de edgü "iyi" (Arat, 2008, s. 1139); DLT'de edhgü "iyi" (Atalay, 1986, s. IV-168) ~ edgü "iyi" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 632); NFD-S'de edgü "iyi" (Ata, 1998, s. 113); YTS'de eyü, [eygü, eyi, iyü] "iyi" (Dilçin, 1983, s. 88) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Âline zulmi-y-ile bir dirhem nedür hâli anuñ

Didi xanı 'arz u mâlı bunca **eyülük** halkınuñ [2b/59]

Geliñüz gelürseñüz ger **eylük**-ile didi ol

Varduğ aña şordı hâlini tamâm bildürdi ol [3b/93]

Yâhûd görse bir ulu bir **eyü** işügi senüñ

Hâşşa beg ya paşa görebile işügi senüñ [35a/1407]

eydür: söyler, der

Hâriş **eydür** ben unıdam görüben bu hâli

Gitdüm eve vâlih u hayrân olup 'aqlum kâti [124a/4895]

geñez: kolay

Bu kitâbda nice gezmeme diyene dağı nice kez

İbn Hayr'a hem size ide Hakk kamu Mevlâ **geñez** [20b/792]

girü: geri

Girü sultânından oldu bu isim mahkûmdur

Hükm ider ol isme girü hâmilüñ ma'lûmdur [117b/4667]

Halvetine girdi anda ağladı hamd itdi hem

Hakk'a taşra çıkdı **girü** didi zevcine o dem [138b/5497]

gökcek: güzel, sevimli, hoş

Ba'zı kendü özine itdi işâret ol hümâm

Dili **gökcek** söz giricek ol mübârek yüzli imâm [2a/30]

.....
Kılmazam ecrini zâyî‘ **gökcek** ide işi kıl

Didi Allâh hem didi nice ki iş ide kıl [5b/169]

Dirler anda vâh bu **gökcek** koçuya nûra yine

Çıkdı ‘illiyyinde olanuñ birisi seyre yine [76a/3025]

Kim ki haqqında benüm aşhâbumuñ itdi sözin

Gökcek ol mü’ min-dürür bil kim ki eyledi sözin [88b/3542]

göyünmek: yanmak

Böyle zulm odına **göyünmiş** za‘îf bî-çârenüñ

Cânına giçüp bu cevruñ bulması yok çâre anuñ [25b/1007]

Varur isem ilerü barmak kadardır Cebrâ’ il

Yâ Habîballâh yanaram **göyünürem** der ân bil [50b/2056]

Diñle cân sem‘-ile bir muhriķ hikâyet pür-‘iber

İşidüp **göyüngil** kışşa gûyına ki cân u ciger [121b/4778]

Bu sözüñi söyledüñ bizi ne dürlü eyledüñ

Bize ne **göyüngil** bilme bildirüp delü eyledüñ [125a/4935]

Diñle dilden cân kulağın ur baña saña yine

Diyen muhriķ-i hikâyât cân yine dil **göyine** [184b/7453]

güccük: küçük

Kimse yâ Eslem kutbudur var gördük anı

Bir hatun kişi iki üç bile **güccük** oğlına [3b/87]

Güccügi didi ki ‘ammî bizi va’llâhi ‘acîb

Şâd u mesrûr eyledüñ kaplayasın lutf-ı Rabb [127a/5006]

ıraq (ırag): uzak

Karşu geldi yolda şeytân şordı anuñ fikrini

Didi şeytâna **ırag** ol yûri kişi ko beni [134a/5309]

ıssı: sıcak

İssı günde belüme bağlayuban fevte 'ömür

Kendü eliyle beyt-i mâl devesine kaçrân sürer [1b/4]

Senüñ eyyâmuñda yokdur zulm u rüşvet bilesin

İssı gündür nice gönlüñ ki gerekdür alasin [2b/44]

İşidürem ol kabrden sayha bile zâr u âh

Ururlar **İssı** demüre bozdoğanla olmuş tebâh [124a/4887]

ışmarla-: emanet etmek, teslim etmek, buyurmak

Şeyh diledi göstere fazlın anuñ gayrına

Şeyh birer tavuk virüp **ışmarladı** her birine [66a/2616]

irmek: ulaşmak, varmak

Çande gidersin didüm didi zekâtta bir deve

Çaçdı bulmağa dürişürem anı **ire** eve [1b/10]

İrmedüm şehre aclardur uyanmaz hîç bular

Cölmegi kodum oda aldana[n]lar anı yalar [3b/97]

Ahmed-i Muhtâr civârında baña virdi qarâr

Virelüm aña şalât bizi de **ire** cennetde câr [126a/4966]

İrişüp birbirine kavuşuban kocuşdılar

İkisinüñ çıkdı ortasından âvâz didi olar [190a/7674]

irgürmek: ulaştırmak, eriştirmek

Hâşşa ol a'lâ Habîb'üm baña kığırdı sizi

Eyleyem hâş **irgürem** dîzâra gösterem yüzi [35b/1424]

Dise diler ger saña **irgürmeye** bu zâlim o

Cidd ider def'a oda girse eger mazlûm o [25b/1001]

Ger mücâhidlik ide zıkrını Allâh'ıñ ol

İrgürür Allâh şühûda ulu şâhiddür o kul [62b/2459]

İrgürür maqşûda Allâh fâyet olmaz ber-murâd

Hâzretine iden tevekkül bulur andan ber-murâd [71b/2849]

irte/ erte: Ertesi, gelecek sabah, yarın, şafak sökme zamanı

EUTS’de yer alan bu kelime “erte, yarın, sabah erken” olarak anlamlandırılır (EUTS, 1968, s. 97). TS’de ise bu kelime “ertesi” olarak verilir (TS, 2009, s. 2136). Nişanyan Sözlükte yer alan bu kelimenin Eski Türkçe “érte, “sabah” kelimesinden evrildiği ifade edilir. Eski Türkçede ert-oldurmak, zamanı gelmek fiilinden Eski Türkçe +A ekiyle türetilmiştir. Bu fiil Eski Türkçe er-“olmak” fiilinden Eski Türkçe +It- ekiyle türetilmiştir” ifadelerine yer verilir. Gülensoy, sözlüğünde bu kelimenin anlamını “erte, ertesi” biçimlerinde verir (Gülensoy, 2011, s. 340). Kelime, söz başı dar ünlülü “i” kullanımından dolayı ses düzeyinde arkaik özellik göstermektedir.

Olmamışdı bil anuñ ceng Qâdisiyye’de **irtesi**

İtdiler ceng-i ‘azîm ki görmedi anı kimsesi [45b/1845]

Hem murâd cümle namâzdur bulardur olan namâz

Oldı ol **irte** namâzı hem şaldı olan namâz [61a/2405]

Kıldı ol taḥḳîḳ şıyâmını müdâm kim ki kıla

Yatsu hem **irte** namâzın ol cemâ‘at-ile kıla [83a/3323]

issi: sahip, iye, fayda, kâr

Ol kişi dir yâ emîra’l-mü’minîn bugünkü gün

İssi vü erkidür daḥı issi-dürür yazın gün [1b/7]

Bes riyâzet **issin** çekmede bunun-ile key

Tâ necât bula aña **issi** olmaya yarınuñ key [1b/8]

Kim lisân **issi** ola Bû Z̤er’den aşdaḳ ola o

Daḥı kimse ki andan evlâ ola ufaḳ ola o [15b/587]

kaçan: Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vakta ki, nasıl, ne suretle

TS’de yer alan bu kelime “ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vaktaki, nasıl, ne suretle, ne vakit” olarak anlamlandırılır (TS, 2009, s. 2150). Etimoloji Türkçe Sözlük’te ise “kaçan” kelimesi “ne zaman (soru zarfı)” şeklinde verilir ve örnek olarak “kaçan Codex Cumanicus

(1300)” örneğine yer verilir. Kelimenin kökeni ile ilgili olarak kelimenin Eski Türkçe “kaçan” kelimesinden evrildiği ve Eski Türkçe “kaç” kelimesinden “+An” son ekiyle türetildiği belirtilir. EUTS’de bu kelimenin Uygurcadaki ikinci kullanım biçimi olan “haçan” şekli madde başına alınmış ve karşılığı “kaçan” olarak verilmiştir ve kelimeye “ne zaman, ne vakit” anlamları verilmiştir (EUTS, 1968, s. 160).

Nişanyan Sözlük’te ise bu kelimenin geçtiği kaynaklar “Eski Türkçe: [Kaşgarî, Divanü Lügati’t-Türk, 1073] kaçan keldin [ne zaman geldin], kaçan barsa sen [keşke gitsen] Kıpçakça: [Codex Cumanicus, 1303] tengri sêdân [sendân] haçan tuvmis [tanrı (İsa) senden ne zaman ki doğmuş]” şeklinde verilir. Hatiboğlu da soru adılı olarak belirttiği bu kelimeye “ne zaman” anlamını vermiş ve soru adılı olarak bu kelimenin ve türevlerinin hatta kişi adıllarının bile Latince ile olan bağlantısına dikkat çekmiştir. “Görülüyor ki, her iki dildeki kişi ve soru adılları arasında ses, biçim, kullanılış ve anlam bakımlarından önemle dikkate alınacak çok yakın benzerlikler, kök birlikleri bulunmaktadır (Hatiboğlu, 1974, s. 268).” Bu kelime, tüm yönleriyle arkaik özellik göstermektedir.

Her **kaçan** kim beyt-i mâldan fâriğ olurdu ‘Alî

Râzî olsun Allâh andan anda kılurdı ol velî [1b/1]

karavaş: cariyeye, köle

‘Âleme Rûm’da giderdi dürr gibi kûl **karavaş**

Şimdi oldı ulular hâtunları kûl **karavaş** [42b/1708]

Hakk Te‘âlâ cümle vakt olmuş buña Hâfız Raķîb

Bu **karavaşını** kılmış hazretine ki karîb [141a/5594]

Dir oğul kız kûl **karavaş** kim harâmla besledün

Bini yama kim giyesem sen harâmdan eyledün [174b/7030]

kaķı-: öfkelenmek, kızmak; itiraz etmek, karşı gelmek; azarlamak, takdir etmek

“Kaķı” kelimesi ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde “öfkelenmek, kızmak” manalarında kayıtlıdır; övkeleser kaķısar (Suv 595); Karahanlı Türkçesinde kaķı- “öfkelenmek, kızmak” manasında kullanılmıştır (DLT III 269). Harezmi Türkçesinde kaķı- “öfkelenmek, kızmak” (Kutb 131); Kıpçak Türkçesinde kaķı-/kaķı- “öfkelenmek, kızmak” (CC I, CCG), Çağatay Türkçesinde ise kaķı- “öfkelenmek, kızmak” (Sang 274 v 10) manalarında kullanılan bu sözcük,

Eski Anadolu Türkçesinde “öfkelenmek, kızmak” manalarında kaç- ve ka- şekillerindedir. Kelimenin Osmanlı Türkçesinde de belli bir devir daha devam ettikten sonra modası geçmiş ve uygulamadan kalkmıştır (EDPT 609b) (Küçük, 2014, s. 4).

Senün-içün yâ İlâhî gayret-i dînün-içün

Kağıdum itdüm dir Allâh gayret-i dînün-içün [27a/1077]

kañde/kañda: nereye, nerede

Kañde gidersin didüm didi zekâtta bir deve

Kaçdı bulmağa dürişürem anı ire eve [1b/10]

Cümlesinde hişşe vardır pād-şâha paşaya

Kañde kıldı isnâd ideler pād-şâha başına [2b/51]

kañı: hani

“Kañı” kelimesi Köktürk bitiglerinde kañı (KT D 9), Bozkır Uygur yazmalarında kayu şeklinin yanında kañu şekilleri de mevcuttur (ETY II 38). Uygur yazmalarında kañu/kayu şekilleri varlığını sürdürür: kayu TT VII 12, 5; kañu U II 4 şekillerindedir. Bu bağlamdan hareketle sözcüğün Köktürkçede ve önceki devirlerde kañı şeklinde olduğu ñ > y ve ñ > n farklılığın bu devirde ortaya çıktığı görülür.

Köktürkçesinin “n” aracılığıyla olduğunu kitabelerdeki il(i)m (a)mtı k(a)nı KT D 9’da iki şekilde misallerinde görülür. Eski Uygur Türkçesi “n” şivesi ve “y” şivesine ayrılmaktadır, “n” şivesinin baskın olduğu yazıtlarda “n” şeklini, “y” şivesinin etkin olduğu yazıtlarda ise “y” şeklini görülür. Bozkır Uygur yazıtlarında kayu ve kañu şekilleri mevcuttur (ETY II 38). Kayu TT VII 12, 5; kañu U II 4. Karahanlı Türkçesinde kayu şekli olmasına karşın, Kaşgarlı Argu lehçesinde kañu şekillerinin yapısına ilgi verilmiştir (DLT I 31).

Harezmi Türkçesinde kañı Ali 17, 32, kayu Kutb 129’da, Kıpçak Türkçesinde kañça/kayda/kañda şekilleri mevcuttur (EDPT 632b), Çağatay Türkçesinde kay/kayu (Sang 277v 20) yapıları bulunurken, Batı Türkçesinin ilk devri olan Eski Anadolu Türkçesinde kañı (YZ 62) şekli daha çok ortaya çıkmıştır, Osmanlıcanın ilk devirlerinde kañı şekli sürerken, bilahare hani > hani şekline evrilir (Küçük, 2014: 6).

Kañı ol ‘izzet ululuk hüküm ü şavlet gitdi ol

Kaldı altında ayaklarıñ olup hor u zelûl [24b/964]

kañkı/kañğı: hangi

Ķanķı kûya uğrana şan kim ya' nî ider ħarâb

Âhiret var biline anda nice olur ħisâb [2b/50]

Suçla kimdür münâfık **ķanķı** ħul muĥliş kişi

Ķo nifâķı gec riyâdan şâdık ol muĥliş kişi [6a/188]

Didi **ķanķı** kişi kim bir kişi bî- 'amel kıla

On kiři üzre bilürken ol daĥı efďal ola [11a/402]

Bû Hüreyre girü râvî Allâh andan râzî ola

Şordı bir kişi ki **ķanķı** şadaķa a'zam ola [16b/622]

Ķanķısında ola budur ki gelür olsa âşikâr

Bes elem-kâruñ ħamuda görür ne böyle oldu kâr [67b/2672]

ķarañu: karanlık

Söz konusu olan bu kelime, EUTS'de "karangku" şeklinde (Caferoğlu, 2011, s. 167), ETG' de "karañgu" (Gabain, 2007, s. 278), DLT' de "kanañgu, karañku" (Atalay, 2006, s. 199), TaS'de "karañu, karagu, karañılık, ħaranuğ, ħarañuluğ, ħarañuluk" şekillerinde geçmektedir. Bütüne bakıldığında "karanlık" anlamına gelmektedir (TaS, 1983, s. 127).

Olduğın zıkr eyle iĥsânuñdan unıtma beni

Hem daĥı gice **ķarañusu** bürüdükde seni [131b/5208]

Ķarañu gicede yir altında kişi ne ħalur

Şanma mestûr olur ol yir ol zamân şâhid olur [176b/7112]

ķatı: çok, çok fazla; sert, sağlam

Müslimîn zâyî' ide [ħün fâ'ide] yok ĥürmeti

[Ol Müslimîn] kıla taķşîr 'azâb çeker **ķatı** [1b/14]

Cân başına şıçradup döndi 'Ömer anda hemân

Didi yâ Eslem gidelüm **ķatı** tîz bu zamân [3b/98]

İşidüp Manşûr bunı bulup te'essûr ağladı

Ķatı ħatı ĥıķkırup âvâz idüp zâr eyledi [28b/1136]

Ki bilür ac göz ğâfil iş **katı** müşkil olur

Göz bugün açılmaya yarın başa çok iş gelür [35a/1410]

Bunları görüp gidermeyen izinden ğafleti

‘İbret almayan kişinin gönlüdür taşdan **katı** [174a/7004]

Bu hadîş-dürür beşâret **katı** muhkemdür recâ

Fazlı-ile bize itdüñ bâbına ki ilticâ [217a/8783]

kendözi, kendüzi [gendüzü, kendi özi, kendözi, kendüzü]: kendisi, zatı, şahsı, nefsi

Şordı biri yâ emîra’l-mü’minîn n’içün bunı

Kendözün elün-ile idersin didi anuñ-çün bunı [1b/4]

Bunlaruñ birin idesiz size irişür dirdi

Kim ‘uķûbet ol oları **kendözi** gider idi [23a/900]

Aña hem maħbûb-ı Hâķ Hâķ **kendözi** olmuş-durur

Hâķ yolunda hep vücûdın müztaħmil ħalmış-durur [55a/2238]

kendü: kendi, kendisi

Ba’zı **kendü** özine itdi işâret ol hümâm

Dili gökcek söz giricek ol mübârek yüzli imâm [2a/30]

Hâşşa bu bu hâlde kim müşterî kıldum aña

Kendü ol dem efđal iken ħamınuñ didi baña [4a/104]

kendüyi: kendini, kendisini

Zâkirün zikrine göre fâ’idesi zikrinün

Kendüyedür aña göre Allâh ider zikrin anuñ [61b/2432]

keret: kere, kez

Bu **keret** yigirmi kişi çıķuban ‘azm eyledük

İllerine bir ğazâ-yı naşb idüp ‘azm eyledük [231a/9399]

Bir **keret** zulm idene de az çok meyli iden

Yapışa od aña olına ‘azâb ol odılan [232b/9460]

key: çok, pek, gayet, pek çok

Bula yol gâyet kurbâ bul muhlîş kişi

Olalum ki **key** kurb-ı ehl-i kûl muhlîş kişi [6a/204]

kıgır-: çağırmaq; bükme, çekme

Dir icâbet eylegil seni halîfe **kıgırur**

Kalkdı işidicegüz anı halîfe **kıgırur** [21a/823]

Hâşşa ol a'lâ Habîb'üm baña **kıgırdı** sizi

Eyleyem hâş irgürem dîzâra gösterem yüzi [35b/1424]

Bizi aña ümmet itdi cândan uyduq biz aña

Bizi Allâh'a **kıgırdı** gidelüm Hâk'dan yaña [53a/2146]

Şer'a uy şer'î gözet tutgıl Resûl'ün sünnetin

Bizi Allâh'a **kıgırur** key tatalum da'vetin [157b/6308]

Vardı oğlu ol şakînün kim Muhammed nâm-idi

Gördi kûlın böyle ol oğlın **kıgırdı** aña didi [189a/7642]

kim: ki

Baña ihsânün cezâsın böyle idim ben saña

Şimdi bu oğlancuğun öldürme **kim** duymaz baña [135b/5371]

kimesne: kimse

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi dönemlerinde kullanımına rastlayamadığımız “kimesne” kelimesi Harezmi Türkçesi döneminde kimerse ‘herhangi biri, bazısı’ (Sağol, 1993, s. 737); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde kimesne ‘kimse’ (Karaatlı vd. 2007, s. 149) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine bakıldığında kimsene, kimerse ‘kimse’ (Timurtaş, 2012, s. 302); Çağatay Türkçesi döneminde ise hic kimerse ‘hic kimse’ (Eckmann, 2017, s. 123) şeklinde kullanılmıştır.

Hışm u kavm u dost u yoldaş hep unıtmuşlar sizi

.....
Kardaş koñşıdan anmaz **kimesne** birüñizi [121b/4786]

‘Âlemi yakup yıkup yoğ itse şûmı şerri anuñ

Kimesne görmez ‘aceb hep bildi hâlin şerrinüñ [164b/7866]

ķoc-: kucaklama, kucaklayış

Eski Uygur Türkçesinden itibaren Türkçede kullanılan ķuç- fiili (Caferoğlu, 1993, s. 122), Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinden DLT’de ķoç-/ķoçuş- (Atalay, 2013, s. 22) şeklinde Atebetü’l-Hakayık’ta ise ķuç- (Arat, 2006, s. 222) şeklinde görülmektedir. Orta Türkçenin diğer lehçelerinden olan Harezmi Türkçesinde ķuçuş- ‘kucaklaşmak’ (Ünlü, 2012, s. 351), Kıpçak (Toparlı vd. 2007, s. 151, 162) ve Çağatay (Ünlü, 2013, s. 643, 663) Türkçelerinde ise ķoç-/ķuç- biçimlerinde görülen ķuç- fiili, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yaygın bir kullanıma sahiptir.

Her ne hâlde gitdiyse eyle gördi anı ol

Çıkdı yol üzre ‘Ömer buluşdı **ķocdı** anı ol [37b/1500]

Ķocdı kız babası ķabrin süreyüz toprağına

Başladı girü vü yerüñ yakup inen ü sağına [129a/5096]

Gel baña ol yakın iy sevgilü ķardaş şimdi sen

Ķocuşalum buñca sen beni ķocam hem seni ben [188b/7612]

ķo-: koymak, bırakmak

DLT’de bu kelime için üç ayrı madde başı kullanılmıştır. Bunlar; koy-, kod- fiilleridir (DLT, 2005, s. 434). Kelime, söz sonunda “y” sesini barındırmamasından dolayı ses düzeyinde arkaik özellik göstermektedir.

Arķama vurur getirür beni didüm ki **ķo** beni

Yâ emîra’l-mü’ minîn seni götüreyim ben bunı [4a/105]

Saçıla kimdür münâfık ķankı ķul muhliş kişi

Ķo nifâkı gec riyâdan şâdıķ ol muhliş kişi [6a/180]

Ķo beni kim nârumı söyündürüp nûruñ demi

Ķıldı hep yok vârumı bilgil senüñ-çün zârımı [6b/214]

Añla bundan sen muţî‘ u ‘âşîñüñ aķvâlini

Tâ'at it 'işyânı ko bil âhîret ehvâlini	[99a/3997]
Hüzni koñ mesrûr oluñ Allâh'ı hoş zîkr eyleyiñüz	
Luţfîñi fikr idüp aña kerre şükr eyleyiñüz	[126b/5005]
ķulaķuz : kılavuz	
Pes ķulaķuz olur aña düşer öñine yürür	
Şuñdan kim varur ol köşki aña açar virür	[259a/10541]
muştı : müjde	
Muştulanuñ biliñüz siz bir kişi sizden olur	
Şayla Ye'cûc ü Me'cûc'den hemân biñ kişi olur	[209a/8441]
Muştular hem zevcesine varuban virür haber	
Ol hemân ta'cille tîz ķalkar aña olur haber	[256b/10389]
nice/niçe : nasıl	
Bir nice eyyâm bunuñ üzre geķüp bir gün anuñ	
Tâ ki üstine girür ķara aşu anuñ zevcinüñ	[133b/5290]
nice bir/niçe bir : ne vakte kadar, daha ne kadar	
Vakt-i inşâf olmadı mı nice bir bu ma'siyet	
Tevbe ķıl ol ulu Mevlâñ'dan dilegil maķfîret	[152a/6070]
n'idügin : ne olduķunu	
Tâ n'idügin didiler meskenleri ezvâcınıñ	
Oldı bunlar hem ķıķar ķaynar içinden kevşerüñ	[86b/3472]
niteki : gibi, benzeri	
Ėayrıdan niteki geldi saña hem senden gider	
Ėayruña varur senüñ ol dâ'imâ cev lâ n ider	[33b/1337]
Zerre te'hîr yok aña bir dâne artuķ yiyemez	
İçemez bir ķatre artuķ niteki eksük olmaz	[182b/7354]

ol: O, teklik üçüncü şahıs zamiri

Ol “o” hem işaret zamiri hem de üçüncü tekil şahıs zamiri “ol” şeklindedir. ET’de ve OT’de “ol” yapısında olan zamir, EAT’de de benzer yapı devam etmiştir. Eski Anadolu Türkçesinin son devirlerinde “o” şekline evrilmeye geçen “ol” zamiri, hem Osmanlıcada hem de Türkiye Türkçesinde “o” şeklinde görülmektedir. (Küçük, 214, s. 8).

Bırağılup anda böyle unıdılmış ıalmuş **ol**

Olmuş anuñ mâl u ehli bunlaruñ zevkine yol [123b/4853]

Ol zamân düşdi mühim ide sefer bu zevc anuñ

Kendüden yeñici ıarındaşı var idi zevcenüñ [133b/5286]

olar: Onlar

İtdi hayrân bu hitâb ğâyet melûl kıldı beni

Ğuşsa virdi cânâñı bilmek **olar** ala beni [122b/4825]

od: ateş

Sucla girü Hakk’ı diyüben korkudan **oddan**-durur

Ža’f u ‘aql u dîn olup ki kıla **oddan**-durur [2b/60]

Ola bir bünyân gibi birbirine tayağ ola

Mü’minîn hep kamu şâlih ola **oddan** kırtıla [4a/132]

Mancılığdan atılup **oda** düşerken der-hevâ

Geldi Cibrîl hâcetüñ var mı idem dir iltizâm [50a/2038]

Bende sen eyler **odda** görürem gibi sini

Qorup sen tutdılar boynuñ yakacu yerini [33a/1326]

Var iken nesnesi ki anda ol su’âlinden ğanî

Ol su’âlle kendüye arturur cehennem **odunı** [74b/2968]

oñ-: düzeltmek, onarmak, iyileştirmek; akıl erdirmek

Didi ilçı oldı anı gönderen lîk **oñmadı**

Mülk ü dünya oldı belâ baña beni **oñarmadı** [34a/1358]

özge: başka

Yok recâm Allâh'dan **özge** diñle nâs degül viren

Rızk oldur viren alan kamu koyup giydiren [60a/2370]

Halka hep hoddur çü mâni‘ olamaz bir ahad

Gizlemek **özge** nesne yok-durur bunu idesiz [66a/2628]

Diyeler kim Tañrı budur andan **özge** Tañrı yok

Hem benüm-çün Resûlu’llâh diyü olalar tanuk [166b/6688]

Dil-ile dilden didi kim ben şehâdet eylerem

Tañrı birdür andan **özge** Tañrı yokdur bilürem [221a/8991]

sağışla-: saymak; düşünmek, hesap etmek

Anda bulunan ganâ'im olsa da mülkün çoğ idi

Çoklığından **sağışa** gelmesin anuñ yoğ idi [48b/1961]

segir-: sıçramak, koşmak

“segir” kelimesi DLT’de “seğirtmek” şeklinde geçmektedir. Anlamı ise “koşturmak”tır (Atalay, 2006, s. 510). TaS’de “1. Koşmak. 2. Yürümek. 3. Koşturmak. 4. Saldırmak, akın etmek, çapul için hücum etmek” anlamlarında geçmektedir (TaS, 1983, s. 183).

Yüreyü **segire** yazdı üstine sürçesi düşe

Niçe biñ biñ yılda irer gücle varur başa [154a/6156]

Anda tahtından inüp yalın ayak **segirdi** aña

Çoçdı anı didi n’içün böyle geç geldün baña [207a/8398]

Segridüp iki kâfir anda birin aldılar

Ol yidinüñ baş aşğa ol kazana şaldılar [221a/8986]

şimarla-: ismarlamak, emanet etmek

Çaçdı Allâh’dan girü Allâh’a kim şatun alur

Anı Allâh’a **şimarlar** gayrıdan âzâd kıılır [33b/1349]

şınuq-: kırık

‘Arş idindi böyle qalbi ol Şekûr yevm-i dîn

Mâlîñi şinuķ dile zî-sa‘d u büşrâ-yı metîn	[28a/1104]
‘Ayn-ı faẓluñdur ki nice tâb-ı nûruñ eyledüñ	
Hayy idüp zikrüñ şinuķ yok ķalb-i ıavruñ eyledüñ	[55b/2254]
Yalıñuz ķaldum gemide mâl u dırahtı bile heb	
Ol şinuķ gemiyle çıkardı buraya Hakk u Rabb	[140b/5580]
Oluram ben benim-içün ķalbleri şınmışlaruñ	
Oluram ben iste şinuķ ķalblerinde anlaruñ	[261a/10630]
süci : şarap, içki; içki içme	
Nâsa zulmi yok-durur inşâf ü ‘adli anlaruñ	
Süci icme hem zinâ vü uğrılık hâli anlaruñ	[32b/1303]
Dörd denizi var biri şu biri süd bal birisi	
Biri süci baş bular ırmaķlar andan var işi	[85a/3397]
Ol mübârek başı bu altun ıtabak üzre Yezîd	
Ėoyuban ķodı önünde süci getürdi ol ‘anîd	[186b/7540]
süñgü : mızrak	
Birbiri ardınca sancaķlar gelür bir atlınuñ	
Var elinde bir süñgü kim demiri çıkmuş anuñ	[186a/7510]
şovuk : soğuk	
Âyînesi ķabları anuñ gümüşdendür ķamu	
Hem şovukdur ķardan ol yumşak-durur ķaymaķdan o	[87a/3488]
Alma ‘ârız emrini ıssı şovuk hem Ėayrı hâl	
Dürlü vü emrâz u belâya zulm-i erbâb u ıalâl	[98a/3957]
söyündürmek : söndürmek	
Ėo beni kim nârumı söyündürüp nûruñ demi	
Ėıldı hep yok vârumı bilgil senüñ-çün zârımı	[6b/214]
şimden girü : bundan sonra, bundan böyle	

Anlara cem' olup anlar gelmeye bize dahı

Biz varavuz anlara **şimden girü** dâ'im ahı [38b/1543]

şol: şu, o

Didi Şevrî Raḥimehu'llâh **şol** ki nefsin bildi ol

Nâs anı medḥ eylemek olmaz zarar itmege yol [68b/2717]

Ol-durur ol **şol** Ebû Z̤er ki Resûl'ün ḥazreti

Aña âl u şaḥbına bulalum şalâtla raḥmeti [15b/585]

N'idesin **şol** taḥtuñı kim sen anuñ üstindesin

Çün otura her biri yirlü yirinde bilesin [110a/4407]

ṭamu: cehennem

Ṭurıban a'mâl ortasında şorılır ḳamu

Cennet olur âdemi yiri anda elbet ya **ṭamu** [2a/21]

Ger muḥâlif ola 'işyân ide ḳul yirin **ṭamu**

Eylerem 'adl iderem çün kim rızâmdan ḳaçdı o [5b/168]

Ṭamudan bu heybeti görüp kesb-ile ḳuvveti

Ayağ üzre ṭâḳati yok ṭura hep çün ki ḳatı [6b/220]

ṭaş: dış

Hep münâfık **ṭaşı** hoş ilçi muḥabbet ki tâm

Mîr ü ḳâdî neylesün şart-ı şehâdet göre tâm [135a/5337]

tizrek: derhal, hemen

Tizrek idüp aña n'oldı saña n'oldı saña

Dirler idi dir idi ḥâlin ne oldı aña [26a/1024]

Tâ olur bu mülke vü dünyâdan baña böyle kıla

Bini ḥâşşa **tizrek** benden hem ol zâ'il ola [34a/1359]

Ol Ḥabîb'e işidüp ḥubb u Ḥabîb'e olur vuşûl

Tizrek aña da bunuñla tesellî didi ol [145a/5771]

tuş: karşılaşma, tesadüf, rastlamak

Dünyede şâlih ‘amel tevbe muşîbet kişinüñ

Tuş olup toğrılarmayup egrisi kılsa işinüñ [154a/6160]

uçmak: cennet

Fikr iderseñ gör nice zâhir-dürür **uçmak**-durur

Sırrı hem nice ‘ayândur zerrece zulm itmez ol [165a/6638]

uş: işte

Uşda yakîn geldi dimek ma‘nîsini halk alır

İhtimâl virmez halîfe o ki yola yönelür [2a/31]

Uşda bu itdi zinâ diyü şehâdet kılar

Tâ ki seni recm ideler bini râhat kılar [134b/5323]

urmak: vurmak

Tağlanup ol gışş yanup altunı ayrılmak gerek

Pas gidüp cevher saçılup nûrı berķ **urmak** gerek [154b/6169]

uğrı [oğrı, uğru]: hırsız

Süci içen [ü] zinâ iden hadd-durur olar

Öldürürler **uğrıları** lîk ulusı kendüler [32b/1304]

yaşşı: iyi, güzel

Geydüm anda ol ‘abâyı dahı ol yük kaftanı

Terk-i **yaşşı** at binerdüm benimdür bindüm anı [34a/1353]

yatlu: kötü, uğursuz, adi, fena

Yatludan eyü seçildi buldı yol muhlîş kişî

Şıdk-ile uydı enbiyâya aldı yol muhlîş kişî [6a/195]

Zâhirüñ görür hemân halk kamu ‘âciz hem olar

Hep kulum durur nef‘ yok eyüye **yatlu** göreler [35b/1418]

yarağ [yarağ]: silah, levazım, teçhizat

Yanuña alup kuvvet u kudret virür misin anlara

Yarağ u mâl u tavarla kim virsin anlara [22a/852]

Sen **yarağda** olmaduñ diyüp olur añsuz bulam

Vây ölem vây bu ölüm âh vây ölüm hây vây ölüm [174a/7003]

yarlığa: bağışlamak, affetmek

Kıldı ulu himmetin ol **yarlığadı** ümmetin

Bes anuñ Allâh bize itdi ki a'îla rahmetin [6a/200]

Şıgınuram saña şerründen kim ola 'ilmüm aña

Yarlığa baña şunu kim 'ilmüm olmaya aña [7a/241]

Biridir birbirine kim neyler misin biri kaçan

Yarlığadı Allâh Te'âlâ'dur bugün anı ben [80a/3199]

Biridir birbirine kim n'eyler misin biri kaçan

Yarlığadı Allâh Te'âlâ'dur bugün anı ben [80a/3201]

Yarlığadı hep günâh ü vizrümü buldum halâş

Oddan âzâd eyledi cennetde virdi câ-yı hâş [126a/4969]

Ben dahı bağışladum Allâh-içün cürmünüzü

Yarlığaya Allâh Te'âlâ fazl ulu cümle bizi [219a/8898]

Rahmet eyle zenbümize **yarlığağıl** yâ Kerîm

Çamu hep sensün Ğafûr u Berr ü Mennân ü Raḥîm [262b/10699]

yayağ: yayan, piyade

Baş açuk yalın ayağ atam yide geldüm **yayağ**

Geldiler gören beni kapuda olan yakın ırak [34a/1355]

yid-/yed: çekmek, götürmek

Ba'zı dir birdi deve nevbetle biri aña biner

.....
Kul **yider** Mevlâ biner Mevlâ **yider** tâ kul biner [2a/27]

Baş açık yalın ayak atam **yide** geldüm yayak

Geldiler gören beni kapuda olan yakın ırak [34a/1355]

yig/yeg/yeğ: iyi

“yig/yeg/yeğ” sözcüğü EUTS’de “yäg” şeklinde ve “yeg, iyi, pek iyi” anlamlarında yer almaktadır (Caferoğlu, 2011, s. 292). ETG’de “yig, yeg” şekillerinde “daha iyi, mükemmel” anlamlarındadır (Gabain, 2007, s. 311). DLT’de “yeğ, üst, üstün, daha iyi, iyi, hayırlı” anlamlarıyla geçmektedir (Atalay, 2006, s. 239). TaS’de “yig” madde başı ile “1. Daha iyi, üstün 2. Kuvvetli, baskın” anlamlarıyla yer aldığı görülmektedir (TaS, 1983, s. 245).

Oldı on yıldan ziyâde ol emîrâ’l-mü’minîn

Her günü anuñ sürûr ü **yig** idi fethi idi hemîn [45a/1831]

Bes karañluk gitdi anlar buldı şiddetden necât

Şonuña mevtden kırtuluban **yig** buldılar hayât [136b/5410]

yigrek/yeğrek: daha iyi

Pes didi ilçî baña yigil yimek ger olaydı

Ümmi Gülsûm râzî bizden dañı **yigrek** kılaydı [36b/1472]

yügrüş: hız, sürat, koşuş

Hak tesâbukla buyurdi cennet ü gufrânına

Yarışalum **yügrüşelüm** cennet ü gufrânına [81b/3252]

Yügrüşüp ardınca dañı benüm hatunumuñ

İşidem ağlamasın efgânı katıdur anuñ [179b/7234]

SONUÇ

Müellif, eserini yazarken amacının dinî-tasavvufî bilgileri halka arz etmek, Hz. Peygamber’in şefaatinin kazanmak olarak görmekteyiz. Metinde yer alan ilgili beyitler bu görüşümüzü desteklemektedir. Mesnevi, fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Eser, 11 752 beyitten oluşmaktadır.

Dil, bir milletin kültür, gelenek-görenek, âdet vs. özelliklerini taşıyan ve bu özelliğini gelecek nesillere aktaran en önemli bir kavramdır. Türk dilinin geçirmiş olduğu bu zaman serüveninde

kelimeler sürekli değişim ve gelişim hâlinde olmuştur. Eski çağa ait, bugün yazı dilinde kullanılmayan “arkaik/eskicil” diye tabir edilen bu kelimeler, Türk dilinin tarihî serüveninde önemli bir yer teşkil etmektedir.

15. yüzyılın sonu 16. yüzyılın başında yazıldığı tahmin edilen *Kitâb-ı Hâdî* adlı eser, arkaik/eskicil sözcükler bakımından zengin ve incelenmeye değer, kıymetli bir el yazmasıdır. Yazıldığı dönem itibarıyla oldukça yalın, süssüz ve açık bir dille ele alınmış olan bu eserde hem mana ve şekil farklılığına uğramış hem de eski Türkçedeki şekillerini korumuş olan pek çok sayıda arkaik sözcüğe denk gelinmiştir. Bazı arkaik unsurların kullanımı Türkçenin ilk yazılı belgeleri olan Yenisey yazıtlarına götürebilirken bazılarının da kullanımı daha geç dönemlerde görülmektedir. Tespit edilen arkaik unsurların tarihi Türk lehçelerinde görülmesi Türk dilinin sürekliliğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

İncelenen eserde altmış üç tane isim , yirmi sekiz tane fiil, üç adet edat, iki adet bağlaç, on adet zarf olmak üzere toplamda yüz dokuz adet arkaik sözcük tespit edilmiştir. Belirlenmiş bazı sözcüklerde anlam değişmesi meydana gelmiştir. Söz konusu sözcüklerin isim olanlarından bir kısmı şunlardır: “eyü, kıanda, kıangı, kimesne. Fiil olan kelimelerden bazıları ise “ayt, kıakı” şeklinde geçmektedir.

Ayrıca “ayruk” kelimesi “u” yuvarlak ünlüsünü barındırması sebebiyle ses düzeyinde arkaik özellik göstermektedir. Beg kelimesi “g” sesini barındırması yönünden arkaik özellik göstermektedir. İrte/erte, söz başı dar ünlülü “i” kullanımından dolayı ses düzeyinde arkaik özellik göstermektedir. “Kıaçan” kelimesi tüm yönleriyle arkaik özellik göstermektedir. “Kıo” sözcüğü “y” sesini barındırmamasından dolayı ses düzeyinde arkaik özellik göstermektedir.

Kısaltmalar

DLT: Atalay Besim (Çev.) (2006), *Dîvân-ı Lügâti't-Türk*.IV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

EATS: Kanar Mehmet (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.

ETG: Gabain A.Von (2007), *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

EUTS: Caferoğlu Ahmet (2011), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TaS: (1993), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KAYNAKÇA

- Arat, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çapan, P. (2005). *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidi'l-Eşâr)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Civelek Kınay, N. (2022). Dinî Muhtevalı Eser Örneği Olarak İbn Hayr'ın Mesnevisi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29).
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford University Press.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1991). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. M. Akalın (Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe kelimelerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İbn Hayr. *Kitâb-ı Hâdî*. Millî Kütüphane 06 Mil Yz B 108, Ankara.
- İnce, A. *Tezkiretü's-Şuarâ Sâlim Efendi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İsen, M. (1990). *Latîfî, Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. Kültür Bakanlığı.
- Küçük, Serhat. (2014). Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zeliha'sındaki Arkaik Unsurlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (52), 1-25.
- Kuşdemir, A. (2024). Fuzûlî Dîvânı'ndaki Arkaik Unsurlar. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(15), 174-192.
- Kutluk, İ. (1978). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şuarâ*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Meredith-Owens, G M. (1971). *Meşâirü's-Şuarâ or Tezkire of Aşık Çelebi*.
- Ölmez, M. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Simurg Yayınları.
- Ölmez, M. (2003). "Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine" Mustafa Capolat Armağanı, hz. A. Ata, M. Ölmez.
- Saraç, M.A.Y. (2006). *Osmanlı Müellifleri*. TÜBA.
- Sehî Bey (1980). *Heşt Behişt*, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Sıvışan, H. İ. (2024). Hamzaname'nin 60. Cildinde Yer Alan Arkaik Kelimeler. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 153-181.
- Solmaz, S. (2005). *Ahdi ve Gülşen-i Şuarâ'sı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk, O. (2021). Hamzaname'nin 72. Cildinde Yer Alan Arkaik Kelimeler. *Hikmet-Akademik Dergisi*, (15).
- Uygur, S. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayroglu-ibni-hayr>. Erişim Tarihi: 14.11.2024.
- Yılmaz, K. (2001). *Güftî ve Teşrifâtü's-Şuarâ*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Makalenin Türü: Derleme

Geliş Tarihi: 09/ 05/ 2025

Kabul Tarihi: 21/ 05/ 2025

Atıf Bilgisi: Atik, Esra (2025). Geçmişten Günümüze Karnavas Bezi ile İlgili Yapılan Çalışmalar ve Güncel Durumu. Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1, s. 101-122.

Geçmişten Günümüze Karnavas Bezi ile İlgili Yapılan Çalışmalar ve Güncel Durumu

Esra ATİK¹

Öz

El dokumacılığı, dünyada olduğu gibi Anadolu'da da halkın kendi ihtiyacını karşılamak ve asıl ya da ek bir gelir elde etmek amacıyla yüzyıllardır sürdürülmektedir. Ancak dokumacılığın kullanım alanı her geçen gün daralmakta; bazı bölgelerde üretimi ve çeşitliliği hızla azalmakta ya da tamamen ortadan kalkmaktadır. Buna rağmen, bazı yörelerimizde dokumacılık hâlâ sürdürülmekte ve yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu yörelerden biri de Erzurum'un Olur ilçesi merkezi ile bu ilçeye bağlı Ormanağzı (Karnavas) köyüdür. Bu çalışmada, tarihi çok eskilere dayanan Karnavas bezi dokumacılığı ele alınmış; iki kaynaktan elde edilen bilgiler değerlendirilmiş, literatürle karşılaştırılmış ve mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Olur ilçesi koşullarında Karnavas bezinin yöreye özgü yapısal özellikler taşıdığı ve kalitesiyle yüksek bir performans gösterdiği belirlenmiştir. Çalışmanın amacı, Karnavas beziyle ilgili geçmişten günümüze uzanan bilgileri değerlendirerek, güncel durum hakkında genel bir bakış sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Karnavas Bezi, Motif, Dokuma, Atkı, Çözü.

Studies on Karnavas Cloth from Past to Present and Current Situation

Abstract

Hand weaving has been practiced in Anatolia, as in the rest of the world, for centuries to meet people's needs and earn a main or additional income. However, the area of use of weaving is shrinking day by day; its production and diversity are rapidly decreasing or completely disappearing in some regions. Despite this, weaving is still being practiced in some of our regions. One of these regions is the center of the Olur district of Erzurum and the Ormanağzı (Karnavas) village of this district. In this study, Karnavas cloth weaving, which dates back to ancient times, was discussed; the information obtained from two sources was evaluated and compared with the literature, and the current situation was tried to be revealed. It has been determined that Karnavas cloth has local structural features and shows high performance in terms of quality under the conditions of Olur district. The study aims to present an overview of the current situation by evaluating the information on Karnavas cloth from the past to the present.

Keywords: Carnavas Cloth, Motif, Weaving, Weft, Warp.

¹ Öğretim Görevlisi; Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, Kastamonu, Türkiye. E-mail: esraatik@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5089-6034.

GİRİŞ

Anadolu'nun kültürel birikiminde önemli bir yere sahip olan ve bugün hem geleneksel hem de çağdaş anlamda insan yaşamındaki belirleyici rolü yadsınamayan dokumacılık, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları olan bir olgudur. Günümüzde dokumacılık, Anadolu'nun birçok bölgesinde, yöresel özellikler taşıyan kirkitli ve mekikli dokumalar biçiminde varlığını sürdürme çabası içindedir.

Literatür karşılaştırmamızda, mekikli dokumaların üretildiği merkezlerden birinin Erzurum'un Olur ilçesine bağlı Karnavas köyü olduğu tespit edilmiştir. Olur ilçesinde yaklaşık yirmi yıl önce atölye sistemi bulunmaktayken, günümüzde Halk Eğitim Merkezi'nde kirkitli ve mekikli dokumalar yapılmaktadır.

Karnavas köyü, Doğu Karadeniz bölgesinin iç kesiminde yer almasına rağmen Erzurum il sınırları içinde bulunmaktadır. Ekonomisi tamamen tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Karnavas'da sürdürülen el dokuma ürünü, Karnavas bezi olarak adlandırılan düz bez dokumasıdır. Tarihi çok eskilere dayanan Karnavas bezi, yörede halı, kilim ve cicim gibi başka dokumalar da yapılmasına rağmen, en yoğun üretim bez dokuma olduğu için bu isimle anılmıştır. Karnavas bezi dokumasının geçmişiyle ilgili çok fazla bilgi olmamakla birlikte, literatür araştırmalarımız ve yöre sakinlerinden edinilen bilgiler sayesinde en az iki yüz elli yıllık bir tarihe sahip olduğu belirlenmiştir.

Karnavas bezi dokuması, günümüzde Karnavas köyünde birkaç aile ile sınırlı kalmış ve kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya iken, Olur İlçe Kaymakamlığı öncülüğünde Halk Eğitim Müdürlüğü bünyesinde bir atölye kurulmuştur. Karnavas köyündeki dokuma ustaları bu atölyede istihdam edilerek, gelenek tamamen yok olmaktan kurtarılmıştır.

Bu çalışmada, Karnavas üzerine yazılmış iki önemli makale mukayese edilerek konunun tarihsel, kültürel ve teknik yönleri ile önemli bulgularının değerlendirilmesi ve mevcut eksikliklerin giderilmesi hedeflenmektedir.

Çalışmada, Karnavas köyünde Olur Halk Eğitim Merkezi'nde ve evlerde üretilen ürünler, dokumacılardan derlenen bilgiler ve çekilen fotoğraflar değerlendirilmiştir. Ayrıca literatür karşılaştırmaları yapılmış ve öneriler sunulmuştur.

TARİHSEL ARKA PLANIN ELE ALINIŞI

Anadolu'nun kültürel birikiminde önemli yeri olan, bugün hem geleneksel hem de çağdaş anlamda Türkiye insanının yaşamındaki belirleyici rolü yadsınamayan dokumacılık; ekonomik,

.....
sosyal ve kültürel boyutları olan bir olgudur (Atalayer, 2022, s. 21).

Düz dokuma, uygun gerginlikteki atkı ipliklerinin çözgü ipliklerinin arasından geçirilmesiyle oluşan ve atkı ile çözgünün eşit şekilde zeminde görüldüğü bir dokuma türüdür. Bu dokuma türüne bezayağı dokuma ya da düz bez dokuma denilmektedir. Türk kumaşları, bilhassa dokuma, malzeme ve motif çeşitliliğinden dolayı dünya kumaşçılığında çok önemli bir konumdadır. Bu kumaşlar, Türk kültürünün ve zevkinin güzellik ile inceliklerini yansıtmaktadır. Salman (2011), Karnavas bezinin tarihçesinin yaklaşık 250 yıl öncesine kadar dayandığını ve dokumanın yöre halkı tarafından genellikle örtü, masa örtüsü veya giysi olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Eroğlu (2021) ise Karnavas bezinin tarihsel gelişiminin yanı sıra, coğrafi işaret başvurusu sürecinde olduğunu ve önceleri yün ipliğinin kullanıldığı dönemi, pamuğun bölgeye getirilmesiyle pamuk ipliğine geçiş gibi dönüşüm süreçlerini ele almıştır. Bu yönüyle Eroğlu'nun çalışması, dokumanın tarihçesini yalnızca geçmişle sınırlamaz; günümüzle de ilişkilendirerek var olan bir kültürel değer olarak bizlere aktarır.

Ayrıca, tarihsel sürecin sadece sözlü bilgilerle değil, dokumacılığın geçirdiği dönüşüm ile ekonomik, demografik ve endüstriyel etkilerin birlikte ele alınması gerektiğine inanıyorum.

TEKNİK ÖZELLİKLERİN SUNUMU

Salman (2011) ve Eroğlu (2021), Karnavas bezi dokumasını “bezayağı örgü” ile üretilen pamuklu bir dokuma olarak tanımlamakla birlikte, üretimde kullanılan malzemeleri detaylandırmaktadır. Ayrıca üretim sürecinin el tezgahlarında yapıldığını belirtmektedirler.

Eroğlu(2021), bunlara ek olarak üretimde modernleşmeye dair suni boyaların ve sentetik ipliklerin kullanımını ele almaktadır. Dokuma araçları (mekik, masura, tarak, çözgü tezgâhı), haşıllama işlemi ve iplik çeşitleri (bükülü iplik, şönil ipliği, penye ipliği) gibi unsurlar detaylı şekilde açıklanmış; üretim süreci görsellerle desteklenmiş ve üretim tekniklerinin nasıl modernize edildiğine dair güncel açıklamalara yer verilmiştir.

Salman'ın (2011) makalesi ağırlıklı olarak gözleme ve belgesel niteliğe dayalı saha araştırmasına dayanırken, Eroğlu'nun (2021) makalesi hem saha çalışması hem de yöre halkından toplanan görüşlere dayalı nitelikli veriler içermektedir. Eroğlu'nun çalışmasında, güncel bilgilerle dokumanın bugünkü durumu ele alınırken, Salman'ın makalesinde geleneksel hususlar üzerinde durulmuştur.

Yöntem ve kaynak kullanımı açısından her iki çalışmanın yanı sıra fotoğraf dokümantasyonu, teknik analiz ve motif çözümlemeleri de ele alınmış; kompozisyon özelliği taşıyan dokumalara

güncel durumda yer verilmiştir.

Yöntem ve kaynak kullanımı açısından her iki çalışmanın yanı sıra fotoğraf dokümantasyonu, teknik analiz ve motif çözümlemeleri de ele alınmış; kompozisyon özelliği taşıyan dokumalara güncel durumda yer verilmiştir.

Tablo 1.Yapılan çalışmaların karşılaştırılması

Ölçüt	Fikri Salman (2011)	Ayşe Aslıhan Eroğlu (2021)
Metot	Belgesel ve gözleme dayalı, kısıtlı alan araştırmasından elde edilen bilgiler	Alan araştırması, ortak görüşmelere değinilmiş
Kaynak Taraması	Geleneksel metinler, yöre halkının deyimi	Güncel yayınlara ve yerel görüşmelere yer verilmiş
Tarihsel Bakış Açısı	Yaklaşık 250 yıllık tarih, halk anlatıları ve geleneksel bilgiler	Tarihsel süreç coğrafi işaret başvurusu, pamuk kullanımı gibi dönüşümlere yer verilmiş
Teknik Özellikler	Pamuklu, bezayağı dokuma ve el tezgahlarının kullanımı	Bezayağı dokuma, çözgü ve atkı sayısı, kullanılan iplikler ve boyalara değinilmiş
Modernleşme ve Tehditler	Modernleşmeyle beraber gelen tehditlere değinilmemiş	Suni boyalar ile sentetik ipliklerin kullanımı konusuna yer verilmiş
Motifler ve Estetik Yorumlar	Çok az yer verilmiş	Motiflerin kültürel önemi ve toplumsal anlamları üzerine durulmuş.
Kültürel ve Sosyolojik Yorumlar	Geleneksel kullanım, kültürel kimlik taşıyıcılığı	Kadın emeğinin yerel ekonomiye ve toplumsal cinsiyet ilişkilendirilmesine değinilmiş.
Güncel Durum	Karnavas bezi dokumasının unutulmaya yüz tuttuğu konusuna ver verilmiş	Karnavas bezi dokumasının güncel durumu, kooperatifler ve yerel kalkınma projeleri
Koruma ve Sürdürülebilirlik Önerileri	Görselleri kayıt altına alma tavsiyesine değinilmiş	Coğrafi işaretleme, kadın kooperatifleri ve yerel kalkınma projeleri
Genel Yaklaşım	Geleneksel dokumaların korunması üzerine odaklanılmış.	Sosyokültürel bakımdan yerel kalkınma ve kadın emeği üzerinde çok durulmuş

MOTİF VE ESTETİK YORUMLAR

Salman (2011) motif ve estetik unsurlara değinmezken, Eroğlu (2021) motiflerin kültürel örnekler oluşturmasıyla ilgili bilgilere yer vermektedir. Ayrıca, motiflerin oluşum süreci teknik açıdan güncel olarak açıklanmış ve çizimlerle desteklenmiştir.

SOSYOKÜLTÜREL VE EKONOMİK BOYUT

Salman (2011) daha çok geleneksel kullanım üzerine yoğunlaşırken, Eroğlu (2021) kadınların

emeği, üretim süreci ve geleneksel bilgi aktarımı hakkında bilgi sunmaktadır. Ayrıca, üretimin yeniden canlandırılmasına dair projeler, ekonomik sorunlar, pazarlama eksikliği, gençlerin ilgisizliği, devlet destekleri, kurslar ve Halk Eğitim Merkezi faaliyetleri gibi unsurlar da kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

GÜNCEL DURUM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÖNERİLERİ

Alan araştırmamız ve literatür çalışmalarımız karşılaştırıldığında, Olur ilçesi ve çevresinde dokumacılığın günümüzde iyice azaldığı, ancak otuz-kırk yıl öncesine kadar çok canlı bir şekilde devam ettiği görülmüştür. Günümüzde bu dokuma, Karnavas köyünde birkaç aile ile sınırlı kalmış ve hatta kaybolma noktasına gelmiştir. Bu sebeple, Olur İlçe Kaymakamlığı öncülüğünde Halk Eğitim Müdürlüğü bünyesinde dokuma geleneğini yeniden canlandırmak ve kaybolmasını önlemek amacıyla bir atölye kurulmuş; Karnavas köyündeki dokuma ustaları da bu atölyede istihdam edilmiştir. Olur Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü bünyesinde açılan atölyelerde, bugüne kadar dört usta öğretici tarafından gerçekleştirilen sekiz kurs sonucunda 125 kursiyere eğitim verilmiştir. Bu kursiyerler, Milli Eğitim Müdürlüğü ve Olur Halk Eğitim Merkezi'nin desteğiyle mesleği canlı tutarak gelecek nesillere aktarmaktadırlar.

Araştırma bölgesi ve literatür taramalarında önceleri ekikli dokumaların yanı sıra kirkitli düz dokumalar da yapıldığı görülmektedir. Sanayinin hızlı gelişmesi sonucu köyden kente göçler başlamıştır. El emeği ürünü olan el sanatları da bundan olumsuz etkilenecek yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Maliyetinin yüksek olması nedeniyle tüketiciler, daha ucuza mal edilen fabrikasyon ürünlerini tercih etmeye başlamıştır. Diğer bir etken ise eskiden beri köylerde hayvancılığın yapılmasıdır. Geçmişte yün ağırlıklı dokumalar yapılırken, hayvancılığın azalmasıyla birlikte yünlü dokumalar da giderek yok olmuştur.

Bölgede artık yünden üretim yapılmamaktadır. İncelenen malzemeler ve yayınlar gösteriyor ki, yünün yerini tamamen pamuk almış ve dokumalarda pamuk ipliği ile fabrikasyon iplikler kullanılmaktadır.

Kirkitli dokumalarda olduğu gibi, teknolojik gelişmelerin getirdiği seri üretim Karnavas dokumalarını da etkilemiştir. Mekikli el tezgâhı ile üretilen dokumalar oldukça azalmış olup, Olur Halk Eğitim Müdürlüğü ve bazı köylü vatandaşların çabalarıyla projeler aracılığıyla ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. Yapılan dokumalar arasında masa örtüsü, pamuklu dokuma

şal, başörtüsü, sehpa ve yatak nevresim örtüleri, çanta, mutfak malzemeleri gibi ürünler bulunmaktadır.

Resim 1. Dokuma Örnekleri

Resim 2. Ranır Örneği

Resim 3. Şal Dokuma

Resim 4. Abajur Kılıf Örneği

Resim 5. Sehpa Örtüsü Örneği

Resim 6. Erzurum Olur Halk Eğitim Merkezi Sergi Salonu

Resim 7. Masa Örtüsü ya da Örtünme Amacıyla Kullanılan Dokuma Örnekleri

Resim 8. Dokumalardan Elde Edilen Çanta, Minder ve Tutacak Örnekleri

Resim 9. Dokuma Yapılırken İğne ile Motifin İşlenmesi

Mekik: Atkı ipliğinin çözgüler arasındaki boşluktan (ağızlıktan) kolayca geçmesini sağlayan, üzerine sarıldığı masuraların yerleştirildiği, iki ucu sivri ve silindirik biçimli; çoğunlukla ağaç veya plastikten yapılan alettir. Araştırma bölgesi olan Ormanağzı'nda daha eski zamanlarda gül ağacından mekikler üretilmiştir. Bu mekikler, çul ve bez dokumaların üretiminde önemli bir malzemedir.

Resim 10. Mekik ve Masura Türleri

Masura: İpliklerin sarılarak mekiklerin içine yerleştirilmesini sağlayan alettir. (Resim 10). Resim 11’de görülen masura, sim ya da folş ipliklerin daha iyi tutunabilmesi için üretilmiştir.

Resim 11. Ahşap Gövdeli Sim İpler İçin Üretilen Masura

Masura Sarma Makinası: İpliklerin masuralara sarılıp mekiklere takılmasını sağlayarak dokumaya hazır hale getiren alettir. (Resim 12).

Resim 12. Masura sarma makinası

Tokağı: Mekiğin hareketini sağlayan ve tokmağın çekilmesini mümkün kılan iplik düzeneğidir. (Resim 13).

Resim 13. Tokağı ve Tarak

Tarak Aleti: İpliklerin çözgülerden sonra taraktan geçirilerek dokumaya hazır hale gelmesine yardımcı olan alettir. (Resim 13).

Resim 14. Çözgü Levendi

Çözgü Hazırlama: Öncelikle çözgü ipliklerinin dokumaya hazır hale getirilmesi için “haşıllama” denilen işleme tabi tutulması gerekir.

Haşılama: Çözüde kullanılacak yün, pamuk, ipek gibi lifli dokuma maddelerinin dayanıklılığını artırmak, gücünü ve tarakta kaygan çalışmasını sağlamak için yapılan işleme “haşılama” denir. Eğrilen ve çile haline getirilen ipliklerin çözgü olarak kullanılacak miktarına yörede “Çirişleme” adı verilen haşılama işlemi uygulanmaktadır. Bu işlem, eskiden çiriş otu denilen bitkinin kurutulup içine kireç taşı katılarak değirmende öğütülmesiyle elde edilen çiriş unu ile yapılmaktaydı. Yakın zamana kadar ise bu işlem, un, su ve çok az tuz karışımıyla hazırlanan kıvamlı bir bulamaç ile yapılmıştır. Üzeri bulamaçla kaplanan çileler, bulamaç kurumadan çıkırık yardımıyla masuralara sarılmaktadır. Karnavas yöresinde bu işleme “şevilleme” de denir.

İplik: Kumaş dokusu çözgü ve atkı ipliklerinden oluşur. Çözgü, kumaşın zeminini teşkil ederken, atkı kumaşın dokusunu oluşturur. 1 cm’deki iplik sayısını, dokunacak kumaşın özelliğine göre tezgâhta kullanılan tarak belirler. Tarak numarası, dokunacak kumaşın 1 cm’deki iplik sayısına göre tespit edilir.

İplikler numaralı olup 6, 8, 10, 16, 20, 24, 30, 40, 60, 80 devam eder.

20 numara iplik demek 1 kg’da 20.000 m iplik demektir.

8 numara iplik demek 1 kg 8000 metre.

1 numara iplik 1000 m.

Bükülü iplik, 2-3-5’e katlanmış demektir.

Çözgü ipliği; Çözgü iplikleri mutlaka bükülü olmalıdır. Genellikle çift kat bükülmüş, haşılanmış pamuk ipliği kullanılır; bu ipliğe piyasada “şeker ipliği” de denir. Levende (sarılacak iplik), dokunacak kumaşın metre cinsinden uzunluğuna göre ayarlanır. (Resim 15).

Şönil ipliği; daha çok döşemelik kumaşlarda kullanılır.

Penye ipliği; genelde penye yapımında kullanılır.

Resim 15. Dokumada Kullanılan Çeşitli İplikler

Dolap; Araştırma bölgesi Ormanağzı'nda eski dokuma tezgâhlarına verilen isimdir.

Gücü; çözgü ipliklerinin alt üst edilip taraktan geçirilerek dokumaya hazır hale getirilmesidir.

Şilmi; tezgâh üzerinde dokumanın sarıldığı leventtir. (Resim 16).

Resim 16. Dokunan Bezin Sarıldığı Bölüm

Tarak (Dufa/Tefe): İplikler çözümlerden geçirilerek taraklara aktarılır. Genellikle 10’lu tarak kullanılır. 10’lu tarak, kumaşın 1 cm’inde dişlerden 10 iplik geçmesi anlamına gelir.

Resim 17. Gücü Telleri

Motif oluşturma: Motif oluşturulurken bir ayağa basılarak ilave atkı ipi gerektiği kadar telden geçirilir, diğer ayağa basılarak ip tekrar diğer tarafa geçirilir ve zemin atkı ipi atılır. Motif oluşana kadar bu işlem tekrarlanır. Motifler arasındaki mesafe, “Ölçü Çubuğu” adı verilen çubuk desteğiyle ayarlanır. Motifler arasındaki düz kısımlara ise “ham” denir.

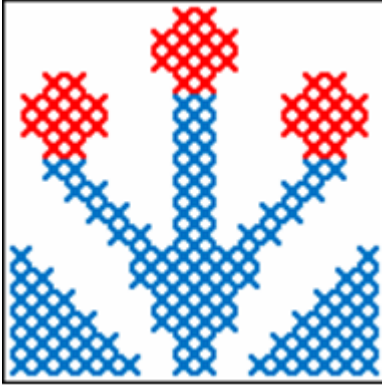
Araştırma bölgesinde yapılan incelemelerde, dokumalarda süsleme olarak kullanılan motiflerin belirli bir anlam ifade etmediği; ancak doğayla iç içe yaşayan insanların, doğadan gördükleri ve etkilendikleri cisimleri süsleme unsuru olarak kullandıkları görülmektedir.

Yöre insanı, coğrafi olarak bağlık ve bahçelik bölgede yaşamamasından dolayı, etkilendikleri veya sevdikleri ağaçlar, meyveler, bitkiler ve çiçekleri dokumalarına motif olarak yansıtmışlardır. Bu motiflerin fotoğrafları çekilerek, yeniden ve detaylı bir şekilde çizim olarak hazırlanmıştır. Ayrıca yörede uğurlu olduğuna inanılan uğur böceği ve kelekler de motif olarak işlenmiştir. Bunun dışında, diğer dokumalardan etkilenecek beğendikleri motifleri de kullandıkları ifade edilmiştir.

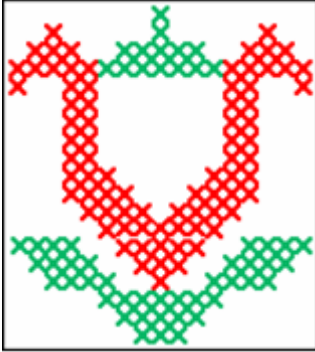
Çizim 1. Uğur Böceği

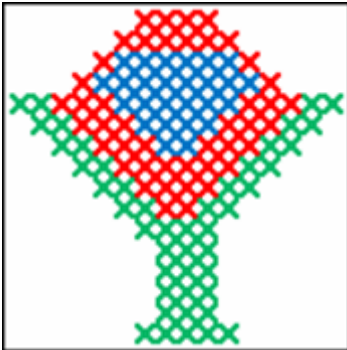
Çizim 2. Çevreden Etkilenerek Dokunan Motif

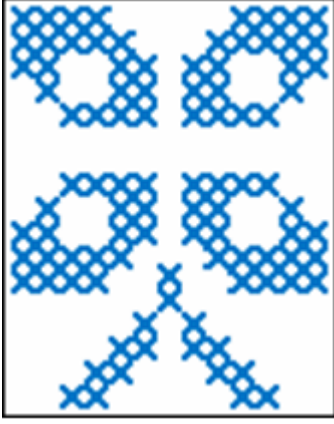
Çizim 3. Lale

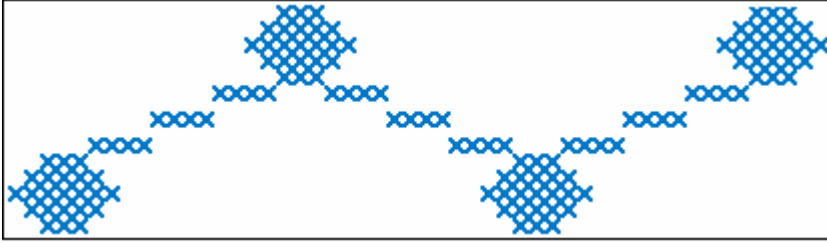
Çizim 4. Çevreden Etkilenerek Dokunan Motif

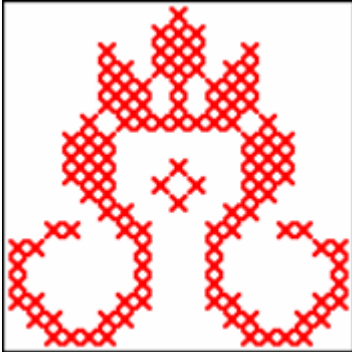
Çizim 5. Kelebek

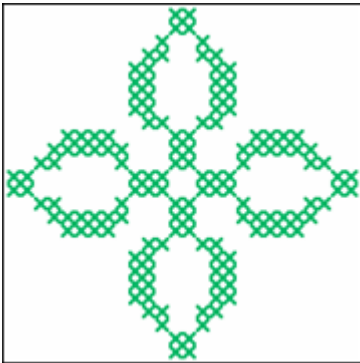
Çizim 6. Kenar

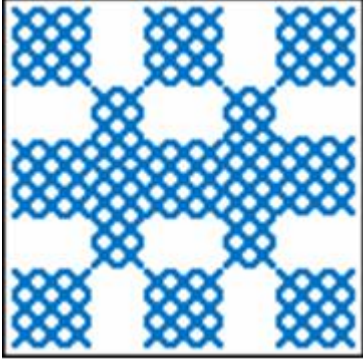
Çizim 7. Çevreden Etkilenerek Dokunan Motif

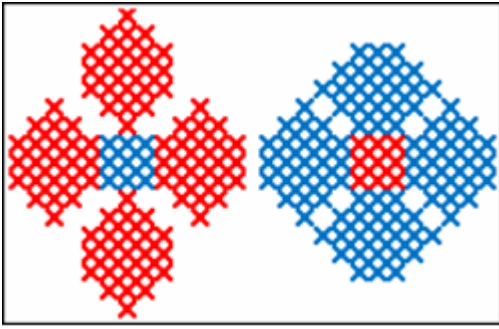
Çizim 8. Çevreden Etkilenerek Dokunan Motif

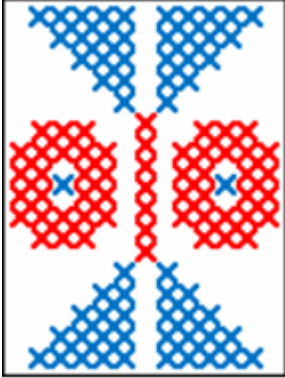
Çizim 9. Çevreden Etkilenerek Dokunan Motif

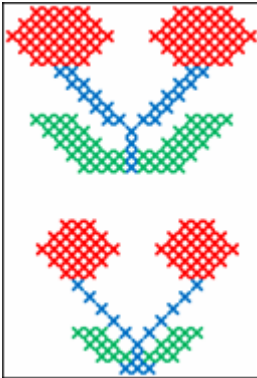
Çizim 10. Para Çiçeği

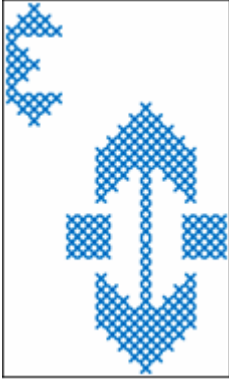
Çizim 11. Çevreden Etkilenerek Dokunan Motif

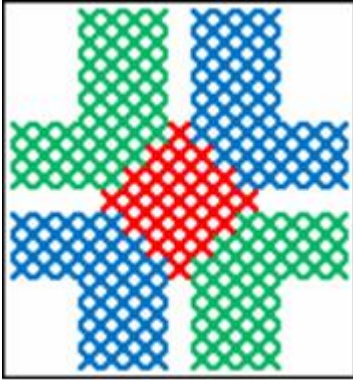
Çizim 12. Kiraz ve Vişne

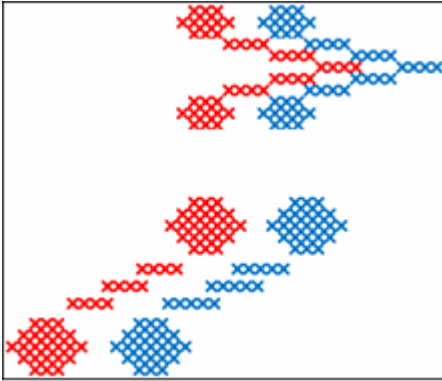
Çizim 13. Kandil

Çizim 14. Gelin Alma

Çizim 15. Salkım

Salman (2011) çalışmasında Karnavas bezi dokumasının unutulmaya yüz tuttuğunu belirtir. Eroğlu (2021) ise coğrafi işaretlemeye dair tavsiyelerde bulunur. Bunlara ek olarak, eğitimin önemi, devlet politikası, modern tasarımla bütünleşme, doğayla uyumlu üretim ve yerel ekonomiye etkin ve verimli katkı sağlama gibi alanlarda çözüm önerileri sunulabilir.

SONUÇ

Kökleri oldukça eskilere dayanan bu ananevi sanatımızı yaşatma çabası içinde Karnavas'a ve Karnavas halkına yeterli ilgi gösterilmemektedir. Karnavas dokumacılığının geleneksellik,

teknoloji ve sanat estetiğiyle bütünleştirilerek gelecek kuşaklara aktarılması için ilgili herkese görev düşmektedir.

Karnavas'ta üretilen dokumalar, kullanım amaçlarına göre parça veya metrelik olarak yapılmaktadır. Dokumanın ilk çıktığı yıllarda yün dokuma yerini pamuk dokumaya bırakmıştır. İlk üretilen ürün başörtüsü bez dokumasıdır. Bunun yanı sıra, daha sonraları üretilen şal, sehpa örtüsü, yatak nevresimi, ev tekstili gibi ürünlerle örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yörede daha önceleri, ilkel araç gereçlerle üretilen iplik boyanır ve el tezgâhlarında tablo gibi mükemmel eserler dokunarak kullanıma sunulurdu.

Günümüzde bu el tezgâhları yerini kamçılı ve çukur tezgâhlara bırakmıştır. Ayrıca, kimyasal boyalarla boyanmış iplikler doğal boyacılığa geçirilerek katma değeri yüksek ürünler elde edilebilir. Doğayla iç içe yaşayan insanlar, doğadan gördükleri ve etkilendikleri cisimleri süsleme unsuru olarak kullanmanın yanı sıra, literatürde yer alan motifleri ve soyut-somut çalışmaları orijinalliğini bozmadan güncel şartlara uygun şekilde işleyerek yeni motif ve kompozisyonlar üretebilirler.

Dekor ve mekâna göre renkli ürün çeşitleri artırılabilir. Yapılan yayınlara bakıldığında, renk skalası üzerinden yapılan değerlendirmede zemin renginin büyük ölçüde beyaz olduğu, az da olsa krem renginin kullanıldığı, desen ipliklerinde ise ağırlıklı olarak mavi, kırmızı ve yeşil renklerin yanı sıra sarı, pembe, mor ve lila gibi renklerin de yer aldığı görülmektedir.

El dokumaları; özellikle bir faaliyet, meslek ve sanatsal çalışma alanı olan el sanatlarının, ortaya konan ürünlere göre alt dallarından biridir. El sanatları, sadece sanat olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yaşamda, daha geniş anlamda kültür içinde önemli bir yere sahiptir.

Günümüzde hızla gelişen endüstri ile birlikte insanların hayat biçimleri de aynı doğrultuda değişmektedir. Geleneksel el dokumacılığı da bu değişimden önemli ölçüde etkilenmektedir. Ancak, geleneksel sanatlara duyulan ilgi ve talep ne yazık ki, bu sanatları gelecek kuşaklara taşımağa yeterli olmamaktadır.

El dokumacılığının geleceği için alınacak tedbirlerin başında eğitim gelmektedir. Bu amaçla, sektörün sorunlarını bilen ve teknik ile sanatsal açıdan doyurucu bir disiplinle branş eğitimi verilmesi; devletin ise milli kültür anlayışıyla yaklaşması gerekmektedir. Tekstil endüstrisi, içinde bulunduğumuz yüzyılda ülkemiz için oldukça önemli bir iş kolu haline gelmiştir.

Gelişen endüstri ile birlikte tekstilde makineyle üretilen ve kimyasal boyalar kullanılan dokumalar yaygınlaşmış; bu durum, geleneksel dokuma tekniklerinin unutulmasına ve yavaş yavaş ortadan kalkmasına neden olmuştur. Süsleme sanatlarında dokumacılık, Türkler için

asırlar boyunca hem bir sanat hem de ihtiyaçları giderme aracı olarak önemini korumuştur. Bugün Anadolu'nun pek çok bölgesinde, yöresel özellikleriyle kirkitli ve mekikli dokumalar varlığını sürdürme çabası içindedir.

Ancak teknolojik gelişmelerin getirdiği seri üretim, Karnavas bez dokumalarını da etkilemiş ve yörede mekikli el tezgâhı ile yapılan üretim oldukça azalmıştır. Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesine rağmen, toplumda gelenekselliği koruma anlayışının oluşmaya başladığı bir gerçektir. Pazarlama sıkıntısı, gençlerin bu sanatı öğrenme hevesinin olmaması ve üreticinin ekonomik açıdan tatmin olmaması gibi pek çok olumsuzluğa rağmen, Olur Milli Eğitim Müdürlüğü, Halk Eğitim Merkezi, usta öğreticiler ve kursiyerler tarafından bu gelenek usanmadan, özveriyle devam ettirilmektedir.

Her iki makale de Karnavas bezi hakkında önemli bilgiler aktarmanın yanı sıra, konuya farklı bakış açıları da sunmaktadır. Salman (2011) makalesinde teknik özellikler ve geleneksel dokuma süreci üzerinde dururken; Eroğlu (2021) ise bu geleneksel dokumanın günümüzle bağlantısını kurmaya çalışan, toplumsal cinsiyet ve yöre halkının kalkınma perspektiflerini içeren daha güncel bir yaklaşımla konuya yaklaşmaktadır. Her iki çalışma, geleneksel el sanatlarının yalnızca görsel bir bakış açısıyla değil; aynı zamanda kültürel, toplumsal ve ekonomik yönleriyle de değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Salman (2011) ve Eroğlu (2021) çalışmalarına ek olarak, teknik detayların görsellerle desteklendiği, motif analizlerinin kültürel boyutunun aktarıldığı, üretim araçları ve hammaddelere dair detayların açıklandığı daha kapsamlı, çok yönlü ve disiplinlerarası bir araştırma yapılarak literatür zenginleştirilebilir.

Yapılan bu analizler, Yapılan bu analizler, Karnavas bezinin sadece bir el sanatı ürünü olmadığını; aynı zamanda kültürel miras, toplumsal emek, yerel ekonomi ve estetik hafızanın önemli bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, B. B. (1982). *Kilim, cicim, zili, sumak, türk düz dokuma yaygıları*. Eren Yayınları.
- Atalayer, G. (2002). Dokuma kumaşlarla ilgili bazı yayınlardaki tanımlar, kavramlar, adlar üzerine. 8. *Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 13-15 Kasım 2002, (s. 21). İzmir.
- Aytaç, A. (2006). *Geleneksel Türk el dokumacılığı sanatı*. Anka Basın Yayın Ltd. Şti.
- Aytaç, A. & Hidayetoğlu, H. M. (1999). Yeşilyurt mekikli dokumaları. *Milli Folklor Uluslar Arası Halk Bilimi Dergisi*, 11(41), 54.
- Eczacıbaşı (1997). *Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi 1*, YEM Yayınları.

- Ergenekon, C., Başaran F. N. & Büyükyıldırım N. (2002). Aydın ili Didim ilçesine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bazı illerinden göç eden iki köyde üretilen el sanatları üzerine bir araştırma. 8. *Ulusal El Sanatları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 13-15 Kasım 2002, İzmir, s. 139.
- Eroğlu, A. A. (2021). Karnavas bezi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 27(47), 443-452. DOI: 10.32547/ataunigsed.987381.
- Gündüz, F., Aytaç, A. & Keyik, M. (1999). Geleneksel Türk el sanatlarında kullanılan motiflerin giysi tasarımında kullanılabilirliği. *I. Ulusal 2000'li Yıllarda Giyim Eğitimi İle Giyim Sektörünün Yaşam Seyri ve Sorunları Sempozyum Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi, 15/ 16 Nisan, Konya.
- Gürsu, N. (1998). *Türk dokumacılık sanatı: Çağlar boyu desenler*. Redhouse Yayınevi.
- Işık, A. (1998). Olur ilçesi eğitimi ve ekonomisi. *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 1-3 Temmuz, Oltu-Erzurum, s. 280.
- Koday, S. (1998). Olur ilçesinin coğrafi özelliklerinden kaynaklanan sorunları ve başlıca çözüm önerileri. *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 1-3 Temmuz, Oltu-Erzurum, s. 185.
- Önder, M. (1998). *Antika ve eski eserler kılavuzu*. Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- Önlü, N. (2002). Geleneksel tekstillerin günümüz kumaşlarına etkileri. 8. *Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 13-15 Kasım 2002, İzmir, s. 316.
- Salman, F. (2010). Yerel bir tekstil ürünü: Karnavas bezi ve teknik özellikleri. *Sanat Dergisi*, (18), 51-62.
- Şengül, A. (1998). Geleneksel Türk kültürü çerçevesinde Olur'da dokumacılık dili ve folkloru. *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 1-3 Temmuz, Oltu-Erzurum 1998, s.223.
- Tağı Özkan, S., Kayabaşı, N. & Arlı, M. (2002). Bayburt el dokumacılığı. 8. *Ulusal El Sanatları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 13-15 Kasım 2002, İzmir, s. 412.
- www.kesaneldokuma.com.tr/dokuma/dokuma2.jpg.

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 17/ 04/ 2025

Kabul Tarihi: 16/ 05/ 2025

Atıf Bilgisi: Dana Usta, Sakine Eylem (2025). Göç Temalı Filmlerde Banal Milliyetçiliğin İzleri: Kemal Sunal'ın Göç Temalı Filmleri. Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1, s. 123-140.

Göç Temalı Filmlerde Banal Milliyetçiliğin İzleri: Kemal Sunal'ın Göç Temalı Filmleri

Sakine Eylem DANA USTA*

Öz

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı ve 2014 yılında başlayan Ukrayna-Rusya arasındaki savaş göç olgusunu yeniden gündemimize taşımıştır. Göç eden bireyler bir yandan geldikleri toplumun gelenek ve göreneklerini yaşatırken bir yandan da bulundukları toplumun kurallarına, gelenek ve göreneklerine adapte olmaya çalışmaktadır. Ancak göçmen bireyler içinde yaşadıkları topluma ne kadar adapte olurlarsa olsunlar gündelik yaşamlarında kendi anavatanlarına ait simgeleri de bulundururlar. Gündelik hayatlarında kullandıkları eşyalar, dinledikleri müzikler, bireylerin fiziksel özellikleri ve diğer unsurlar göçmenlerin milli kimlikleriyle olan bağlantısının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra göçmenler kimliklerini korumak üzere, iletişim aygıtlarının ürettiği fırsatlardan da faydalanmaktadır. Özellikle birinci kuşak göçmenler iletişim araçları ile anavatanları ile kurdukları bağı güçlü korumaya çalışır ve bu yolla milli kimliklerini beslerler. Bu durum ise banal milliyetçilik ile örtüşür. Milliyetçilik sadece kriz zamanlarında ortaya çıkan bir duygu, bir durum değildir. Barış zamanlarında milliyetçilik yaşanan gündelik ortam tarafından içselleştirilerek varlığını sürdürmeye devam eder. Göç deneyimi yaşayan insanlar da göç ettikleri coğrafyalarda gündelik hayatlarında yanlarında taşıdıkları eşyalar, evlerinin duvarlarına astıkları resimler, dinledikleri müzikler gibi araçlarla anavatanları ile aralarındaki bağı bilinçsiz bir şekilde kurarlar. Böylece milliyetçilik duygularını farkında olmadan beslerler.

Bu çalışmada göçmen bireylerin gündelik hayatlarında anavatanları ile kurdukları bu bağı milliyetçilik duygularını nasıl beslediğini ve sinemada bu durumun nasıl temsil edildiği *Polizei* ve *Gurbetçi Şaban* filmleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu filmlerin seçilmesinin nedeni ise, Kemal SUNAL'ın canlandırmış olduğu karakterlerin Türk halkı tarafından her zaman beğenilmesi ve bu filmlerinin her zaman ciddi bir izleyici kitlesine ulaşarak toplumsal bağlamda önemli bir etkisinin olmasıdır. Bunun yanı sıra; Kemal Sunal'ın filmleri hakkında bir çok akademik araştırma yapılmış olmasına rağmen göçmen filmleri ile ilgili literatür tarandığında filmlerin göç ve milliyetçilik bağlamında incelenmesi sınırlı sayıda olduğu görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında tematik analiz aracılığıyla, amaca yönelik örneklem yöntemiyle seçilen filmlerde göçmen karakterlerin anavatanlarıyla kurdukları duygusal ve kültürel bağı sinematik düzlemde nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Film analizleri sonucunda, göçmenlerin günlük pratikler ve simgesel öğeler aracılığıyla kendi öz kimliklerini sürekli olarak yeniden ürettikleri ve pekiştirdikleri görülmüştür.

Analiz sürecinde, nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan tematik analiz tekniği tercih edilecektir. Tematik analiz; bir veri kümesinden elde edilen bilgilerin, metinler veya görsel materyaller arasındaki ortak motifler,

* Öğretim Görevlisi; Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, Türkiye.
E-mail: edana@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7297-431X.

ilişkiler ve farklılıklar temelinde sistematik olarak kodlanmasını ve yorumlanmasını içeren bir yöntemdir (Toker, 2022). Tematik analiz yönteminin amacı, temaları tanımlamak, ilgili sorunsalı tanımlamak ya da bir konu hakkında bir şeyler söylemek için tanımlanan temaları kullanmaktır. Tematik analiz yöntemi verileri özetlemenin ötesinde verileri yorumlamak ve anlamlandırmaktır. Tematik analiz yönteminin avantajları arasında veri kümesindeki benzerlikleri ve farklılıkları vurgulayabilmesi, verilerin sosyal ve psikolojik yorumlarını sağlayabilmesi ve verilerin temel özelliklerini yararlı bir şekilde özetlemesi sayılabilmektedir (Çarıkçı, ve diğerleri, 2024).

Bu çalışma kapsamında tematik analiz aracılığıyla, seçilen filmlerde göçmen karakterlerin anavatanlarıyla kurdukları duygusal ve kültürel ağın sinematik düzlemde nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Film analizleri sonucunda, göçmenlerin günlük pratikler ve simgesel öğeler aracılığıyla kendi öz kimliklerini sürekli olarak yeniden ürettikleri ve pekiştirdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Göç, Banal Milliyetçilik, Sinema.

The Traces Of Banal Nationalism In The Migration-Themed Films: Kemal Sunal's Migration-themed Movies

Abstract

The Syrian civil war (2011) and the Russia-Ukraine war (2014) have brought migration back to the global agenda. Migrants often preserve their homeland's traditions while adapting to the customs and norms of their host societies. However, regardless of their level of integration, migrants continue to carry symbolic elements of their homeland in their everyday lives. Objects they use, the music they listen to, and other cultural markers reflect their connection to national identity.

To maintain this identity, migrants often show greater sensitivity toward religious practices and rituals, reinforcing the invisible bond with their homeland. Communication tools—such as television, newspapers, and the internet—also play a vital role. Especially for first-generation migrants, these tools serve as bridges to their country of origin and help sustain their sense of belonging. This phenomenon aligns with Michael Billig's concept of banal nationalism.

Banal nationalism refers to the unnoticed, everyday expressions of nationalism embedded in daily life. One often-cited example is the quiet presence of flags in front of public buildings. Though we may not consciously register them, their presence subtly strengthens national identity. Nationalism does not only emerge during crises or conflicts; it persists in peaceful times through the routines of everyday life, internalized unconsciously.

For migrants, the bond with their homeland is often reflected in seemingly simple acts—such as decorating their homes with familiar images or listening to music from their country. These practices, though routine, contribute to the preservation of national identity and foster nationalist sentiments, often without conscious intention.

This study examines how the daily lives of migrants reflect a continued connection to their homeland and how this contributes to the reinforcement of nationalism. It also explores how this connection is represented in cinema. Two films—*Polizei* and *Gurbetçi Şaban*—are selected as case studies. The research employs both semiotic and content analysis to investigate how cinema reflects the subtle, ongoing relationship between migrants and their national identities.

Keywords: Migration, Banal Nationalism, Cinema.

GİRİŞ

Günümüzde yaşanan iç savaşlar ve devletlerarası savaşlar göç hareketlerini hızlandırmıştır. Göç hareketleri insanların bireysel, kültürel ve sosyal yaşantısını etkileyen süreçlerdir. Göç hareketleri eş zamanlı olarak hem kaynak ülkeyi hem de hedef ülkeyi dönüştürür. Geçmişten günümüze yaşanan göçler milliyetçilik akımlarını beslemiş ve özellikle günümüzdeki göç hareketleri Avrupa Birliği'nde milliyetçi sağ muhafazakâr partilerin yükselişe geçmesini tetiklemiştir. Milliyetçilik açısından göç, hem bir meydan okuma hem de milliyetçiliği yeniden üretme işlevine sahiptir (Bölükbaşı, 2023, s. 44). Göç hareketleri, özellikle göçün ilk yıllarında, bir yandan göçmen bireylerin milliyetçi duygularına sarılmasına yol açabilirken diğer yandan da hedef ülkenin göçmenleri dışlamasına neden olabilmekte ve hedef ülkede yaşayan yerli halkın ise, milliyetçi duygularını körükleyebilmektedir.

2000'li yıllarda Avrupa özelinde yaşanan terör olayları (2004 Madrid, 2005 Londra, 2015 Paris, 2016 Brüksel, Nice ve Berlin saldırıları gibi) sonrasında göçmen ve entegrasyon konuları hem akademik hem de politik camiada önemli bir yer edinmiştir. Bu gelişmeler milliyetçilik ve göç arasındaki ilişkinin daha belirgin hale gelmesine neden olmuştur (Triandafyllidou, 2020: Akt Bölükbaşı 2023, s.45). Göçmenlerin hedef ülkelerde “öteki” olarak konumlandırılması, milliyetçi söylemlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir ve bu durum, göç ile milliyetçilik arasındaki ilişkinin en görünür biçimde ortaya çıktığı alanlardan birini teşkil etmektedir.

Milliyetçilik modern zamanların ideolojisidir ve milliyetçiliğin önemli öğelerinden biri ulus devlettir. Milliyetçilik olgusu ele alındığında belirli bir coğrafya üzerinde egemenlik iddiasında bulunan bir ulus anlayışı düşünülmektedir. Milliyetçilik ulus devletin homojenleştirilmesinde önemli bir işlev görmektedir. Göçmenler ise bu homojenliği bir tehdit unsuru olarak algılayabilmektedir. Yerel halk göçmenleri ötekileştirebilir ve çoğu zaman göçmenler ve ev sahibi vatandaşlar arasındaki ayırım gündelik hayatta da kendini gösterebilmektedir.

Michale Billing (1995) ulus devletler kurulduktan sonra barış zamanlarında milliyetçiliğin devamının nasıl sağlandığı konusunda çalışmalar sunmuştur. Ona göre milliyetçilik sadece kriz zamanlarında ortaya çıkan bir durum değildir. Milliyetçilik egemenlik sağlanınca ya da savaşlar, çatışmalar bitince silinip gitmez aksine yaşanan tanıdık ortam tarafından içselleştirilir, rutinleştirilir, düşüncelere ve tepkilere yerleştirilir. Böylece milli kimlik barış zamanlarında da her gün küçük alışkanlıklarla yeniden üretilir ve yaşanan ortam milli bir ortama dönüşür (akt. Özkırmı, 2015, s. 241).

Milcheal Billing'e göre (2002, s. 50), milli kimlik her an hafızadadır ve bu kimlik sürekli olarak

milleti anımsatan ya da onu açık bir şekilde her yerde “dalgalandıran” günlük rutinlere yerleşmiştir; fakat bu durum çok sıktır ve sosyal ortamların o kadar aşına olunmuş parçalarıdır ki işleyişleri bilinçli olmaktan çok bilinçsizdir. Herhangi bir kamu binasının önünde ya da herhangi bir benzin istasyonuna asılı duran bayraklar bunun birer örneğidir ve fark ettirmeden milliyetçi duyguları hatırlatır.

Milli kimlik, bireylerin sürekli olarak yanlarında bulundurdıkları ve ihtiyaç duyduklarında çıkardıkları bir aksesuar değildir. Milli kimliğin işlevini yerine getirebilmesi için, milli kimliğin ne anlama geldiğinin toplumda yaşayan bireylerce bilinmesi gereklidir. Bireyler milletin kimlerden meydana geldiğini, hangi özelliklere sahip olduğunu bilmelidir. Bireyler bu bilgilere farklı kaynaklardan ulaşır. Örneğin milli tarihler halkların hikâyesini anlatır. Ancak yine de tek başına milli topluluğu kurgulamak yeterli olmamaktadır. Milli topluluğu kurgularken aynı zamanda yabancı toplulukları da kurgulamak gerekir. Bizden farklı olup, bizi benzersiz kılan ötekileri oluştururken başvuru en önemli araç stereotiplerdir. Biz normal olanı, mükemmel olanı temsil ederken stereotipler aracılığı ile kalıplaştırılan ötekiler sapmaları, anormallikleri temsil ederler (Özkırımlı, 2015, s. 242).

Banal milliyetçilik bağlamında sinema gündelik milliyetçiliğin üretilmesine katkı sağlayan popüler bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Milliyetçilik ve uluslararası politikanın kavramları görsel imajlardan, biz ve onlar gibi fiziksel ve tasavvura dayalı coğrafyaları anlatan kelimelerin kullanılmasına, devam eden bir süreç aracılığı ile yeniden üretilir (Carter&Doods, 2014, s. 16). Göç konusunda da sinema zaman zaman hükümet politikalarını sarsabilmekteyken zaman zaman da göçmenlerin içinde bulundukları travmaları ve zorlukları perdeye taşımaktadır. Söz konusu bu filmlerde milliyetçiliğin banal formlarına sıklıkla rastlarız. Stereotipleştirmeler banal formların en sık başvuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de göç konusunun işlendiği filmlerde diğer filmlerden daha açık bir şekilde bu stereotiplere rastlandığı gözlenebilmektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sürecinde, filmler kültürel öğelerin yansımaları, stereotipleştirme pratikleri ve banal milliyetçilik temsilleri olmak üzere önceden belirlenen tematik çerçeveler doğrultusunda incelenmiştir. Yapılan çözümleme sonucunda, söz konusu temaların filmlerde farklı bağlamsal biçimlerde ve anlam katmanlarında temsil edildiği tespit edilmiştir.

GÖÇ, SINEMA VE GÜNDELİK MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik biz ve onlar ayırımı üzerinden kendini inşa eder ve toplumsal bir tutkal görevi görür. “Onlar” olarak nitelendirilenler zamana göre değişiklik gösterebilir. “Onlar” olarak tasavvur edilenler; bir dönem komünistlerken, 1980 sonrası dönemde Kürtler, 2011 sonrası ise özellikle Suriye’den gelen sığınmacılar olmuştur (Altınoluk & Koca, 2022). Özellikle günümüzde yaşanan çatışmalar göçlerin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Artan göçler ev sahibi ülkelerde göçmen bireylerin ötekileştirilmesine yol açmış ve milliyetçilik duygularını körüklemiştir.

Ötekileştirilen göçmen bireyler kendi kimliklerine daha çok sarılma eğilimi gösterebilmektedir. Özellikle birinci kuşak olarak adlandırılan, birinci kuşak göçmenler kendi milli kimliklerini daha çok sahiplenerek, gündelik yaşam içerisinde kendi kimliklerini yeniden üretmenin yollarını bulacaklardır.

Milliyetçilik ideolojisi karmaşık bir hatırlatma ve unutma üzerine işlemektedir ve bu işleyiş gündelik hayatta milliyetçiliğin yeniden üretimi için önemlidir. Her milliyetin kendine ait bir tarihi ve kolektif bir hafızası bulunmaktadır. Billing, bir millet kurulduktan sonra varlığının devamı için kolektif bir hafıza kaybı gerektiğine işaret eder ve ekler; hali hazırda var olan milletlerde milli kimlik sürekli olarak hafızalardadır. Çünkü bu kimlik sürekli olarak milleti anımsatan, onu açık bir şekilde ortalık yerde dalgalandıran günlük rutinelere yerleşmiştir (Billing, 2002, s. 50). Bu nedenle bireyler gündelik hayatlarında milli kimlikleri üzerinde düşünmeseler de milletlik gündelik hayatın yüzeyine yakın bir yerde durmaktadır ve yabancı ile karşılaşma anında kolektif bilinçaltında sürekli olarak yeniden üretilmiş olan milliyetçilikleri su yüzüne çıkarmaktadır (Arıcan, 2019, s. 36). Millet olma bilinci sürekli bir şekilde faaliyet halindedir ve bilinç, “biz”, “yurdumuz”, bizim ve diğerlerinin/ötekinin milletleri, milli ödev, milli onur ahlakı üzerine girift bir yapıyı kapsar ve bunlar bir sağduyuyumuşçasına sunulur. Billing’in banal/gündelik milliyetçilik teorisi, milletliğin sürekli işaret edildiği, imlendiği, dalgalandırıldığı temel tezine dayanır (Sarı, 2021, s. 73).

Milliyetçilik kavramından bahsediyorsak eğer, “bizim” kim olduğumuz kadar “onların” da kim olduğu önemlidir. Onlar olmadan biz olamayız. Özellikle ulus devletlerin kurulması ile yabancı (onlar) tanımlaması modern, kabul edilebilir ve açık olan yegâne tanımına ulaşmıştır. Yabancı, bizim üyesi bulunduğumuz devlete mensup olmayan yani bizimle aynı milliyete sahip olmayandır (Billing, 2002, s. 94-95).

Günümüzde toplumların yabancısı ise göçmenlerdir. Göçmenler ev sahibi toplum için kendi

milli kimliklerini tehdit eden ötekiler olarak algılanmaktadır. Bu nedenle hem ev sahibi ülkeler hem de göçmenler açısından gündelik hayatın içerisinde milli kimliği hatırlatacak birçok unsur ve alışkanlık bulunmaktadır. Bahsi geçen bu alışkanlıklar milliyetçiliği yeniden üretir. Milliyetçiliğin yeniden üretiminin üç işlevi bulunmaktadır; ayırt etme, süreklilik ve meşruiyet. Bu işlevlerden ayırt etme sürecini biz-onlar ayrımı belirler. Biz ve onlar ayrımı üzerinden milli kimliğin sınırları çizilir. Süreklilik ise yeniden üretim ile birlikte millet olma halinin devamlılığını ve bu halin sonsuzluğunu ifade eder. Son olarak yeniden üretim süreci millete olan inancı pekiştirmekte ve meşruiyet sağlamaktadır. Yeniden üretim sürecinde devlet kurumları kadar popüler kültür ve gündelik hayat pratikleri de etkilidir (Akdoğan Kılıç & Küçük, 2023, s. 35).

Banal milliyetçilik, ulusları sorgulamadan kabul eden ve onları adet haline getiren rutin ve sıradan sözcükler üzerinden işlemektedir. Bu açıdan baktığımızda rutin dil alışkanlıklarının da millet olma halinin hatırlatıcıları arasında yerini almaktadır (Akdoğan Kılıç & Küçük, 2023, s. 36). Rutin dil alışkanlıkları arasında yer alan ve milli kimliği hatırlatan sıradan sözcüklere örnek olarak; biz, onlar, burası gibi örnekleri verebiliriz. Bu kelimeler fark etmeden günlük dilde çok sık kullanılır ve kimlikler arasında sınırları çizer. Bununla birlikte gazeteler, siyasilerin söylemleri, objeler, yazılı ve görsel basın, bayraklar, marşlar, renkler milliyetçiliği yeniden üretmemize yardımcı olan unsurlardır.

Günlük hayatta günlük pratiklerle yeniden üretilen milliyetçilik göçmenlerin gelmesi ile birlikte daha da görünür ve aktif hale gelmiştir. Göçmenler, her şeyden önce “öteki” kavramı ile yaftalanmış ve toplumdan dışlanmışlardır. Özellikle de göç ettiği ülkenin dilini bilmeyen ilk kuşak göçmenler bu yeniden üretimde daha çok dışlanmışlardır. Bu da göçmenleri entegrasyon sürecindeki motivasyonlarını düşürmüş ve göçmenlerin kendi milli kimliklerini gittikleri ülkelerde yeniden üretecek gündelik pratikler oluşturmaya neden olmuştur. Bununla beraber ev sahibi ülkede de göçmenlere karşı ayrıştırıcı bir dil kullanılmaya başlanabilir ve gündelik hayat pratiklerinin içerisinde onlar olarak konumlandırılan göçmenler ayrıştırılabilir.

Göçmenler gittikleri ülkede kendi kimliklerini korumaya almak için, dernekler kurar, kendi gazetelerini çıkarır, gelenek ve göreneklerini yaşatmak için çeşitli merasimleri geleneksel yöntemlerle yapmaya devam ederler. Bununla beraber göçmenler kimliklerini korumak için dini merasimlerine ve dini vecibelerine daha çok sarılabirler. Dini merasimler ve resmi merasimler göçmenler için anavatanları ile kurdukları bağın ve milli kimliklerini korumanın başlıca yollarından biridir. Ayrıca iletişim teknolojilerinden de faydalanan göçmenler kendi

.....
ülkeleri ile olan bağlarını görsel eğlence aracı olan televizyon ve gazetelerle de sürdürürler. Özellikle birinci kuşak olarak adlandırılan göçmenler anavatanları ile daha yoğun ve sıkı bağlar kurmak isterler ve bunun içinde televizyon ve gazeteleri takip ederler. Okudukları gazetelerde ve izledikleri programlarda milli kimliklerini beslerler. Bu durum tam da Billing'in ifade ettiği banal milliyetçilikle örtüşür. Göçmenler, ötekisi oldukları toplumlarda kendi kimliklerini korumak için sadece televizyonlardan ve gazetelerden yararlanmazlar. Gündelik hayatlarında kullandıkları dil, gelenekler, görenekler, merasimler gibi alışkanlıkla yaptıkları her şey milli kimliklerini besler.

Millet olma durumu sadece politik söylem için değil, kültürel ürünler ve medyanın şekillenmesi için de bir zemin oluşturmaktadır. Gündelik hayatta uyruklara hangi milletten olukları farklı şekillerde hatırlatılır (Sunar Cankurtaran, 2018, s 125). Medya ve sinema da bu hatırlatma biçimlerinden en önemlileridir. Medyada kullanılan dil, biz olma duygusunu ve millet olma halini sürekli olarak besler. Özellikle haberlerde kullanılan dil bize kendi milletimizi sürekli hatırlatır. Hava durumlarında televizyonda gösterilen haritalar kendi vatanımızın sınırlarını pekiştirir. Medyada kullanılan “biz”, “halk”, “burada” gibi kelimeler bize kendi vatanımızı hatırlatan kelimelerdir. Bununla birlikte yabancı ülkelerle yapmış olduğumuz spor müsabakalarında kullanılan “yendik”, “şampiyon olduk”, “maç bizim” gibi kelimeler millet olma duygumuzu hissettirmeden destekler. Yazılı basında ise kullanılan metinler, kelimeler, iç ve dış haberlerin ayrılması, kullanılan logolar hep sıradan yollardan günlük hayatın içerisinde millet olma duygumuzu besler. Biz ve ötekiler olarak kendimizi tanımlamamızı ve kendi milletimizi yüceltmemizi sağlayan, gündelik hayatta hep karşımıza çıkan bu ufak ve fark edilmeyen ayrıntılardır.

Sinema, milliyetçiliği besleyen önemli ve etkili araçlardan birisidir. Daha çok izleyici kitlesine ulaşması, öğretici ve eğlendirici bir araç olması sinemanın toplum üzerindeki etkisini arttırmaktadır. Sinema filmlerinin, özellikle kahramanlık filmleri ve tarihi konu alan filmlerin milliyetçi duyguları beslediği görülebilir. Bu tür filmlerde zaman zaman bir ulus yüceltilirken diğerleri ötekileştirilebilir. Bu bağlamda sinemanın banal milliyetçiliği beslediği düşünülebilir.

Michael Billing'in banal milliyetçilik üzerine ifadelerini başlangıç noktası olarak belirlendiğinde sinema filmleri ve popüler kültürün, uluslar dünyasının ve gündelik dünyanın üretilmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Sinema filmleri genel olarak kitle medyası ile birlikte milliyetçilik ve uluslararasııcılığın banal formlarının yeniden üretilmesinde önemli bir rol üstlenirler (Carter & Dodds, 2014).

Toplumsal sorunlara duyarlı bir sanat dalı olan sinema; göç konusunu, göç olayları yaşanmaya başlayıp sonuçları toplumda görünür olunca perdeye yansıtmaya başlamıştır. Göç temalı filmlerin ana temaları genellikle göçmenlerin yaşadığı olumsuzluklar, kimlik ve aidiyet konularıdır (Öztürk, 2025). Sinemanın işlediği kimlik ve aidiyet konuları milliyetçilik kavramı ile bağlantıları olan konulardır.

Türk sineması dış göç konusunu 1960'lı yıllardan itibaren işlemeye başlamıştır (Anık, 2012). Daha öncesinde ise, dış göç konusu iç göç konusunu işleyen filmlerde yüzeysel olarak geçmiş, daha çok karakterlerin Almanya'ya gitme istekleri dillendirilmiştir. Ancak ne zaman ki toplumda dış göçün sonuçları ortaya çıkmaya başlamış, Türk sineması da bu konuda filmler çekmeye başlamıştır (Kula & Koluçak , 2016).

Göçü anlatan filmlerde alt metinde hedef ve kaynak ülke olmak üzere iki farklı millet vardır. Göçmenin geldiği kaynak ülke ve göç ettiği hedef ülke filmlerde karşılaştırılır ve zıtlıklar oluşturulur. Eğer göçmen içinde bulunduğu topluma bütünleşmiş ve hedef ülkenin kimliğini benimsemişse, genellikle geldiği köken ülkesi ötekileştirilir ve hedef ülke yüceltilir. Eğer göçmen entegre olamamışsa, hedef ülke ötekileştirilirken köken ülke yüceleştirilir.

Sinema filmlerinde stereotipleştirmeler kimlik olgusunu pekiştirir. Göçmenler de toplumun ötekisi olarak filmlerde stereotipleştirilir. Yani göçmenlere çoğu zaman olumsuz sıfatlar yüklenir. Göçmenlerin milliyetçi yönünü belli eden bir diğer etmen de dil konusudur. Göçmenlerin dil sorunu gitmiş oldukları ülkede en belirgin ve önemli sorundur. Çünkü dil göçmenlerin yeni toplumla entegrasyonunun önündeki en önemli engeldir. Filmlerde de bu durum sıklıkla işlenir. Dil faktörü aynı zamanda milliyetçiliğinde en önemli referansıdır. Göç temalı filmlerin dilleri çift dillidir. Karakterlerden bazıları sadece kendi anadilini konuşurken bazıları da hedef ülkenin dilini de kendi anadilinin yanında konuşabilir. Öyle ki ikinci kuşak göçmenleri filmlerde kendi anadilini bir yabancı gibi konuşurken görürüz.

Örneklem Filmlerde Gündelik Milliyetçiliğin Görüntüleri:

Gurbetçi Şaban (1985)¹

Konusu: Şaban iş bulmak için Berlin'e gider. Yolda kendisi ile birlikte Berlin'e giden Bahar ile tanışır. Akademik olarak eğitim almamış ve saf görünen Şaban, zamanla Almanya'daki sistemi Bahar'ın da yardımı ile çözer ve sistemin açıklarından faydalanır. Kendisine ve Türk işçilerine karşı haksızlık yapan fabrika müdürüne karşı gelir ve ilerleyen zamanlarda fabrikayı satın alır

¹ Yönetmen: Kartal Tibet Senarist: Osman Seden & Halit Akçatepe

ve işçi statüsünden işveren statüsüne yükselir.

Filmdeki kültürel öğeler

Gurbetçi Şaban filminde milliyetçilik temsilleri balamında kültürel öğelerin belirgin bir şekilde karşımıza çıktığı gözlenmektedir. Bu temsiller özellikle biz ve öteki ayrımının altının çizildiği sahnelerde somutlaşmaktadır. Söz konusu ayrımın en belirgin şekilde gösterildiği sahnelerden biri, filmde bir heim (göçmen işçilerin ortak yaşam alanları) ortamında geçmektedir. Akşam tuvalet sırası bekleyen kadınlar, Yunanlı kadının Cezayirli kadının sırasını kapması üzerine Şaban heima gelir ve Bahar ile aralarında şöyle bir diyalog geçer;

Şaban: Ne oluyor? Durun bakayım. Aaaa Kadınlar hamamına çevirmişsiniz burayı.

Bahar: Aman hela kavgası yapılıyor? Sen iş bulabildin mi?

Şaban: Bugün bulamadım ama yarına garanti. Bu Cezayirli tutturamıyor

Bahar: Yunanlı kızlar çok cazgır.

Şaban: Ege Denizi bitti, şimdi de helamızda gözleri.

Bahar: Hele benim sıramı alsın, iki bacağını ayırım onun ben.

Şaban: Yok ya... Yaşa kız. İyice gözüme girmeye başladın.

Bu diyalogda tarihsel rekabetler ve ulusal aidiyetler üzerinden şekillenen önyargılar, gündelik yaşamın sıradan bir alanı olan tuvalet sırası etrafında yeniden üretilmektedir. “Ege Denizi bitti, şimdi de helamızda gözleri” ifadesi, ulusal sınırlara ve tarihsel çatışmalara gönderme yaparak “biz” olarak tanımlanan Türk kimliği ile “öteki” olarak konumlandırılan Yunanlı ve Cezayirli kadınlar arasında sembolik bir sınır çizildiğini göstermektedir. Bu sahne, göç bağlamında milliyetçi temsillerin nasıl gündelik mekânlara taşındığını ve göçmenler arasındaki kimlik çatışmalarının kültürel öğeler üzerinden nasıl pekiştirildiğini ortaya koymaktadır.

Diğer bir sahnede de yine heimda Yunanlı kadınlar ile Müslüman kadınlar arasında kavga çıkmıştır. Bahar bu durumu görünce şöyle der; “Şunlara bak. Yunanlılar bir olmuş dindaşlarımızı dövüyorlar. Gelin şunlara hadlerini bildirelim”. Aynı dinden olmak farklı etnik kimliklerden olanları birleştiren bir unsur olarak bu sahnede karşımıza çıkar. Din ögesi göçmenleri birleştiren bir unsur olarak bu sahnede karşımıza çıkmıştır. Bu kavgada öteki Yunanlı olan Hristiyanlardır. Dini farklılıklar üzerinden çizilen sınırlar gündelik yaşamın herhangi bir anında, hatta bir kavgada, istemsizce ortaya çıkabilmektedir.

Bu filmde makaleye konu olan *Polizei* filmindeki gibi belirgin bir namus kavramı yoktur.

Ancak örtük bir ataerkillik vardır. Bahar çalışsa da bekar olmaktansa Şabanla evlenmiştir. Bu her ne kadar bir aşk evliliği ise de Bahar karakter olarak filmde geleneklere uygun olarak evlendirilmiştir. Filmdeki Türkler ile Almanlar arasındaki kültürel farklılıklar “aşırılıklar” üzerinden perdeye yansıtılmıştır. Almanların giyim kuşamı Türklere göre daha açıktır. Almanlar kısa elbiseler, şortlar büstiyerler giyerler. Ayrıca Alman kadınlar ve Alman erkekler kamusal ortamlarda daha samimi bir tavır sergilerken gösterilmiştir. Türkler ise Almanların aksine daha kapalı giyinmekte, kadın ve erkeklerin ilişkileri belirli bir mesafede ilerlemekte ve fiziksel temas kısıtlı bir şekilde perdeye yansıtılmaktadır.

Stereotipleştirme

Filmde bir diğer fark edilen husus ise, Türk göçmenlerin stereotipleştirmeleridir. Stereotipler, kolektif belleğin oluşumunda belirleyici bir rol oynayarak, toplumsal algı ve düşünce yapılarını derinlemesine etkileyen kalıplaşmış önyargılardır. Dolayısı ile stereotipler, toplumun düşünce yapısını yansıtır. Berger (2012), stereotip kavramını tanımlarken kavramı daha çok kimlik ile ilişkilendirir ve bazı grupların üyesi olan insanların neye benzediğini, aşırı basitleştirilmiş bir inanç ya da düşünce, insanlara ilişkin bazı kategorilerin bir grup tarafından paylaşılan imgesi olarak ifade eder (Berger 2012, Akt. Kaçar, 2022, s. 686). Stereotip kavramı; insanların hayatlarındaki diğer insanları, grupları, toplumları bir takım tiplere ayırarak onları tanımlama yolunu seçmesi olarak tanımlanabilir. İnsanların bu tanımlama eğilimleri günlük hayatımızda olduğu kadar sinemada da karşımıza çıkar. Filmlerdeki olay örgüleri, oyunculuklar, figür ve karakterler genellikle hayatın içinden devşirilerek izleyiciye sunulur (Sefer, 2013, s. 65).

Filmde ana karakter olan Şaban ve Bahar'ın dış görünüşleri Türk kimliği ile uyumludur. Şaban Almanya'ya giderken kırsal kesim insanının giyim tarzına uygun bir şekilde kasket takar ve koyu renk takım elbise giyer. Almanya'ya gittiğinde ise başındaki kasketi fötür şapka ile değiştirir de kıyafetleri yine kendi kimliği ile uyumludur. Bahar'ın ise zaman zaman kullandığı bir başörtüsü vardır. Bahar'ın yanı sıra filmde heimlarda kalan diğer Türk kadınlarının da başörtüsü vardır. Filmde rastladığımız diğer Türk erkek karakterlerin bazılarında bıyık vardır. Ayrıca Şaban'ın Almanya'ya gitme gayesi de bir steryotipleştirme olarak düşünülebilir. Şaban'ın Almanya'ya gitmesindeki temel motivasyon, o dönem Almanya'ya giden Türklerin motivasyonu ile aynıdır; para kazanmak ve zengin olmak.

Şaban Almanya'ya geldiğinde diğer göçmenlerin ve Türklerin de beraberce kaldığı heimda kalır. Burada hem Türkler hem Yunanlılar hem de Cezayirliiler vardır. Filmde Şaban heimdaki kişilerle akrabalarını bulmaya çalışırken iletişim kurar ancak ilk rastladığı Cezayirli kadın ve

Yunanlı kadın kendi dillerinde konuşurlar. Yunanlılar ve Türkler arasındaki tarihsel husumetler ilerleyen sahnelerde kadınların tartışması üzerinden de gösterilir ve öteki olarak kodlanan Yunanlı kadın, biz olarak da Türk kadın kodlanır. Yunanlılar sorun çıkaran, Türkler ise bu tartışmalarda galip gelen ve kendilerine sataşıldığında güçlü olarak kendisine saldırana gerekli cezayı verecek karakterler olarak betimlenir.

Son olarak Almanya'ya giden Türklerin yaptığı iş de steryotipleştirmelerde Türklerin imajını belirleyen diğer bir husustur. Türkler genellikle fabrikada yasal ya da kaçak yollarla çalışan işçiler olarak gösterilmiştir.

Filmde Almanlar ise, ülkelerine gelen göçmen işçileri sömürmeye çalışanlar olarak tanıtılmıştır. Gerek Şaban'ın sosisli almaya çalıştığı satıcı gerekse Şaban'ın patronları göçmen işçileri sömürmektedir. Satıcı Şaban'a bir mark olan sosisliyi iki marka satmaya çalışır. Patronu ise Şaban'a çalışma izni alacağını söyleyerek pasaportunu alır ve hem Şaban'ı hem de diğer Türk işçileri kötü koşullarda uzun saatlerle ve düşük ücretlerle çalıştırır. Tüm bu kötü özellikler Türkler dışındaki milletlere yüklenerek öteki imajı yaratılır.

Banal milliyetçiliğin diğer temsilleri

Sınırlar, milliyetçilik bağlamında ulusların başlangıç ve bitiş noktalarını belirlemede temel bir rol üstlenmektedir. Özellikle banal milliyetçilik çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu sınırlar yalnızca coğrafi ayrımları değil, aynı zamanda gündelik yaşam pratikleri ve söylemleri içerisinde sürekli yeniden üretilen sembolik temsilleri de içermektedir. Bu bağlamda *Gurbetçi Şaban* filmde de sınırlar perdeye yansımakta ve sınırlar aracılığı ile milliyetçilik yeniden üretilmektedir.

Filmde Şaban'ın Almanya'ya gitmek için bindiği otobüsü Kapıkule sınırından geçerken görürüz. *Gurbetçi Şaban* filminde jenerikte Türkiye'nin Kapıkule sınırının gösterilmesi hangi ülkeden ayrılıp hangi ülkeye gittiğimizi göstermesi açısından önemlidir. Filmde jenerik boyunca Türkiye'den Almanya'ya giden otobüsün geçtiği yollar ve yol tabelaları görünür. Böylelikle izleyiciler otobüsün hangi ülkede olduğunu anlayabilmektedirler. Gerek sınır kapıları ve gerekse yol güzergahını gösteren tabelalar biz ve öteki ayrımını pekiştirir.

Filmde banal milliyetçiliğin en önemli araçlarından olan gazetelere de yer verildiği görülmektedir. Özellikle filmin başında Almanya'ya giden kişiler arasında Hürriyet gazetesi okuyan yolcu bu bağlamda önemlidir. Gazeteler gündelik yaşamın sıradan bir parçası olarak görülse de ulusal aidiyetleri pekiştiren ve aynı zamanda biz ve öteki ayrımının sessizce yeniden

üreten basılı materyaller olarak işlev görmektedir. Bu durum banal milliyetçiliğin görünürde sıradan olan gündelik hayat pratikleri ile nasıl süreklilik kazandığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Filmde banal milliyetçiliğin gösterenleri arasında ulusal kimlikleri temsil eden tarihsel figürlere de yer verilmektedir. Bu bağlamda Alman kimliği temsilinde Adolf Hitlerin portresi; Türk kimliği ise Mustafa Kemal Atatürk'ün portresi ile sembolleştirilmektedir. Filmde biz ve öteki karşıtlığı bu iki tarihsel figür üzerinden kurulmaktadır. Hitler Almanya'ya dair negatif çağrışımlarla temsil edilirken, Atatürk Türk kimliğinin olumlu ve erdemli özelliklerini temsil etmektedir.

Benzer biçimde, Hatice Teyze'nin evinde Bahar ve Şaban'ın yer aldığı sahnede, yatağın başucunda asılı olan ve içerisinde Kur'an-ı Kerim bulunduğu anlaşılan bir çanta dikkat çeker. Aynı şekilde, Bahar'ın kaldığı heim odasında hem Kur'an-ı Kerim'in hem de Türk bayrağının yer alması, dini ve ulusal sembollerin birlikte konumlandırılarak kimlik aidiyetinin pekiştirildiğini göstermektedir.

Filmin ilk sahnelerinde Almanya-Türkiye futbol karşılaşmasına ilişkin bir diyalog yer alır. Üç Türk erkeğin bu maça gitme planları ve Alman takımını yenme arzularını dile getirmeleri, millî rekabet duygusunun spor üzerinden gündelik hayata nasıl yansıdığını göstermektedir. Bu sahne, sporun da banal milliyetçilik kapsamında ulusal kimliklerin kolektif biçimde yeniden inşa edildiği bir alan olduğunu ortaya koyar.

Polizei (1988)²

Konusu: Almanya'da temizlik görevlisi olarak çalışan Ali Ekber, boş zamanlarında da bir tiyatrodaki temizlik yapmaktadır. Sevdiği kızı etkilemek için ona polis olduğunu söyler. Film polis forması giyerek sokaklarda dolaşmaya başlayan Ali Ekber'in başından geçenleri anlatır.

Filmde Türkiye'den Almanya'ya göç etmiş kişilerin Almanya'daki hayatları perdeye yansır. Göçmen olan Ali Ekber ve çevresindekilerin Türk kimlikleri yaşam tarzlarından, ev hayatlarına, fiziksel görünüşlerinden, dinledikleri müziğe kadar film boyunca izleyiciler tarafından hissedilir. Türk kimliği hem bu bahsi geçen karakterlerin özellikleri ile hem de bazı sahnelerde duyulan müzikler, gösterilen figürler ve en nihayetinde de stereotipleştirmelerle oluşturulan karşıtlıklar üzerinden perdeye yansır.

² Yönetmen: Şerif Gönen Senarist: Hüseyin Kuzu

Filmde banal milliyetçiliğin en önemli simgeleri olarak karşımıza gazeteler, dil, kültürel öğeler, bayraklar ve resimler çıkar. Filmde Ali Ekber ve diğer Türk erkekleri Türk stereotipleştirmesi ile uyumlu olarak bıyıklı tasvir edilmişlerdir.

Filmdeki kültürel öğeler

Filmdeki en belirgin kültürel öğe, ataerkil yapının temsilidir. Ali Ekber her ne kadar ailesinden ayrı yaşasa da babasının Ali Ekber üzerindeki otoritesi film boyunca çeşitli sahneler aracılığı ile vurgulanır. Özellikle Ali Ekber çalışırken babasının onu görüp yanına çağırması ve Ali Ekber'e tokat atması, baba otoritesinin Türk kültüründeki önemli bir yansıması olarak karşılık bulmaktadır. Bu durum ataerkil yapının içselleştirildiğinin ve kültürel normlar çerçevesinde meşrulaştırıldığının bir göstergesidir. Ali Ekber babasının bu otoriter davranışına karşılık vermemesi de Ali Ekber figürünün kültürel bir kodlanması olarak okunabilir, çünkü Türk kültüründe ataerkil yapı ve baba aile için önemlidir ve kendisine karşı gelinmez anlayışının bir yansımasıdır.

Bununla birlikte, filmde kültürel aidiyetin bir diğer göstergesi olarak müzik önemli bir yer tutmaktadır. Ali Ekber ve arkadaşlarının sıklıkla Türkçe müzik, özellikle türkü dinlemeleri, ulusal kimliğin diasporik bağlamda nasıl korunmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. Ali Ekber'in arabasında ve evinde türkü dinlemesi, bireysel kimlik ile kültürel hafıza arasında kurulan bağın somut bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Filmde yer alan karakterlerin kıyafet tercihleri, kültürel kimliğin görünür bir göstergesi olarak öne çıkmakta ve geleneksel değerlerle olan sürekliliği yansıtmaktadır. Ali Ekber'in annesinin başörtüsü takması, kadın kimliği üzerinden inşa edilen dini ve kültürel normlara işaret ederken; Ali Ekber ve babasının takım elbise giymesi, hem diasporik alanda saygınlık arayışını hem de geleneksel erkeklik temsillerini ortaya koymaktadır.

Filmde öne çıkan önemli kültürel kodlardan biri de “namus” kavramıdır. Almanya'da yaşayan Türk kadın karakterlerin ailelerinden ayrılarak tek başlarına yaşamaları, erkek karakterler tarafından sıklıkla bir namus meselesi olarak ele alınmakta ve bu durum yoğun bir toplumsal baskının aracı hâline gelmektedir. Film boyunca, erkek karakterlerin söylemleri namus kavramını ahlaki ve toplumsal düzenin temel belirleyicisi olarak konumlandırmakta, kadının bireysel varoluşu ve özgürlük alanı bu kavram üzerinden denetlenmektedir. Milliyetçiğin eril dil kullanımı kadın bedenini bir ulus göstergesi olarak kodlamakta ve böylelikle toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üreterek kadınları ulusal aidiyetin simgesel sınırları içerisine hapsetmektedir.

“Namus dedim mi akan sular durur, buz olur”, “Evden ayrılmamış, evden kaçmış”, “Fatma kız, gel buraya. Kızım, anan durmadan ağlıyor. Gelsin, eve dönsün, artık onu hiç dövmeyeceğim, ne isterse yapacağım diyor. Kızım, böyle yalnız, erkeksiz zordur. Yanlış yola düşersen, kötü yola düşersen bu gâvur ellerinde. Siz kızlar bizim namusumuz sayılırsınız”, “Allah yarattı demem, çarparım ben böyle kızı yere Necati amca. Kırarım kemiklerini, namus dedin mi akan su donar, buz olur” gibi ifadeler, kadın bedeninin ve davranışlarının “erkek onuru” ve “aile şerefi” ile doğrudan ilişkilendirildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu söylemler aracılığıyla filmde, kadın kimliğinin ataerkil söylemlerle sınırlandığı, özellikle göç bağlamında da bu sınırların diasporik alanda yeniden üretildiği görülmektedir. Böylece “namus”, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kolektif bir kültürel denetim mekanizması olarak işlev görmektedir; kadınların toplumsal rollerini ve hareket alanlarını belirleyen güçlü bir normatif çerçeve sunmaktadır.

Stereotipleştirmeler

Bu filmde de diğer filmde olduğu gibi Türk göçmen karakterler belirli stereotipleştirmeler aracılığı ile temsil edilmişlerdir. Fiziksel ve kültürel özellikler üzerinden şekillenen bu temsillerde, özellikle erkek karakterlerin belirli kalıp yargılar çerçevesinde yapılandırıldığı gözlenmektedir. Ali Ekber ve diğer erkek karakterlerin bıyıklı olarak tasvir edilmesi, göçmen Türk erkeklerine atfedilen geleneksel ve tanıdık fiziksel stereotipin bir yansıması olarak perdeye yansımaktadır. Bunun yanı sıra, kültürel stereotipleştirme de dikkat çekicidir. Filmde Türk erkek karakterler sıklıkla “namus” kavramı etrafında konuşmakta ve bu kavramı kadın bedeni üzerinden tanımlamaktadır. Özellikle gazetelerde okunan haberlerde, Türk kızlarının ailelerinden ayrılarak bağımsız yaşamaları “namus” tehdidi olarak değerlendirilmekte ve bu durum “evden ayrılma” değil, “evden kaçma” şeklinde nitelendirilmektedir. Bu söylem, ataerkil bir bakış açısıyla kadınların göç bağlamında bile erkeklerin koruması altında olması gerektiği yönündeki kültürel normun yeniden üretildiğini göstermektedir.

Filmdeki erkek karakterler, kadınların bireysel kararlarını toplumsal ve ahlaki bir tehdit olarak algılamakta; namus kavramını kolektif bir değer olarak sahiplenmektedir. Bu bağlamda, Türk kadınlarının yalnız yaşamaları ya da geleneksel aile yapısından uzaklaşmaları, göçmen erkek karakterler açısından toplumsal düzenin sarsılması olarak okunmaktadır. Bu durum, gazete haberlerine verdikleri tepkilerde ve ailelerinden ayrı yaşayan kadın karakterlerle kurdukları diyaloglarda da açıkça görülmektedir.

Öte yandan, filmde kültürel stereotiplere mesleki konumlar üzerinden de yer verilmektedir. Ali

Ekber'in çöpçü, diğer Türk erkek karakterlerin ise manav, kahveci veya küçük esnaf gibi meslek gruplarında yer alması, göçmen Türklerin düşük vasıflı işlerde yoğunlaştığına ilişkin yaygın temsilleri pekiştirmektedir. Bu mesleki yerleştirme, hem toplumsal statü hem de göçmenliğe atfedilen ekonomik konum açısından belirli bir çerçeve sunmakta ve Türk göçmen stereotipini daha da görünür kılmaktadır.

Banal Milliyetçiliğin Diğer Temsilleri

Filmde, Türk erkek karakterlerin "Hürriyet" gazetesini okudukları sahneler, göçmen kimliğinin inşasında medyanın oynadığı role işaret etmektedir. Gazetelerin içerik yapısı, özellikle iç ve dış haber ayrımı yoluyla biz/onlar karşıtlığını pekiştirerek banal milliyetçiliğin yeniden üretimine katkı sağlamaktadır. Hürriyet gazetesi, özellikle göç sürecinin yaşandığı dönemlerde Türkiye'nin en yaygın ve etkili gazetelerinden biri olarak göçmen topluluklar arasında önemli bir yer edinmiştir. Gazeteler, hem hayali cemiyetlerin oluşmasında hem de gündelik hayatta milliyetçiliğin yeniden üretiminde rol oynayan önemli araçlar olarak bu filmde de karşımıza çıkmaktadır. Ali Ekber ve çevresindeki Türk göçmenlerin Türk gazetelerini okuması onların yalnızca Türkiye'den haber alma ihtiyacını karşılamakla kalmamakta, aynı zamanda onları Türk ulusuyla kültürel ve duygusal olarak özdeşleştirmektedir.

Banal milliyetçiliğin bir diğer göstergesi ise filmde mekânsal düzenlemeler üzerinden karşımıza çıkmaktadır. Evlerin camlarına asılan Türk bayrakları ve duvarlara yerleştirilen memleket fotoğrafları, göçmenlerin aidiyet duygularını mekâna taşımalarının bir göstergesidir. Bu imgeler aracılığıyla ulusal kimlik, göçmenlerin özel yaşam alanlarında sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

Filmde milliyetçi duyguların bir diğer yansıması da spor üzerinden gerçekleşmektedir. Almanya ve Türkiye arasında oynanan milli maç, erkek Türk karakterler arasında sıkça konuşulan bir olaydır. Tıpkı diğer göç temalı filmlerde olduğu gibi burada da milli maç, ulusal gururun ve kolektif aidiyetin sembolü haline gelir. Maçın kazanılması arzusu ve bu arzunun dile getirilme biçimleri, göçmen erkek karakterlerin Türkiye ile olan duygusal bağlarının ve ulusal kimliğe duydukları bağlılığın bir göstergesidir. Bu sahneler, sporun milliyetçi duyguların pekiştirilmesinde nasıl işlevsel bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Banal milliyetçilik, günlük hayatımızda fark ettirmeden milliyetçi duygularımızın beslendiğini

ifade etmektedir. Banal milliyetçilik, savaş zamanları dışında barışçıl ortamlarda milliyetçi duygularımızın nasıl devam ettiğini anlamak için bize yol gösterir. En önemli temsilcisi ise Michelle Billing'tir. Billing barış zamanlarında milliyetçiliğin izlerini sürer ve kamu binaları önündeki bayrakların, müzelerin, tarihi kahramanların, kültürel öğelerin nasıl milliyetçiliği beslediğini araştırmıştır.

Sinema, toplumsal meselelere duyarlılığıyla öne çıkan bir sanat dalıdır. Milliyetçilik ve göç gibi toplumları derinden etkileyen konular, sinema aracılığıyla sıklıkla ele alınmış; bu sanat dalı, söz konusu meselelerde hem eleştirel hem de temsil edici bir işlev üstlenmiştir. Sinema, bir yandan milliyetçi duyguları besleyebilirken, diğer yandan göçmenlik deneyimlerini görünür kılması açısından da önemli bir mecra olarak değerlendirilebilir.

Göç temalı filmlerde gündelik milliyetçiliğin izlerini sürerken en çok karşılaşılan semboller arasında gazeteler, bayraklar, kutsal kitaplar, tarihi figürler ve kültürel motifler öne çıkmaktadır. Ayrıca makalede incelenen her iki filmde de Almanya-Türkiye arasında oynanan futbol maçlarının karakterlerce konuşulması, bu çerçevede değerlendirilebilecek bir diğer dikkat çekici unsurdur.

Her iki filmde de, çekildikleri dönemin yüksek tirajlı gazetelerinden biri olan *Hürriyet*'in gösterilmesi, geleneksel kıyafetlerin kullanımı, ataerkil yapının vurgulanma biçimi –bir filmde daha belirgin olmakla birlikte– ve *Gurbetçi Şaban* filminde sınır kapıları ile yol tabelalarının gösterilmesi, banal milliyetçilik çerçevesinde değerlendirilebilecek unsurlar arasında yer almaktadır.

Gurbetçi Şaban filminde biz ve öteki ayrımı, tarihsel göndermelerle dolaylı biçimde aktarılmakta; tarihi figürlerin duvarlara asılmış portreleri ile şirket tabelasında “Şaban” isminin “Hans” ismine göre daha büyük yazılması gibi görsel detaylar, bu ayrımı pekiştiren semboller olarak dikkat çekmektedir. *Polizei* filminde ise bu karşıtlık daha çok “namus” kavramı üzerinden inşa edilmiştir. Her iki yapımda da kültürel ve fiziksel stereotipleştirmelere yer verilmiştir.

Sembolik öğeler açısından bakıldığında, bayraklar her iki filmde de öne çıkan görsel unsurlar arasındadır. Bunun yanı sıra, tarihi öneme sahip kişilerin portreleri ile kutsal kitapların kullanımı da milliyetçi temsilleri desteklemektedir.

Polizei ve *Gurbetçi Şaban* filmleri karşılaştırıldığında, kullanılan banal milliyetçilik sembollerinin ulusal kimlik inşasına hizmet ettiği görülmektedir. Bayrak ve kutsal kitaplar her

iki filmde de yer almakla birlikte, *Gurbetçi Şaban* filminde Türk müziğine de yer verilmiş, ayrıca sınır kapıları gösterilerek mekânsal aidiyet vurgulanmıştır. Buna karşılık *Polizei* filmi yalnızca Almanya’da geçmektedir. Her iki yapımda da Almanya-Türkiye arasında oynanan futbol maçları, Türk göçmen karakterler arasında bir sohbet ve gurur kaynağı olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, banal milliyetçilik öğeleri her iki filmde de yer almakla birlikte, *Gurbetçi Şaban* bu temsillere daha fazla alan açmakta ve Türk milli kimliğini daha yoğun ve doğrudan bir şekilde sinemasal düzleme taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan Kılıç, N. & Küçük, A. (2023). Banal Milliyetçilik perspektifinden Türkiye’de futbol. Y. Arslan (Carter & Dodds, 2014) (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Aktüel Araştırmalar: Etkiler-Sonuçlar* (5) içinde (ss. 32-49) Kalan Yayınları.
- Altınoluk, D. & Koca, B. (2022). Gündelik milliyetçiliği şehirde deneyimlemek: Suriye zorunlu göçün izdüşümünde Kilis. *Moment Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 9(2), 325-346.
- Anık, M. (2012). Türk sinemasında yurtdışına göç olgusu. E. Yılmaz (Dü.) içinde, *Türk Sinemasında Sosyal Meseleler*.
- Arıcan, E. (2019). *Gündelik hayat bağlamında Suriyeli sığınmacıları şeytanlaştırma pratikleri: Önder mahallesi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Billing, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*. C. Şişkolar (Çev.). Gelenek Yayıncılık.
- Bölükbaşı, Y. Z. (2023). Milliyetçilik-Göç ilişkisi üzerine teorik bir perspektif. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 44-65.
- Carter, S. & Dodds, K. (2014). *Uluslararası politika ve film: mekan vizyon gücü*. Matbuat Yayın Grubu.
- Çarıkçı, K., Meral, H., Berkil, S., Çalışır, A., Önala, L. & Arslan, Ö. (2024). Nitel araştırmalarda tematik analiz. *Socrates Journal of Social Studies*, 10(37), 127-140.
- İli, B. (2024). Türk sinemasında şiddetin sunumu: Film fragmanları üzerine bir içerik analizi. *TRT Akademi Dergisi*, 9(20), 228-251.
- Kaçar, F. (2022). Anaakım Türk komedi sinemasında stereotip olgusu: Mahsun Kırmızıgül’ün filmlerinde stereotip ve klişelerin analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 32(2), 685-698.
- Kalaman, S. (2013). Türk sinemasında kabadayı stereotipi: Kabadayı filmi örneği. *Marmara Medya Merkezi Sinema Dergisi*, (2), 62-67.
- Kula, N. & Koluvaçık, İ. (2016). Sinema ve toplumsal bellek: Türk sinemasında Almanya’ya dış göç olgusu. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 384-411.
- Özkırımlı, U. (2015). *Milliyetçilik kurumları: Eleştirel bir bakış*. Doğu Batı Yayınları.

- Öztürk, A. (2025). Göç hikayeleri: sinema perdesinde yaşamak. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 58-81.
- Sarı, E. (2021). Yeni tip koronavirüs eski tip banal Milliyetçilik. *İLEF Dergisi*, 8(1), 63-108.
- Sivas, A. (2012). Gösterge bilim ve sinema ilişkisi üzerine bir deneme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 527-538.
- Sunar Cankurtaran, B. (2018). Türkiye'nin ilk çizgi film kahramanı Peppe ve Banal Milliyetçilik. *LOJİ*, 1(1), 123-154.
- Toker, A. (2022). Sosyal bilimlerde nitel veri analizi için bir kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal İBlimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 319-345.

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 19/ 05/ 2025

Kabul Tarihi: 25/ 05/ 2025

Atıf Bilgisi: Habiboğlu, Muhene & Reyhanoğlu, Metin (2025). Örgütsel Hafızayı Besleyen ve Engelleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1, s. 141-164.

Örgütsel Hafızayı Besleyen ve Engelleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma*

Muhene HABİBOĞLU & Metin REYHANOĞLU*****

Öz

Örgütlerin belirli amaç ve hedefleri gerçekleştirmek için sürekli olarak bilgiyi işlemelerinin bir sonucu olarak örgütsel hafıza oluşur. Bu çalışmanın amacı örgütlerde oluşmuş olan örgütsel hafızayı besleyen ve engelleyen faktörlerin tespit edilmesidir. Örgütsel hafızayı besleyen faktörler olarak bilgi yönetimi, dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik; engelleyen faktörler olarak da örgütsel kısıtlar ve örgütsel çatışma ele alınmıştır. Kavramlar önceden geliştirilmiş, geçerlilik ve güvenilirliği kanıtlanmış hazır ölçekler kullanılarak yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Araştırma evrenini; Hatay’da faaliyet gösteren eğitim, imalat ve sağlık sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerdeki çalışanlar oluşturmaktadır. Veriler, anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Analiz sonucunda örgütsel çatışmanın örgütsel hafızayı etkilemediği, bilgi yönetimi, liderlik ve örgütsel kısıtların örgütsel hafızayı olumlu, kontrol değişkenlerinden yalnızca yaşın örgütsel hafızayı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bilgi yönetiminin örgütsel hafızaya etkisinin en fazla sağlık sektöründe, etkileşimsel liderliğin etkisinin en fazla eğitimde, dönüşümsel liderliğin ise imalatla olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel hafıza, Bilgi yönetimi, Liderlik, Örgütsel kısıtlar, Örgütsel çatışma.

A Research on Factors Affecting and Restraining Organizational Memory

Abstract

In order to achieve the goals and objectives, organizational memory occurs as a result of organizations’ processing information continuously. This study aims to identify the factors that nourish and prevent organizational memory from developing in organizations. Knowledge management and transformational and transactional leadership have been dealt with as nourishing factors, and organizational constraints and organizational conflict as preventing factors. The aimed model was tested with a structural equation model by using pre-developed, valid, and reliable scales. The population of the research consists of employees who work in the education, manufacturing, and health sectors of companies operating in Hatay. The data were collected using a questionnaire. According to analyses, the results revealed that organizational conflict did not affect organizational memory, whereas knowledge management, leadership, and organizational constraints positively affected organizational memory. Among

* Bu çalışma Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde sunulan yüksek lisans tezinden türetilerek hazırlanmıştır. Çalışma 2-4 Kasım 2019 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen 3rd International Management and Social Sciences Konferansı’nda bildirisi olarak sunulmuştur.

** Doktora Öğrencisi; Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Doktora Programı, Antakya/Hatay, Türkiye. E-mail: habiboglumuhene@gmail.com, ORCID: 0009-0001-0414-607X.

*** Prof. Dr.; Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Antakya/Hatay, Türkiye. E-mail: reyhanoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1769-1867.

control variables, only age was found to affect organizational memory negatively. It was found that knowledge management had the greatest impact on organizational memory in the health sector, whereas interactional leadership had the greatest impact in the education sector. Transformational leadership, on the other hand, had the greatest impact on the manufacturing sector.

Keywords: Organizational memory, Knowledge management, Leadership, Organizational constraints, Organizational conflict.

GİRİŞ

Örgütler kuruluş aşamasından itibaren basit derecede nitelendirilebilecek bilgi düzeylerinin üstüne bilgi işleyerek zamanla büyük bir bilgi birikimine sahip olmaktadır. Bu bilgi birikimi örgütsel hafızanın kendisidir. Örgütlerin hızlı değişen koşullarda etkinliklerini devam ettirebilme, rekabet avantajı sağlayabilme, teknolojik gelişmeleri yakından takip edebilmeleri sadece sağlıklı bir örgütsel hafıza oluşturabilme ve bu hafızayı işletebilmeleriyle mümkün olacaktır. Amaçların gerçekleştirmelerinde önemli etkenlerden biri olan örgütsel hafıza kavramı, örgütlerin kendi hafızalarının farkında olmaları durumunda onları birçok anlamda ileri düzeye taşıyacaktır. Ayrıca örgütlerin hangi konularda neyi yapıp yapamayacakları konusunda da kendi hafızalarının hangi düzeyde olduğunu bilmeleri önemlidir.

Bilgi yönetimi, özünde örgütlerin bilgiyi elde etmelerini, elde ettikleri bilgileri işleyerek örgütsel bilgi haline dönüşmesini, örgütsel bilginin depolanmasını ve bu depolanan bilginin istenilen yer ve zamanda tekrar örgütsel amaçlar doğrultusunda kullanılmasını sağlayan bir süreci kapsamaktadır. Örgütsel hafıza bu noktada örgütsel bilginin depolanmasını temel alan bir yaklaşımdır.

Örgütsel amaç ve hedeflerin belirlenmesini sağlayan, belirlenen bu hedef ve amaçlara erişmek için kişisel çıkarlar yerine örgütsel çıkarları ön planda tutan, örgütü bu anlamda motive eden, örgütün yapı ve işleyişini denetleyen en önemli konulardan bir diğeri de liderlik konusudur. Liderlik örgütsel yapı içerisinde örgütün bugünü ve geleceğini etkilemesinin yanında, örgütsel hafızanın oluşturulması ve işletilmesini de doğrudan etkileyen konular arasındadır. Bu anlamda bilgi yönetimi ve liderlik, örgütsel hafızayı besleyen konular olarak ele alınmış ve araştırmanın konusu edinilmiştir.

Örgütlerin belirlenmiş olan hedef ve amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için kullanabilecekleri teknik donanım ile birlikte eğitilmiş çalışanlara ihtiyacı bulunmaktadır. Bunlar örgütsel bilgilerin depolandığı önemli argümanlardır. Örgütler bu anlamda kimi zaman sıkıntılar yaşayabilmektedir. Donanımsal ve çalışanların eğitimi konularında yaşanan sıkıntılar, yanlış talimat ve prosedürler örgütlerin sağlıklı işlemlerini engelleyebildiği gibi örgütsel bilgilerinin

depolanmasında da engelleyici durumlar yaratabilmektedir. Aynı şekilde örgüt içerisinde bireysel beklenti ve ihtiyaçların örgütün hedef ve amaçlarıyla uyumlaşmaması gibi durumlar çatışma ortamını yaratabilmekte, örgütün birlikteliğini, işleyişini, etkileşimini ve devamlılığını olumsuz etkileyebilmektedir. Örgütsel kısıtlar ve çatışmalar örgütün normal işlevlerinin sağlıklı yürütülmesini engelleyerek, günlük faaliyetlerin aksamasına, karışmasına veya durmasına neden olarak örgütsel hafızanın da işleyişini engellemektedir.

Çalışmanın amacı, örgütsel hafızayı besleyen ve engelleyen faktörlerin tespit edilmesi ve bunun analiz edilmesidir. Çalışanların algıladıkları örgütsel hafıza ve örgütsel hafızayı besleyen kavramlar olarak bilgi yönetimi, liderlik, örgütsel hafızayı engelleyen kavramlar olarak örgütsel kısıtlar, çatışma ve bu kavramlar arasındaki ilişkinin belirlenmesi çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışma örgütsel hafıza kavramına farklı bir bakış açısıyla yaklaşıp akademik yazında bu konu üzerinde yapılan çalışmalara katkı niteliği taşımaktadır. Örgütsel hafıza üzerine yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde örgütsel hafızayı besleyen ve engelleyen etkenlerin bir bütün olarak ele alınıp sınanmadığı görülmüştür. Örgütsel hafıza ölçeği Türkçe çevirisi yapılarak sınanmıştır. Araştırma akademik yazındaki bu boşlukları doldurması açısından önem taşımaktadır.

ÖRGÜTSEL HAFIZA

Örgütler, faaliyetlerin sürekliliği için bilginin örgütlerce depolanması ve geleceğe aktarılması amacıyla çeşitli metotlar ve yetenekler geliştirmelidir. İşte bu bilgi, metot ve yeteneklerin bütünü örgütsel hafızadır. Örgütsel hafıza, geçmiş deneyimler sonucu öğrenilen ve gelecek kararlara taşınabilen bilgi ve yetenek birikimidir (Akgün, Keskin ve Günsel, 2005). Ayrıca, örgütsel hafıza; içerik, yayılma, erişim ve seviye yönünden farklılıklar gösteren kolektif inanç, davranış rutinleri ve fiziksel depolama birimlerinin bütünü olarak betimlenebilir. Kingston ve Macintosh (2020) örgütsel (kurumsal) hafızayı bir örgütün sahip olduğu tüm bilgi varlıklarının toplamı veya başka bir deyişle sahip olunan bilgi havuzu olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir.

Örgütsel hafıza, örgüt içinde yer alan bireylerde (yöneticiler, teknik sorumlular vb.), örgütün teknolojik altyapısında (yazılım ve donanım), koordinasyon yöntemlerinde, örgütsel rutinlerde, örgütsel kültür ve yapısında depolanır. Örgütsel hafıza, örgütlerdeki örtük ve açık bilgi birikimi, öğrenilmiş ve önceden deneyimlenmiş bilgilerin ihtiyaç halinde yeniden kullanılmasını ifade etmekle birlikte, bireysel hafızanın ötesinde, bireylerden oluşan grup ve topluluklarda ayrıca

bütünsel bir hafıza oluşturabildiklerini vurgulaması açısından önemlidir (Kurşunmaden, 2024). Örgütlerin amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmelerini etkileyen birçok örgüt içi ve dışı faktör söz konusudur. Günümüz koşullarında örgütler için bilgi en önemli değer kaynağıdır. Enformasyon teknolojilerinin yoğun olarak kullanımının başlanmasıyla beraber yoğun bilgi ortamında bilgi kirliliği oluşmaktadır. Bu koşullar altında örgütlerin kullanacakları bilginin elde edilmesi, saklanması ve tekrardan erişilip üstüne yeni değerler eklenerek örgütsel amaçlar doğrultusunda kullanılması büyük önem arz etmektedir. Örgütsel hafıza bu noktada örgütsel yaşam içinde devreye girmekte ve örgütlere kolaylık sağlamaktadır. Örgütsel hafıza, örgütlerin gücünü gösteren bilgi deposu olarak nitelendirilmektedir (Uzun ve Taş; 2023). Dunham (2010) örgütsel hafızanın, bilgi yönetimi ve örgütsel öğrenme alanlarında yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmış bir kavram olduğunu ifade etmektedir.

Walsh ve Ungson (1991) insanların hafızalarından farklı olarak, örgütlerin verileri işleyebildikleri kadar bir hafızaya sahip olabildiklerini, bu hafızanın da yapısal ve zihinsel olarak iki yönü olduğunu belirtmişlerdir. Jennex ve Olfman (2004), örgütsel hafıza tanımlanırken içerik ve depo olarak iki ayrı perspektif dâhilinde ele alınıp tanımlandığını belirtmekte ve örgütsel hafızayı; örgütlerin erişilebilir depolarında sakladıkları veri, enformasyon ve bilgi olarak nitelendirmektedir. Bunun yanında Moorman ve Miner (1997) örgütsel hafızayı içerik açısından ele almış; örgüt içerisinde içerik, düzey, paylaşılma ve erişebilirlik açısından farklılık gösteren ortak inançlar, davranış kalıpları ve fiziksel eserler olarak tanımlamışlardır. Örgütsel hafıza ile ilgili çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Stein (1995) bunun nedeninin kavramın, köklerini sosyolojiden alması, ayrıca birçok farklı bilim dallarında da bu kavramın yeniden ele alınıp, yorumlanması ve tanımlanmasından kaynaklandığını belirtmiştir.

Walsh ve Ungson (1991) örgütsel hafızayı, örgütün geçmişine ait bilgilerin depolandığı ve gerektiğinde tekrardan kullanılarak, verilen örgütsel kararlarla ilgili hale getiren yapı olarak tanımlamışlardır. Croasdel (2001) örgütsel hafızayı elde edilmiş bilginin saklanarak muhafaza edilmesi, örgüt içinde paylaşarak öğrenilmesi olarak açıklamakta, örgütsel hafızanın etkin ve yeterli karar almaya katkı sağladığını, işlem maliyetlerini azalttığını ve örgüt içinde gücü oluşturan bilgiyi sağladığını ifade etmektedir.

Moorman ve Miner (1997) örgütsel hafızanın yeri konusunda, örgütsel hafızanın kendisini örgüt içerisinde üç farklı durumda gösterdiğini vurgulamaktadır. Buna göre birinci durum olarak örgütsel inançlar kapsamında örgütsel bilgi, değerler, normlar, efsaneler, mitler ve hikayeler ele alınmaktadır. İkinci durum olarak biçimsel ve biçimsel olmayan davranış

kalıpları, yazılı metinler ve prosedürler ele alınmaktadır. Üçüncü durum olarak da geçmişteki öğrenmeler sonucunda olan fiziksel eserler olarak ele alınmaktadır. Jennex ve Olfman (2004) ise örgütsel hafızanın örgütteki bireylerde, yazılı belgelerde ve bilgisayar temelli veri tabanlarında depolandığını belirtmektedir. Çini, Erdirençelebi ve Arıcıoğlu (2021), örgütsel hafızanın dört farklı formda örgütte varlık gösterdiğini belirtmektedir. Bu formlardan bir kısmının elektronik veya doküman şeklinde arşivlerde bulunan kurumsal bilgileri içeren veriler olduğunu belirtmektedir. Bir diğer form olarak örgütsel kültür içerisinde bulunduğunu belirtmişlerdir. Örgütsel kültür, örgüte ait inançlar, değer ve normlar, kahramanlar, hikayeler, semboller, törenler ve kullanılan ortak dil unsurlarından oluşmaktadır (Zencirkıran ve Keser 2018). Üçüncü form olarak örgüt çalışanlarının hafızaları yer almaktadır. Örgüt çalışanlarının bilgi ve deneyimleri, bunları örgüt içerisinde diğer çalışanlarla paylaşımları ve kriz dönemlerinde örgütsel sorunların çözülmesinde büyük önem taşımaktadır. Dördüncü form olarak örgütle ilgili bilgilerin örgüt dışındaki diğer örgütlerdeki hafızalarda yer almasıdır. Örgütler ister müttefik ister rakip olsun diğer örgütler hakkında belirli bilgilere sahip olup bu bilgileri kendi bünyelerinde saklar.

Çalışmada Dunham'ın örgütsel hafıza ölçeği kullanılmıştır. Dunham (2010) örgütsel hafızanın depoladığı bilgileri ve bunlara bağlı olarak geliştirdiği örgütsel hafıza ölçeğini beş boyut ve bunlara bağlı toplam yirmi bir ifadede incelemiştir. Sosyo-politik bilgi boyutunda örgüt üyelerinin sosyal ve kültürel yaşam durumları ile birlikte örgütün politik niteliklerine yönelik bilgiler yer almakta, örgüt içinde kimlerin doğru davranışı temsil ettiğini, kararlarda kimlerin etkili olduğunu, ne tür fikirlerin destekleneceğini ve bilgilerin nasıl ilerlediği gibi yedi ayrı maddede irdelemeye çalışılmıştır. Mesleki bilgi boyutunda görev tanımlarıyla birlikte işin yapılmasına yönelik teknik bilgi üzerinde durulmuş, üyelerin görevleri konusunda ne kadar bilgi birikimine sahip olduklarını ve verimli olabilmeleri hususundaki bilgilerini dört maddede irdelemeye çalışılmıştır. Mesleki ağlar boyutunda örgütün diğer örgütlerle olan bağlantıları üç maddede sorgulanmıştır. Sektörel bilgi boyutunda üyelerin örgütün yürüttüğü faaliyetlere benzer faaliyetleri yürüten diğer örgütler hakkındaki bilgi düzeylerini, örgütün sektördeki konumu ve örgütün diğer örgütlerle karşılaştırmalarını üç madde de sorgulanmıştır. Geçmiş bilgisi boyutunda üyelerin örgütün geçmişine yönelik bilgiler yer almakta, geçmişte yaşanmış başarıları ve hataların nedenleri örgütün dönüm noktaları dört maddede sorgulanmış ve irdelemeye çalışılmıştır.

Örgütsel hafıza örgütsel yaşam çerçevesinde hem üyeleri tekil anlamda hem de örgütü bir bütün olarak etkilemektedir. Bu anlamda örgütsel hafızanın bireysel ve örgütsel yararları aşağıdaki

gibidir;

Bireysel Sonuçlar

- Örgütsel hafıza bireysel anlamda örgütün amaç ve hedeflerini anlamlandırır ve örgütsel bağlılığı arttırabilir.
- Örgütsel hafıza bireylere belirli eylemleri yaptırarak, onlara rehberlik eder (Moorman ve Miner, 1997).
- Örgüt içinde yaşanabilecek bireysel sorunlara, örgütsel kültür çerçevesinde çözümler sunar.
- Örgüt içinde bireysel öğrenmede önemli rol oynar (Doğan, 2010).
- Görevlerin yerine getiriliş şeklinin bireylerce daha hızlı öğrenilmesini sağlar, bu anlamda bireysel performansı artırır.
- Örgütsel hafıza bireylerde saklı olan bilginin ve fikirlerin paylaşılmasını desteklediği için bireysel yaratıcılığı da artırır.

Örgütsel Sonuçlar

- Örgütsel hafıza örgüt içindeki bilginin rahat yönetilmesini sağlar.
- Örgütün karar alma mekanizmaları üzerinde olumlu etkiler yaratır (Walsh ve Ungson, 1991).
- Örgüt için gerekli olan yenilikçi bilgilerin tedarik edilmesini ve paylaşılmasını kolaylaştırır.
- Örgütlere önemli bir rekabet avantajı sağlar (Dunham, 2010).
- Örgütsel hafıza örgütsel başarıya ulaşma sürecini kısaltan en önemli etkidir (Kızıldağ, Ağca ve Uğurlu, 2011).
- Örgütsel hafıza, iş koordinasyonunu sağlar, örgütün değişime adaptasyonunu destekler, örgüt hedeflerinin tanımlanmasını ve gerçekleştirilmesini kolaylaştırır (Akgün vd., 2005).
- Örgütsel hafıza örgütsel öğrenmeyi kolaylaştırır.
- Örgütsel hafıza örgütün geçmişinde oluşmuş olan bilginin koşullara göre kendini güncellemesini sağlar ve bu anlamda örgütsel etkinliği artırır.
- Örgütsel hafıza örgütün üyelerinin motivasyonunu ve bağlılığını yönetebilme becerisini artırır.
- Örgütsel hafıza enformasyonun geçmişten geleceğe aktarılmasını sağlayarak, maliyetleri düşürür, etkin karar verme sürecine katkı sağlar, örgütsel hayata dair anlayış geliştirir (Stein ve Zwass, 1995, s. 86).

- Örgütsel hafıza örgütün geçmişteki ve mevcuttaki örgütsel bilgileri depolayarak örgütün geleceğine ışık tutar.

ÖRGÜTSEL HAFIZAYI ENGELLEYEN VE BESLEYEN FAKTÖRLER: HIPOTEZLERİN BELİRLENMESİ

Barutçugil (2002, s. 71-72; 2008, s. 283) bilgi yönetimini, bilginin daha iyi anlaşılması ve kullanılabilmesi için herhangi bir işletmede bilginin kavramsallaştırılması, yaratılması, elde edilmesi, depolanması, gözden geçirilmesi, tekrar erişimi, kullanım ve paylaşımı ile ilgili tüm süreçlerin planlanması ve uygulanması diye tanımlamaktadır. Bilgi yönetimi örgüt içinde kayıt altına alınmış veya alınmamış bilgilerin, örgüt çalışanlarının, eğitim, öğrenim ve tecrübelerinden ileri gelen örtük bilginin açık bilgi haline dönüştürülmesi gibi bir süreci ifade etmektedir. Tiwana (2002, s. 190-192) bilgi sağlama, depolama, bilgi istihbaratı ve bilgi transferi gibi bilgi yönetimi konularında teknolojinin birinci derece yardımcı unsur olduğunu, örgüt içinde üyelerin ilişkilerine karşılık gelen kültürün ikinci unsur olduğunu belirtmektedir. Bunun nedenini örgüt üyelerinin sürekli birbirleriyle iletişim halinde olmalarına, bunun da yeni kavramların yaratılması için zemin hazırlamasına bağlamaktadır. Bilgi yönetimi örgütsel amaçlar doğrultusunda ihtiyaç duyulan bilgi ve bilgi kaynaklarının tespit edilmesi, analizden geçirilmesi, planlanması ve kontrol faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sonucunda stratejik bir araç olarak kabul edilmektedir (Boz, 2021). Belirsizlik koşullarında örgütlerin belirsizlikle başa çıkabilmeleri ve kendi rekabet düzeylerini koruyabilmeleri için yeni bilgi edinmeleri ve bilgiyi etkin şekilde yönetebilmeleri gerekmektedir (Düger, 2021, s. 629).

Bilgi yönetimi bilgiyi işlerken belli bir süreci gerektirir. Bilgi yönetimi örgütsel amaçlar doğrultusunda bilgiye erişilmesi veya yaratılması, depolanması, örgüt içinde paylaşılması ve yayılması, geliştirilmesi ve dağıtılmasına yönelik örgütsel çaptaki faaliyetlerin belirli koordinasyon sistematik ve bütünleştirme süreçlerini kapsamaktadır (Albayrak ve Başaran; 2024). Davenport ve Prusak'ın (2001) bilgi yönetimiyle ilgili çalışmalarında ortaya çıkarma, kodlama (yazınsal hale getirilmesi) ve transfer (paylaşılması) aşamalarından oluşan üç aşamalı model geliştirirlerken, Ward ve Aurum'un (2004), ortaya çıkarma ve veya dışarıdan elde etme, tanımlama, hedefleri doğrultusunda uyarılma ve düzenleme, dağıtma, uygulama şeklinde model geliştirmişlerdir. Lee ve Choi (2003) örgütlerdeki bilginin yönetilmesi için, bilgi yönetimi sağlayıcıları ve bilgi yaratma süreci olarak iki ana boyuttan bahsetmektedirler. Bilgi yönetim sağlayıcılarını, kültürel sağlayıcılar, teknolojik sağlayıcılar ve yapısal sağlayıcılar olmak üzere üç grupta incelemektedirler. Bilgi yaratma sürecini ise; sosyalleşme, dışsallama,

birleştirme ve içselleştirme olarak dört aşamada ifade etmektedir. Bu çalışmada Lee ve Choi'nin (2003) geliştirdiği model esas alınmıştır.

Bilgi yönetimi konusunda örgütlerin iç ve dış kaynaklarında veri, enformasyon ve çeşitli bilgi birikimlerine sahip olduğu vurgulanmakta, bilgi yönetiminin bu bilgi varlıklarının niteliği ve yeri belirlenerek elde edilmesi, geliştirilmesi ve kullanılabilmesi için yapılacak olan çalışma ve süreçleri kapsadığı ifade edilmektedir. Jennex (2006) bilgi yönetim sisteminin, örgütsel etkinliği arttırmak amacıyla geçmişte alınan kararların tecrübelerinden elde edilmiş bilgilerin mevcut ve gelecek zamanlarda karar alma faaliyetlerinde uygulanabilmesi amacıyla oluşturulduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bilgi yönetimi örgütsel hafıza kavramıyla iç içe geçmiş bir konudur (Özdemirci, 2001; Öneren ve Akyüz, 2018). Dolayısıyla aşağıdaki hipotez yazılabilir:

H1: Bilgi yönetimi örgütsel hafızayı pozitif yönde etkiler.

En genel tanım itibarıyla liderlik, örgütsel amaç ve hedefleri gerçekleştirmek için düzenli olarak ve bilinçli bir şekilde örgüt üyelerini etkileyebilme, yönlendirebilme ve yönetebilme süreci olarak tanımlanabilir. Ölçer (2008, s. 128) liderliği, örgütün amaçları doğrultusunda yapılmak istenen değişikliklerin izleyiciler ve lider arasındaki etkileşimi olarak tanımlamıştır. Lider, liderlik sürecini gerçekleştiren, örgütü amaç ve hedeflerine ulaştırabilecek, örgüt üyelerinden farklı kişisel özellikleri bulunan, örgütü etkileyebilme gücü yüksek özellikteki kişidir (Avcı ve Topaloğlu, 2009, s. 3). Lider örgüt üyelerini, örgütün amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek adına motive eden, faaliyetlerin başarıya ulaşması için rehberlik eden, ikna edebilme kabiliyeti yüksek olan, örgüt üyeleri nezdinde güvenirliliği yüksek derecede olan kişidir.

Dönüşümsel liderler stratejide, vizyon ve misyonda, faaliyet ve fonksiyonlarda değişim yaparak, üyeleri etkilemektedirler. Burns (1979) dönüşümsel liderliği örgüt veya sistemin belirli bir vizyon dahilinde, yeni düzenlemelerle temel değişimleri sağlayan liderlik olarak tanımlamakta, dönüşümsel liderlik boyutunda lider ve izleyicilerin birbirlerini, prim ve ödül gibi geleneksel araçların ötesinde yüksek motivasyon düzeyine çıkartacak bir ilişki içinde olduklarını belirtmektedir. Dönüşümcü liderler değişimin gerekli olduğunu algılayarak yönetim kademesini bu konuda bilgilendirip (Varışlı; 2022, s. 2031), değişim için vizyon oluşturarak takipçilerinin bu vizyonda toplanmalarını ve bu doğrultuda çaba gösterilmesini teşvik ederler (Aksoy, 2024, s. 140). İmamoğlu vd. (2024) dönüşümcü liderlerin, ideal etki, entelektüel teşvik, ilham verici motivasyon ve kişisel düzeyde ilgi olmak üzere dört temel davranışa sahip olduklarını belirtmektedirler. İdeal etki olarak takipçileri için yüksek davranış standartları belirlenerek örgütün vizyonunu ifade eden rol model tanımlanmaktadır. İdeal etkide

dönüşümcü lider takipçilerine yönelik algıya ve davranışa yönelik etki etme eğilimindedir. Takipçiler bu sayede lideri takip etme eğilimi gösterirler (Altıntaş, s. 2020). Entelektüel teşvikte dönüşümcü lider takipçilerini yeni düşüncelere, farkındalıklarını arttırmaya ve onları harekete sevk eder. Kişisel düzeyde ilgi, liderin takipçileriyle ayrı ayrı ilgilenmesini ve onların potansiyellerinin açığa çıkması için koçluk yapmasını içerir (Başer ve Seçkin, 2023, s. 1317). İlham verici motivasyonda dönüşümcü liderin takipçilerini teşvik etme başarısını ifade etmektedir. Burada lider üst düzey öngörülerini takipçilerine bir takım imge ve davranış yoluyla gösterip, en karmaşık hedefleri basit düzeye indirgeyip, kişileri kapasitelerinin üstünde başarı elde etmelerini sağlarlar (Bass ve Avolio, s. 1990).

Etkileşimci lider ise, örgütsel amaç ve hedeflere ulaşabilmek için üyelere düşen rol ve görevleri açıklayan, başarının yolunu gösteren, ihtiyaç ve tatmin edilmelerine yönelik, örgüt içinde en yüksek motivasyonu sağlamak, iletişimi canlı tutmak için çaba sarf eden kişidir. Burns (1979) etkileşimci liderliği, liderin önerilerine uyum sağlanması halinde ve bunun sonucunda ödüllendirme veya cezalandırma ile karşılaşma süreci olarak değerlendirmekte, etkileşimci liderin bu özelliklerinin bürokratik otoriteden ya da örgütteki yasal güçten kaynaklandığını vurgulamaktadır. Yani çalışanların işlerinde gösterdiği performansa bağlı olarak beklentilerinin karşılanması, gerektiğinde liderin örgüte müdahale etmesini benimseyen bir liderlik tipidir. Örgütsel hafıza bir örgütün geçmiş deneyimleriyle birlikte örgütsel bilgilerin saklandığı kapasiteyi ifade ederken, liderlik tarzları örgütsel hafızanın etkin kullanılmasını sağlayan yönlendirme mekanizması işlevini yerine getirmektedir. Liderler örgütsel bilgilerin örgüt içinde kolaylıkla paylaşılmasını ve örgütsel öğrenmeyi teşvik ederek, stratejik kararlar alarak örgütsel hafızayı olumlu yönde etkileyebilir. Etkileşimci liderlik modelinde liderler, izleyicilerin çabalarını ödüllendirme yoluna giderek işbirliğini sağlarlar ve izleyiciler kazanacakları somut bir şey olduğundan liderin otoritesini kabul etme eğilimi gösterirler (Üner Güngör; 2025; 19).

Örgüt yapısı örgütün amaçlarını gerçekleştirebilmek için üyelerinin iş rollerini ve işle ilgili olabilecek faaliyetlerini tanımlar belli bir düzeyde planlar, koordine eder ve gereken denetime tabi tutar. Örgüt yapısı örgüt içinde bilgilerin paylaşılabilmesine direk etki eden bir kavram olmasıyla örgütsel hafızayı direk etkilemektedir. Liderlik kavramı örgütün yönetilmesini ifade eden bir kavram olup örgütün amaç ve hedefleri doğrultusunda alınan bütün kararlarda etkilidir. Bu anlamda örgütsel hafızanın oluşturulmasında en etkili karar alıcı merkez şüphesiz liderliktir. Dolayısıyla aşağıdaki gibi iki hipotez belirlenebilir:

H2a: Etkileşimci Liderlik örgütsel hafızayı pozitif yönde etkiler.

H2b: Dönüşümcü Liderlik örgütsel hafızayı pozitif yönde etkiler.

Goldratt (1994'den aktaran Akman ve Karakoç, 2005, s. 104) geliştirdiği kısıtlar teorisinde; işletmelerin temel amacının kar elde etmek ya da mevcut karlarını arttırmak olduğundan hareketle, kar elde etmenin ya da mevcut karı arttırmanın önündeki her türlü engeli kısıt olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde her sistemin en az bir kısıtının olduğu ve kısıtların firmaların performanslarını belirlediğini iddia etmiştir. Kaygusuz (2007, s. 134-135) kısıt kavramını, bir sistemin içinden veya dışından, amacına ulaşmasını engelleyen herhangi bir şey olarak tanımlamaktadır. Modern yönetim anlayışında işletmelerin temel amacı sadece kar elde etmek değildir. Bu anlamda kısıtlar, örgütlerin hedef ve amaçlarına ulaşmalarını engelleyen veya bu amaç ve hedeflerde sapma yaşanmasına neden olan her türlü faktör olarak tanımlanabilir. Bunlar “sınırlı kapasite, esnek olmayan iş kuralları, sınırlı yetenekler, etkin olmayan yönetim felsefesi” (Tekin ve Şahin, 2014, s. 209), “işletme politikaları, motivasyonsuz çalışanlar, düşük talep” (Bilişik ve Gençyılmaz, 2008, s. 175), kaynaklar, eğitim, zaman, kalifiye eleman, malzeme-teçhizat gibi faktörlerdir. Örgütsel hafıza, bir örgütün geçmiş deneyimlerini, başarı ve başarısız oldukları durum bilgilerini saklama kapasitesini ifade ederken, örgütsel kısıtlar bu bilgilerin etkin şekilde kullanılmasını engelleyecek faktörleri içermektedir. Kısıtlar, bürokratik engellemeler, teknolojik eksiklikler, sınırlı kaynaklar ve kültürel direnç gibi faktörleri kapsamaktadır. Örgütsel yapı içerisinde bürokratik engeller bilgi paylaşımı ve işbirliğini sınırlandırarak örgütsel hafızanın etkin şekilde kullanılmasını engelleyebilir. Örgütsel hafızanın korunması ve yönetilebilmesi için gerekli olan kaynakların eksik oluşu yine örgütsel hafızanın etkin kullanımını olumsuz etkileyebilmektedir. Örgüt içinde kültürel direncin olması geçmiş deneyim ve bilgilerin paylaşılmasını engelleyerek örgütsel hafızayı olumsuz etkileyebilir.

Pindek ve Spector (2016, s. 7) kısıtları, örgüt üyelerinin görevlerini yerine getirmesini, başarısız olmalarına neden olan, stres yaratan engelleyici ve müdahale edici, koşullar olarak belirtmektedir. Spector ve Jex (1998, s. 357) işe ilişkin kısıtları örgüt üyelerinin yeteneğini ve gayretini yüksek düzeyde iş performansına yansıtmasını engelleyen durumlar olarak ifade etmektedir. Örgütsel kısıtlar, ekipman, sarf malzemeleri, bütçe desteği, örgüte dışarıdan sağlanan hizmetler, işle ilgili bilgi, eğitim, zaman, ve çalışma ortamına ve üyelerin fiziksel özellikleri gibi faktörleri içermekte ve bunların yetersizliğini ifade etmektedir. Başdoğan (2018), ekipman ve eğitim yetersizliği gibi kısıtların örgüt içerisinde memnuniyetsizlik ve yüksek düzeyde örgütten ayrılma niyeti oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu tür kısıtlar örgütlerin sürdürdüğü kendi yaşamsal faaliyetlerinin de yerine getirilmesinde engelleyici durumlar oluşturmaktadır. Kısıtlar kişisel ve örgütsel yapı kaynaklı olabilmektedir. Kişinin işle ilgili yetersiz bilgiye sahip olması ya da sahip olmak istememesi, çalışma isteğinin olmaması

gibi konular kişisel kısıtlara örnek verilebilir. Yetki ve görevlendirmeler örgütsel anlamda üyeyi sadece o yetki ve görev çerçevesinde hapsettiği için örgütsel yapıdan kaynaklı kısıtlara örnek teşkil eder. Örgütte yönetici veya diğer çalışanlar tarafından da kesintiye uğramak, tartışmak, kişiye bağırarak, kaba davranmak, hoş olmayan şeyler yapılması, yetersiz yardım, yetersiz eğitim, yanlış talimatlar ve çakışan iş talepleri değişik anlamda örgütsel kısıtlara örnek verilebilecek konulardır (Spector ve Jex, 1998, s. 357).

Örgüt amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesinde sorun olabilecek kısıtların iyi bir şekilde analiz edilmesi ve bu kısıtlar için çözümler üretilmesi gerekmektedir. Kısıtların ortadan kaldırılması beraberinde örgütsel hafızanın güçlenmesini getirecektir. Guo, Chen, Long, Lu ve Long (2007) çalışmalarında örgütsel kısıtları “değişim ve karar verme”, “tedarik zinciri ve sürdürülebilirlik”, “insani sistem ve performans”, “kültür ve ilişkiler”, “girişimci ve kaynak”, “öğrenme ve yenilik” gibi konularla önemli ölçüde ilişkili bulmuşlardır. Kaplan (2010) malzeme konusunda ortaya çıkan herhangi bir kısıtın zaman ve motivasyon kaybına ve dolayısıyla iş gücü kayıplarına yol açtığını söylemektedir. Bunlar zincirleme olarak başka konularda da yeni kısıtların doğmasına sebebiyet vererek örgütsel hafıza önünde kısıtlar doğurmaktadırlar. Fiziksel kısıtlar dolaylı olarak örgütsel hafızayı olumsuz, yönetimsel kısıtlar ve davranışsal kısıtlar örgütsel hafızayı da direk olarak olumsuz yani negatif anlamda etkilemektedir. Davranışsal kısıtlar örgüt içi yaşanan çatışmalar veya gerginlikler, sosyal kısıtlamalar, iş stresi, iş tatminsizliği, kendini baskı altında hissetme, motivasyonsuzluk şeklinde görülebilmekte ve örgütsel hafızayı da olumsuz etkilemektedir. Yönetimsel kısıtlar; örgütsel kural ve prosedürlerin kısıt olarak gelişimi engellemeleri, aynı şekilde sosyal kısıtlamaların olması, çalışanlar üzerinde fazla iş yükü ve çakışan iş talepleri, karar verme sürecindeki kısıtlar, yanlış talimatlar, yöneticilerin deneyimsiz oluşları gibi konular örgütsel yapıyı, örgütün yaşamsallığını ve başarısını olumsuz etkiledikleri gibi örgütsel hafızanın gelişimi önünde de olumsuz negatif etkiler yaratmaktadırlar. Buna göre ilgili hipotez şu şekildedir:

H3: Örgütsel kısıtlar örgütsel hafızayı negatif yönde etkiler.

Çatışma örgüt içinde kıt kaynakların paylaşılması ya da görevlerin tahsisi konularında ki statü, amaç ve değer yargılarının farklılaşmasından kaynaklanan, bireyler veya gruplar arasındaki uyumsuzluklar ya da anlaşmazlıklardır (Şimşek, 1999, s. 271). Çatışmanın ortaya çıktığı ortam ve düzeylerin, çıkış şeklinin farklı oluşu, çatışmanın genel bir tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır. Çatışma çok değişik ortam ve düzeylerde ortaya çıkmakla birlikte, genel anlamıyla bireylerin ya da grupların seçenekler arasından birini tercih etmelerindeki güçlüklerden ve bunun sonucunda karar verme mekanizmalarında bozulmanın yaşanması

olarak tanımlanmıştır (Can, 1999, s. 305). İnsanların dünya görüşlerinin farklı olması, hayata farklı bakış açısına sahip oluşları, kişisel beklentilerin ve ihtiyaçların farklı oluşu, hem çatışmaya neden olmakta hem de farklı tanımlanmasını sağlamaktadır. Koçel (2003, s. 664) ortaya çıkış şekline göre çatışmayı, iki veya daha fazla kişi veya grup arasındaki çeşitli kaynaklardan doğan anlaşmazlık olarak tanımlamaktadır. Kişiler arası çatışma örgüte bağlı çalışanların çeşitli nedenlerle anlaşmazlık yaşamalarıdır. Bu anlaşmazlıklar bireylerin farklı amaçları, değer yargıları algılamaları, deneyim ve bilgi durumları ve demografik niteliklere ilişkin değişik faktörlerden kaynaklanabilmektedir (Tozkoparan, 2013, s. 190). Örgütsel çatışmada ise örgüt içinde kaynakların paylaşılmasına, faaliyetlerin tahsis edilmesine yönelik veya gruplar arasında ortaya çıkan değer yargıları, amaç, statü veya algılama farklılıklarından dolayı çıkan anlaşmazlıklar olarak tanımlanmaktadır (Kocaman vd., 2012, s. 170).

Eren (1993, s. 363), çatışmanın örgütsel bazda ele alındığında, birey ya da grupların birlikte çalışma sorunlarından kaynaklanan ve normal faaliyetlerin durmasına veya karışmasına neden olan olaylar olarak ifade etmektedir. Yapılan tanımlamaların farklı oluşu çatışmanın yaşandığı ortam ve hangi düzeyde gerçekleştiğine göre farklılaşmaktadır. Koçel (2003, s. 664) hangi şekilde tanımlanmış olursa olsun uyumsuzluk, anlaşmazlık, zıtlasma veya birbirine ters düşmeyi çatışmanın temel unsurları olarak vurgulamıştır. Aynı örgüt içinde meydana gelen çatışma ortamları genellikle üyeler arasında ayrılmaya, güvensizliğe, şüphecilığe neden olmakta örgütün verimliliğini ve örgütün çalışma disiplinini zayıflatmakta, hatta örgütten ayrılmalara bile neden olabilmektedir (Dinçer ve Fidan, 1996). Yaman, Aytaç ve Başol (2023, s. 162) çatışmaların olumsuz sonuçlara neden olacağı düşünülmesine rağmen etkin bir çatışma yönetimiyle bazı olumlu sonuçlarının olabileceğini de ifade etmektedirler.

Örgütsel hafıza genel anlamda örgüt amaçlarının gerçekleştirilmesi adına örgütsel bilgilerin düzenlemesi ile ilgili olduğuna göre örgüt içinde yaşanan çatışmalar bu bilginin düzenlenmesini ve dolayısıyla kalıcı hale gelmesi yani hafızaya alınmasını engelleyecektir. Çatışma yaşanan durumlar örgütsel hafızayı olumsuz etkilediği gibi ortak amaçları gerçekleştirme adına bir araya gelen örgütü amaçlarından da alıkoyacaktır. Yaşanan bu tip durumlar deneyimli üyelerin örgütten ayrılmalara da neden olup örgütsel hafıza kaybına neden olabilecek durumlardır. Örgüt içerisinde oluşan anlaşmazlıklardan ve zıtlamalardan dolayı örgüt üyelerinin bilgi ve becerilerini birbirine aktarması zorlaşarak, çalışanların örgütten ayrılmasına neden olabilecektir. Birikimli örgüt üyelerinin örgütten ayrılmalara örgüt içinde örgütsel hafıza kaybına neden olacaktır (Kızıldağ vd., 2011). Örgütsel hafıza ortak inançları, örgütsel kültürü, standartlaşmış faaliyetleri, beklenen rol davranışları ve uygun örgütsel sembollerin

kullanımını bünyesinde barındıran, örgüt üyelerinin sergiledikleri davranışlarda, iletişim dilinde, sorunları çözümüleme şekillerinde kendini gösteren bir kavramdır (Akgün vd., 2005). Bu açıdan ele alındığında çatışma örgütsel hafızayı negatif yönde olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla hipotez şu şekilde belirlenebilir:

H4: Örgüt içi çatışma örgütsel hafızayı negatif yönde etkiler.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmanın Kapsam, Sınırlıkları ve Örneklem

Araştırmanın kapsamı örgütlerde bilgilerin depolanmasını sağlayacak veya engel olacak faktörlerin etkisinin incelenmesi olduğundan temel kavram örgütsel hafızadır. Örgütsel hafızayı etki eden olumlu veya olumsuz faktörler olarak bilgi yönetimi, etkileşimci ve dönüşümcü liderlik, örgütsel kısıtlar, örgütsel çatışma ele alınmıştır. Buna karşın birçok faktör sayılabilir. Ama modelin daha karmaşık olmasını engellemek için diğer faktörler kapsam dışında tutulmuştur. Çalışmanın teorik tartışmasında saptanan ilişkiler yukarıdaki hipotezler şeklinde belirlenerek Yapısal Eşitlik Modeli oluşturulmuştur.

Yapılan çalışma saha araştırmasına dayanmaktadır. Saha araştırması 2017 sonlarında pilot çalışma olarak başlanmış, çalışmadaki analizler sonucunda gerekli düzeltmeler yapılarak anket oluşturulmuş ve çalışma 2018 Haziran ile 2018 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Mekân ve analiz birimi, örneklem olarak Antakya ve İskenderun ilçelerinde yer alan eğitim, imalat ve sağlık sektörlerinden olmak üzere, her birinden ikişer özel işletmeyi kapsamaktadır. Bu işletmelerde yer alan çalışanların örgütlerine yönelik yargıları temel alınmıştır. Güvenilir ve geçerli sonuçlar elde etmek için çalışmada kullanılacak analizlerin yapılmasını sağlamaya yönelik yeterli örnekleme ulaşılmaya çalışılmıştır. Seçilen örneklem sayısı, YEM analizine uygun (Tanaka vd. 1990'dan aktaran Şimşek 2007, s. 55) en az 360 olacak şekilde, belli bir hata payı ve güvenilirliği barındıran örneklem sayısı kadar belirlenmiştir. İşletme düzeyinde ise kolayda örneklem seçilmiştir. İlgili kavramlarla ilgili çalışanların 'tutum ve algılar' saptanmaya çalışıldığından ötürü itibarla anket tekniğine yönelik eleştiriler bir kısıt olarak durmaktadır.

500 anket bastırılmış ve elden katılımcılara dağıtılmıştır. Dağıtılan anketlerden 375 tanesi geri dönmüş olup geri dönüş oranı %74 civarındadır. 5 anket yarıdan fazla eksik doldurulduğundan dolayı analizden çıkarılmıştır. Böylelikle 370 anket araştırmaya dâhil edilmiş ve istatistiki analizleri yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Analiz Yöntemleri

Katılımcılara demografik özelliklerini ölçmeye yönelik; cinsiyet(kadın, erkek), medeni durum (evli, bekâr), yönetici olup olmadıkları (evet, hayır), eğitim durumu (ilköğretim, lise, önlisans (2 yıllık), lisans (4 yıllık) ve üstü) yönelik bilgiler ise kategorik sorulardır.

Örgütsel hafızayı ölçmeye yönelik Dunham'ın (2010), beş boyut ve 21 ifadeden oluşan ölçeği kullanılmıştır. İki ayrı örnekleme güvenilirlik 0,73- 0,92 arasında değişmektedir. Çevirisi yazarlarca yapılmıştır. Bilgi yönetimini ölçmek için Lee ve Choi'nin (2003), 2 ana boyut, 11 alt boyut ve 55 ifadeden oluşan ölçeği kullanılmıştır. Güvenirlik 0,83-0,89 arasında değişmektedir. Sırkıntıoğlu Yıldırım'ın (2017) çevirisi bu çalışmada kullanılmıştır. Liderlik konusunda Bass and Avolio (1996) tarafından geliştirilen Çok Faktörlü Liderlik Anketi (Multifactor Leadership Questionnaire; MLQ) kullanılmıştır. Ölçek üç boyut ve 21 ifadeli olup güvenilirliği 0,96'dır. Çevirisi yazarlarca yapılmıştır. Örgütsel kısıtlar değişkeni için Spector and Jex'in (1998) 11 ifadeli 'Örgütsel Kısıtlar Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçeğin herhangi bir alt boyutu yoktur. Aynı yazarların bir başka ölçeği olan 'İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği' çatışma değişkeni için kullanılmıştır. Ölçeğin dört ifadesi bulunmakta olup herhangi bir alt boyutu yoktur. Spector ve Jex (1998) örgütsel kısıtlar için 0,85 ve çatışma için ise 0,74 güvenilirlik düzeyleri bulmuşlardır. Bu çalışmada Reyhanoğlu ve Akın'ın (2017) Türkçe'ye uyarlayıp geçerlilik ve güvenilirlikleri yaptıkları Türkçe ifadeler kullanılmıştır.

Örgütsel hafıza, liderlik, bilgi yönetimi kavramlarının ölçümünde yer alan ifadeler 'kesinlikle katılmıyorum'dan 'kesinlikle katılıyorum'a, çatışma ve örgütsel kısıtların ölçümünde ise 'hiç'ten 'çok sık'a uzanan 5'li Likert tip ölçüm kullanılmıştır. Anketin sahada uygulanmasına yönelik olarak Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 09.03.2018 tarih ve 03 sayılı kararıyla etik kurul onayı alınmıştır.

Yapı geçerlilik için önce açımlayıcı faktör analizi (AFA), sonra da doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Faktör analizinde Kayser-Mayer-Olkin (KMO) $\geq$ %60'ın, Bartlett Küresellik test için anlamlılık $\leq$ 0,05 düzeyi belirlenmiştir. Verilerin analizinde IBM SPSS 23.0 ve AMOS 23.0 kullanılmıştır. AFA yöntemi Maximum likelihood, rotasyon yöntemi Promax Kappa 4 belirlenmiştir. AFA'da öz değerleri 1'in üzerinde olan faktörlerde toplanan ifadelerin faktör yükü 0,50 üzerinde olan değişkenler analizde bırakılmıştır. Güvenirlikleri ise Cronbach's Alpha 0,70; AVE 0,50 ve CR ise 0,70'ten büyük değerler kullanılmıştır (Bryman ve Cramer, 2009; Fornell ve Larcker, 1981). Kontrol değişkenleri de içerilmiş olan modelin testi YEM ile yapılmıştır. YEM analizlerinde iyi uyum değerleri olarak χ^2 (CMIN) / df $\leq$ 3, GFI $\geq$ 0,85, AGFI $\geq$ 0,85, CFI $\geq$ 0,92, SRMR $\geq$ 0,08, RMSEA $\geq$ 0.09 (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham,

2006) kullanılmıştır.

Geçerlilik ve Güvenirlilik

Değişkenlerin normal dağılıp dağılmadıklarını tespiti için yatıklık ve basıklıklarına bakılmıştır. Demografik değişkenler haricinde ölçeklerde yatıklık veya basıklık problemi yoktur. Katılımcıların yaygın varyans önyargısını (Common Method Variance Bias, CMV) engellemek için anketlerde cevaplayıcıların isimlerinin açığa çıkmaması için soru sorulmamıştır (Armstrong ve Overton, 1977). CMV'nin olup olmadığına (Podsakoff, MacKenzie, Lee ve Podsakoff, 2003) yönelik Harman'ın tek faktörlü testi (Harman's one-factor test) ölçeklere uygulanmıştır (Podsakoff ve Organ, 1986). Bu amaçla tüm ölçeklerin tek faktörde toplanıp toplanmadığına yönelik faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda KMO örneklem yeterlilik ölçümü: 0.948; Barlet küresellik testi $\chi^2_{df=1035} = 38593,831$; $p < 0,0001$) açıklama gücü %36,499 şeklinde bulunmuştur. Bu durum açıklama gücünün %50'nin altında olduğundan dolayı değişkenlerin tek faktörde toplanmadığı dolayısıyla CMV'nin olmadığı görülmüştür.

Her bir kavramın yapısal geçerliliğine yönelik öncelikle AFA yapılmıştır. Her bir ölçek için ayrı ayrı yapılan faktör analizinde KMO ve Barlett küresellik testleri belirtilen kesme noktalarında çıktığından dolayı faktör analizindeki değerlerin kullanılabileceği gözlenmiştir. Bilgi yönetimi ölçeği için yapılan AFA'da faktör yükü 0,50'nin altında olan 20'si çıkarılarak 35'i yeniden analize tabi tutulmuş, bunun sonucunda ifadeler 6 faktörde toplanmış, açıklama gücü %75 çıkmıştır. Ölçekteki boyutların güvenirlilikleri ise 0,871 ile 0,936 arasında bulunmuş olup boyutların oldukça güvenilir olduğu görülmüştür. Liderlik için yapılan faktör analizinde ifadelerden faktör yükü 0,50'nin altında olan 6'sı çıkarılarak 15'i yeniden analize tabi tutulmuş, bunun sonucunda ifadeler 2 faktörde toplanmıştır. İfadeler teorik olarak 2 faktörde (Bass vd., 2003) toplanmıştır. Faktör analizi sonunda açıklama gücü %60,73 çıkmıştır. Ölçekteki boyutların güvenirlilikleri ise 0,923 ve 0,905 olarak bulunmuş olup, boyutların oldukça güvenilir olduğu görülmüştür. Çatışma ve kısıtlar için yapılan faktör analizinde ifadelerden faktör yükü 0,50'nin altında olan 4'ü çıkarılarak 11'i yeniden analize tabi tutulmuş, bunun sonucunda ifadeler Spector ve Jex'te (1998) olduğu gibi iki faktörde toplanmıştır. Faktör analizi sonunda açıklama gücü %63,52 çıkmıştır. Ölçekteki boyutların güvenirlilikleri ise 0,894 ve 0,917 olarak bulunmuş olup boyutların orta düzeyde güvenilir olduğu görülmüştür. Örgütsel hafıza için yapılan faktör analizinde ifadelerden faktör yükü 0,50'nin altında olan 3'ü çıkarılarak 18'i yeniden analize tabi tutulmuş, bunun sonucunda ifadeler 3 faktörde toplanmıştır. İfadelerin teorik olarak 5 faktörde (Dunham, 2010) toplanması gerekirken 3 faktörde toplanmıştır. Faktör analizi sonunda açıklama gücü %59,6 çıkmıştır. Ölçekteki

boyutların güvenirlikleri ise 0,877 ile 0,927 arasında bulunmuş olup boyutların oldukça güvenilir olduğu görülmüştür.

AFA sonucunda ortaya çıkmış olan ölçek yapılarının her biri için DFA yapılmıştır. DFA’da öncelik olarak ilgili kavramın alt boyutları var ise bunların doğrulanması için birinci düzey analizler, daha sonra ölçeklerin alt boyutları sebebiyle bir yapı oluşturup oluşturmadığına yönelik ikinci düzey analizler yapılmıştır. Birinci düzey ve ikinci düzeydeki doğrulanan boyut ve kavramların yapı güvenirliklerine de ayrıca bakılmıştır.

Bilgi yönetimi ölçeğinin AFA sonuçları çerçevesinde oluşmuş olan ifade ve boyutlar DFA’ya uygulandığında iyi uyum sonuçlar vermemiş, bunun üzerine programın önerdiği hata terimleri arasında kovaryanslar çizilmiştir. Program yeniden çalıştırıldığında iyi uyum istatistiği elde edilmiştir: ($\chi^2(\text{CMIN}) = 1107,997$; $df = 529$; $\chi^2(\text{CMIN})/df = 2,095$ ($p \leq 0,0001$); $GFI = 0,860$; $AGFI = 0,834$; $CFI = 0,948$; $RMSEA = 0,054$ ($PLOSE = 0,054$); $SRMR = 0,052$). Boyutların bilgi yönetimi değişkeni altında yapılanı yapılanmadığına ilişkin ikinci düzey DFA uygulanmış ve iyi uyum istatistikleri üretilmiştir ($\chi^2(\text{CMIN}) = 1132,044$; $df = 538$; $\chi^2(\text{CMIN})/df = 2,104$ ($p \leq 0,0001$); $GFI = 0,857$; $AGFI = 0,833$; $CFI = 0,946$; $RMSEA = 0,055$ ($PLOSE = 0,041$); $SRMR = 0,055$). İlgili ölçeğin güvenirliğine yönelik AVE, CR ve alfa değerlerine bakılmıştır. AVE 0,51 ile 0,74; CR 0,86 ile 0,94 ve alfa ise 0,871 ile 0,967 arasında değişmekte olup oldukça güvenilir sonuçlar elde edilmiştir.

Çok boyutlu liderlik ölçeğinin AFA sonuçları çerçevesinde oluşmuş olan ifade ve boyutlar DFA’ya uygulandığında iyi uyum sonuçlar vermemiş, bunun üzerine programın önerdiği hata terimleri arasında kovaryanslar çizilmiştir. Program yeniden çalıştırıldığında iyi uyum istatistiği elde edilmiştir: ($\chi^2(\text{CMIN}) = 223,533$; $df = 83$; $\chi^2(\text{CMIN})/df = 2,693$ ($p \leq 0,0001$); $GFI = 0,926$; $AGFI = 0,892$; $CFI = 0,964$; $RMSEA = 0,068$ ($PLOSE = 0,004$); $SRMR = 0,052$). Boyutların tek bir liderlik değişkeni altında yapılanı yapılanmadığına ilişkin ikinci düzey DFA uygulanmış ve birbirinden farklı iki boyut olduğundan iyi uyum istatistikleri üretilmemiş, program çalışmamıştır. İlgili ölçeklerin güvenirliğine yönelik AVE, CR ve alfa değerlerine bakılmıştır. Etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tiplerinin sırasıyla AVE 0,56 ve 0,60; CR 0,92 ve 0,90 ve alfa ise 0,92 ve 0,91 bulunmuş olup oldukça güvenilir sonuçlar elde edilmiştir.

Çatışma ve kısıtlar ölçeği için AFA sonuçları çerçevesinde oluşmuş olan ifade ve boyutlar DFA’ya uygulandığında iyi uyum sonuçları vermemiş, programın önerdiği hata terimleri arasında kovaryanslar çizilmiştir. Program yeniden çalıştırıldığında kabul edilebilir uyum istatistiği elde edilmiştir: ($\chi^2(\text{CMIN}) = 124,276$; $df = 38$; $\chi^2(\text{CMIN})/df = 3,270$ ($p \leq 0,0001$); $GFI = 0,942$; $AGFI = 0,899$; $CFI = 0,968$; $RMSEA = 0,078$ ($PLOSE = 0,001$); $SRMR = 0,051$).

Boyutların tek bir değişken altında yapılanıp yapılanmadığına ilişkin ikinci düzey DFA uygulanmış ve birbirinden farklı iki boyut olduğundan iyi uyum istatistikleri üretilmemiş, program çalışmamıştır. İlgili ölçeklerin güvenilirliğine yönelik AVE, CR ve alfa değerlerine bakılmıştır. Örgütsel kısıtlar ve örgütsel çatışma sırasıyla AVE 0,52 ve 0,82; CR 0,88 ve 0,91 ve alfa ise 0,89 ve 0,92 çıkmış olup oldukça güvenilir sonuçlar elde edilmiştir (Tablo 14).

Örgütsel hafıza ölçeğinin AFA sonuçları çerçevesinde oluşmuş olan ifade ve boyutlar DFA'ya uygulandığında iyi uyum sonuçlar vermemiş, programın önerdiği hata terimleri arasında kovaryanslar çizilmiştir. Program yeniden çalıştırıldığında iyi uyum istatistiği elde edilmiştir: ($\chi^2(\text{CMIN}) = 269,841$; $df = 124$; $\chi^2(\text{CMIN})/df = 2,176$ ($p \geq 0,0001$); $GFI = 0,927$; $AGFI = 0,900$; $CFI = 0,967$; $RMSEA = 0,056$ ($PLOSE = 0,120$); $SRMR = 0,039$). Boyutların örgütsel hafıza değişkeni altında yapılanıp yapılanmadığına ilişkin ikinci düzey DFA uygulanmış ve iyi uyum istatistikleri üretilmiştir ($\chi^2(\text{CMIN}) = 269,841$; $df = 124$; $\chi^2(\text{CMIN})/df = 2,176$ ($p \leq 0,0001$); $GFI = 0,927$; $AGFI = 0,900$; $CFI = 0,967$; $RMSEA = 0,056$ ($PLOSE = 0,120$); $SRMR = 0,039$). İlgili ölçeğin güvenilirliğine yönelik AVE, CR ve alfa değerlerine bakılmıştır. AVE 0,52 ile 0,73; CR 0,87 ile 0,92 ve alfa ise 0,88 ile 0,93 arasında değişmekte olup oldukça güvenilir sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler (n = 370)

Cinsiyet (%)		Medeni Durum (%)	
Erkek	Kadın	Evli	Bekâr
140 (%37,8)	229 (%61,9)	245 (%66,2)	124 (%33,5)
Eğitim Durumu (%)		Sektör (%)	
İlköğretim	Lise	Ön Lisans	Lisans / Lisansüstü
69 (%18,6)	108 (%29,2)	62 (%16,8)	127 (%34,3)
Yönetici Olma Durumu (%)		Kurum içi tecrübe (ay)	
Hayır	Evet	Eğitim	İmalat
331 (%89,5)	37 (%10,0)	98 (%26,5)	207 (%55,9)
	Yaş (yıl)		Sağlık
			65 (%17,6)
Ortalama	33,57	72,77	134,87
Standart sapma	7,988	75,547	99,648
Yatıklık	0,843	1,747	1,323
Basıklık	0,654	3,229	2,190

BULGULAR

Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmaya katılımcıların sektörel anlamda katılımı şu şekilde gerçekleşmiştir; eğitim 98 kişi genel katılımcıların %26,5 ine denk gelmekte, imalat 207 kişi olup, genel katılımcıların %55,9'una denk gelmekte, sağlık 65 kişi olup, genel katılımcıların %17,6'sına denk gelmektedir. Tablo 1'den de görüldüğü üzere ankete cevap verenlerin %37,8'i erkek,

%61,9'unun kadın çalışan olduğu, medeni durumuna göre incelendiğinde %66,2 evli, %33,5'i ise bekâr, eğitim durumuna göre ilköğretim %18,6; lise %29,2; ön lisans %16,8; lisans ve lisansüstü 34,3'ü olduğu görülmektedir. Katılımcıların %10'u yönetici, %89,5'i yönetici değildir. Katılımcıların yaş ortalaması yaklaşık 34 olup kurum tecrübeleri yaklaşık 6 yıl ve toplam tecrübeleri ise yaklaşık 11 yıldır.

Korelasyon

Yapılan korelasyon analizinde bilgi Yönetimi kendi alt boyutlarıyla 0,718 ile 0,876; örgütsel hafıza ise kendi alt boyutlarıyla 0,689 ile 0,930 orta ve yüksek ilişkili 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Bilgi yönetimi örgütsel hafıza ($r=0,654$), etkileşimci liderlikle ($r=0,702$), dönüşümsel liderlikle ($r=0,655$) ile orta seviyede olumlu; örgütsel kısıtlar ve örgütsel çatışma ile zayıf olumsuz istatistiki olarak anlamlı ($p \leq 0,01$) ilişkilidir (Tablo 2).

Tablo 2. Korelasyon Analizi

Değişkenler	Yaş	Firm_tec	Top_tec	BilYön	Güv	Mer_for	İçsel	Dissal	BilTekD	Öğree	ÖHaf	SPM	MASEk	GecM	Etkileş	Dönüş	ÖKis
Yaş																	
Firm_tec	0,615**																
Top_tec	0,787**	0,729**															
BilYön	0,077	-0,081	-0,008														
Güv	0,091	-0,057	-0,027	0,812**													
Mer_for	0,075	-0,021	0,025	0,718**	0,458**												
İçsel	0,015	-0,127*	-0,053	0,876**	0,648**	0,498**											
Dissal	0,070	-0,081	0,011	0,867**	0,688**	0,495**	0,780**										
BilTekD	0,012	-0,074	-0,030	0,825**	0,590**	0,514**	0,711**	0,655**									
Öğree	0,115*	-0,042	0,030	0,848**	0,637**	0,553**	0,691**	0,671**	0,646**								
ÖHaf	-0,057	-0,073	-0,089	0,654**	0,568**	0,441**	0,563**	0,595**	0,545**	0,528**							
SPM	-0,023	-0,055	-0,062	0,624**	0,569**	0,393**	0,539**	0,581**	0,480**	0,523**	0,930**						
MASEk	-0,083	-0,144**	-0,114*	0,535**	0,399**	0,406**	0,465**	0,461**	0,520**	0,399**	0,784**	0,567**					
GecM	-0,075	0,020	-0,067	0,382**	0,334**	0,278**	0,314**	0,338**	0,338**	0,292**	0,689**	0,458**	0,528**				
Etkileş	0,054	-0,040	-0,027	0,702**	0,602**	0,493**	0,593**	0,581**	0,611**	0,596**	0,659**	0,594**	0,543**	0,474**			
Dönüş	0,101	-0,045	0,031	0,655**	0,591**	0,394**	0,564**	0,573**	0,517**	0,607**	0,673**	0,656**	0,507**	0,403**	0,747**		
ÖKis	-0,016	0,050	0,089	-0,267**	-0,336**	-0,158**	-0,190**	-0,277**	-0,165**	-0,190**	-0,092	-0,109*	-0,042	-0,036	-0,273**	-0,224**	
ÖCat	-0,067	0,064	0,056	-0,316**	-0,398**	-0,128*	-0,260**	-0,299**	-0,203**	-0,280**	-0,175**	-0,192**	-0,124*	-0,053	-0,211**	-0,377**	0,567**

Not: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$ düzeyinde anlamlıdır.

Yapısal Eşitlik Modeli

Çalışmanın amacı olan örgütsel hafızaya etki eden faktörlerin tespiti için yapısal eşitlik modeli uygulanmıştır. Bunun için bilgi yönetimi, dönüşümsel liderlik, örgütsel kısıtlar, örgütsel çatışma, etkileşimsel liderlik faktörleri modele bağımsız değişkenler olarak dâhil edilmiştir. Bu modelde ayrıca kontrol değişkeni olarak yaş, cinsiyet, evlilik durumu, eğitim durumu, sektör, firma tecrübesi, toplam iş tecrübesi, yöneticilik durumu bağımlı değişkene etki eden faktörler ve ayrıca birbirleriyle ve bağımsız değişkenlerle kovaryans şeklinde modele eklenmiştir.

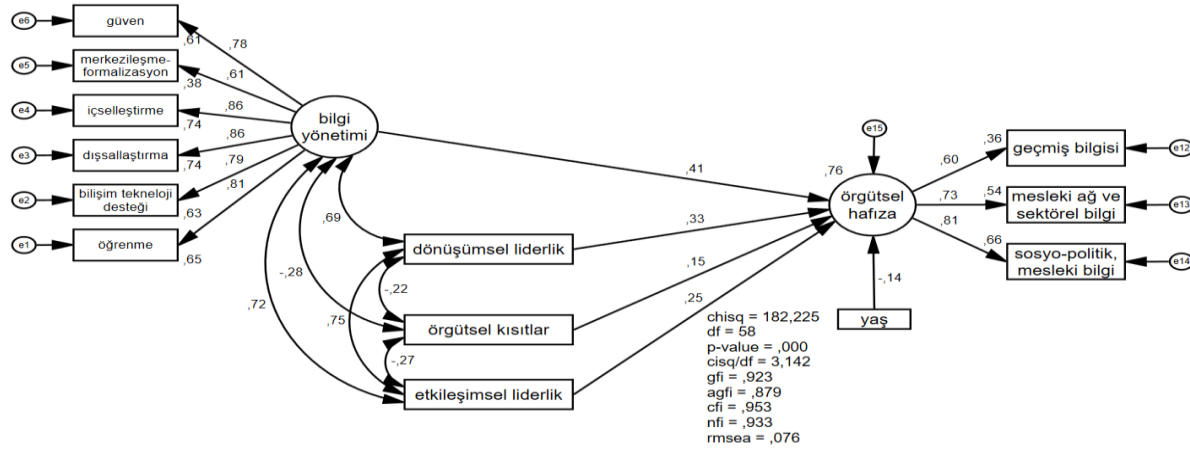
Yapılan analizde model iyi uyum istatistikleri üretmiştir ($\chi^2(\text{CMIN}) = 280,982$; $df = 110$; $\chi^2(\text{CMIN})/df = 2,554$ ($p \leq 0,0001$); $GFI = 0,931$; $AGFI = 0,854$; $CFI = 0,956$; $RMSEA = 0,065$ ($PLOSE = 0,005$); $SRMR = 0,036$) olmasına rağmen bazı ilişkilerde anlamsız çıktığından bunlar modelden çıkarılmıştır. Öncelikle kontrol değişkenlerden başlanarak anlamsız

kovaryans ve yollar modelden çıkarılmıştır. Bunun sonucunda Şekil 1'deki model elde edilmiştir. Bu model de iyi uyum istatistikleri üretmiştir ($\chi^2(\text{CMIN}) = 182,225$; $df = 58$; $\chi^2(\text{CMIN})/df = 3,142$ ($p \leq 0,0001$); $GFI = 0,923$; $AGFI = 0,879$; $CFI = 0,953$; $RMSEA = 0,076$ ($PLOSE \leq 0,0001$); $SRMR = 0,043$).

Şekil 1'e bakıldığında etki eden faktör olarak bilgi yönetimi ($\beta=0,409$; $p \leq 0,0001$), dönüşümsel liderlik ($\beta=0,329$; $p \leq 0,0001$), etkileşimsel liderlik ($\beta=0,248$; $p \leq 0,0001$), örgütsel kısıtlar ($\beta=0,155$; $p \leq 0,0001$) olumlu ve kontrol değişkenlerinden yalnızca yaş ($\beta=-0,143$; $p \leq 0,0001$) olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Modelde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene etkisinde açıklama gücü 0,76 gücü yüksek çıkmıştır.

Modelin sektörler itibariyle farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik model karşılaştırması yapılmıştır. Bunun için Ki-kare farklılık Temelli Çoklu Grup Analizi (Multigrup Analysis with Chi-squares Differences) yapılmıştır. Analizde Model itibariyle sektörler arasında bir farklılık görülmemiştir (ki-kare farklılık 28,145; $p = 0,254$).

Şekil 1. Teorik Model Geçerlilik Sonucu

Tablo 3'e bakıldığında bilgi yönetiminin örgütsel hafızaya etkisinin en fazla sağlık sektöründe ($\beta=0,588$; $p \leq 0,01$), örgütsel kısıtların en fazla eğitimde ($\beta=0,208$; $p \leq 0,10$) etkileşimsel liderliğin etkisinin en fazla eğitim sektöründe ($\beta=0,436$; $p \leq 0,01$), dönüşümsel liderliğin ise imalat sektöründe ($\beta=0,359$; $p \leq 0,01$), yaşın etkisinin en fazla imalat sektöründe ($\beta=-0,157$; $p \leq 0,01$) olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Yolların Sektörler İtibariyle Beta Değerleri

Yollar	Eğitim				İmalat				Sağlık			
	B	S.E.	C.R.	β	B	S.E.	C.R.	β	B	S.E.	C.R.	β
Örg.Haf. <--- Yaş	-0,009	0,01	-1,242	-0,122	-0,014	0,004	-3,258	-0,157***	-0,01	0,01	-1,056	-0,117
Örg.Haf. <--- Bil.Yön.	0,477	0,2	2,344	0,462*	0,314	0,069	4,568	0,383***	0,546	0,207	2,637	0,588**
Örg.Haf. <--- Örg.Kısıt.	0,151	0,09	1,754	0,208	0,104	0,037	2,778	0,14**	0,075	0,078	0,961	0,11
Örg.Haf. <--- Dönüşümcü	0,151	0,11	1,364	0,211	0,251	0,058	4,342	0,359**	0,102	0,122	0,836	0,131
Örg.Haf. <--- Etkileşimci	0,27	0,11	2,575	0,436**	0,183	0,064	2,864	0,251**	0,051	0,133	0,387	0,064

Ayrıca her bir bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisinin (yolun) sektörler itibariyle

değişip değişmediğine yönelik test yapılmıştır. Bu testte her bir yolun standart olmayan beta verileri ve kritik rasyoları kullanılmaktadır. Her bir grubun standart olmayan betaları diğer grubuyla karşılaştırılarak farklılığın Z değeri açısından anlamlı olup olmadığına bakılmaktadır. Tablo 4'ten görüldüğü üzere tüm yollar itibariyle sektörler arasında farklılık olmadığı görülmektedir ($p \geq 0,05$ düzeyinde)

Tablo 4. Çok Gruplu Analiz (Kritik Oranlar İtibariyle Tahmin Beta /Z-değerleri)

Yollar			Standardize	Olmayan	Beta	Sektörel Karşılaştırmaların		
			Değerleri			Z Değerleri		
			Eğitim	İmalat	Sağlık	Eğitim-İmalat	Eğitim-Sağlık	İmalat-Sağlık
Örgütsel Hafıza	<---	Yaş	-0,009	-0,014***	-0,010	-0,651	-0,148	0,328
Örgütsel Hafıza	<---	Bilgi Yönetimi	0,477**	0,314***	0,546***	-0,759	0,240	1,066
Örgütsel Hafıza	<---	Örgütsel Kısıtlar	0,151*	0,104***	0,075	-0,498	-0,649	-0,331
Örgütsel Hafıza	<---	Dönüşümcü Liderlik	0,151	0,251***	0,102	0,804	-0,297	-1,105
Örgütsel Hafıza	<---	Etkileşimci Liderlik	0,27***	0,183***	0,051	-0,710	-1,290	-0,890

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada örgütsel hafıza üzerinde bilgi yönetimi ve liderlik konularının besleyici, örgütsel kısıtlar ve çatışma konularının kısıtlayıcı rol oynayıp oynamadığı incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara; bilgi yönetimi, liderlik (etkileşimsel ve dönüşümsel liderlik) ve örgütsel kısıtların örgütsel hafızayı olumlu şekilde etkilediği ve kontrol değişkenlerinden yalnızca yaş faktörünün örgütsel hafızayı olumsuz etkilediği görülmüştür. Yaşı yüksek olan çalışanların örgütteki çalışma sürelerine bağlı olarak örgütün geçmişine ait daha çok bilgiye sahip olup hafızalarının daha yüksek olması gerekirken tam tersi çıkmıştır. Bunun nedeni katılımcıların örgüt çalışanlarının örgütsel hafıza ile ilgili algılarından kaynaklanmaktadır. Çalışmada iddia edilen çatışmanın örgütsel hafızayı olumsuz etkileyip kısıtladığı yönünde bir etki tespit edilememiştir.

Faktörlerin örgütsel hafızaya olan etkisinde sektörel anlamda (eğitim ile imalat, eğitim ile sağlık ve imalat ile sağlık arasında) farkın anlamlı olup olmadığına yönelik analiz yapılmış, sonuç olarak her biri için anlamlı bir fark bulunmamıştır. İstatistiki olarak anlamlı bir fark olmamakla birlikte, etkiler incelendiğinde bilgi yönetiminin örgütsel hafızaya etkisinin eğitim, imalat ve sağlık sektörlerinde gerçekleştiği ve bu etkinin en fazla sağlık sektöründe gerçekleştiği görülmektedir. Etkileşimsel liderliğin örgütsel hafızaya etkisinin eğitim ve imalat sektörlerinde gerçekleştiği ve bu etkinin en fazla eğitim sektöründe, dönüşümsel liderliğin eğitim ve imalat sektörlerinde gerçekleştiği ve bu etkinin en fazla imalat sektöründe olduğu görülmektedir. Demografik değişkenlerden sadece yaş faktörünün örgütsel hafızaya etki ettiği ve bunun en fazla imalat sektöründe gerçekleştiği bulgulanmıştır.

Bu araştırma Hatay'ın sadece Antakya ve İskenderun ilçelerinde uygulanmıştır. Araştırma sadece eğitim, sağlık ve imalat sektörlerinde bazı özel işletmelerdeki çalışanlarla gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda çalışmanın farklı sektörler, farklı mekanlar ve kamukurumları gibi farklı örneklemelerde test edilebilir.

Çalışmada ölçek belirleme konusunda özellikle örgütsel hafıza kavramına yönelik yapılan çalışmalar sınırlı olmuş olup, literatürde kullanışlı ölçek olarak Dunham'ın (2010) örgütsel hafıza ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel hafıza depoları olarak kabul edilmiş yapılar statik bir yapı olarak ele alınmış ve ölçeğe öyle yansıtılmıştır. Ancak teknolojinin hızla geliştiği ve bilginin sürekli güncel hale geldiği durumlarda bilgilerin sürekli yenilenmesi ve örgütün kullanımına sunulması örgütlerin yaşamsal bir sorunudur. Buradan hareketle örgüt hafızası olarak işlev gören örgütlerdeki depolama birimlerinin net bir şekilde ele alınarak, bunların teknolojik gelişmelerle beraber aktif halde sürekli olarak eski bilgilerin atıldığı ve yeni bilgilerle donanmış oldukları göz önüne alınarak daha kapsamlı şekilde örgütsel hafıza ölçeği geliştirilebilir.

Bu çalışmada örgütsel hafıza kavramı ile bilgi yönetimi, liderlik, örgütsel kısıtlar ve çatışma kavramlarının ilişkisi ele alınmış olup, örgütsel hafızanın başka kavramlarla olan ilişkisi üzerinde durulmamıştır. Bu anlamda örgütsel hafızanın diğer kavramlarla olan ilişkileri incelenebilir. Bu konuda ilgili yerli ve yabancı akademik yazında bir boşluk olduğu görülmekte, bundan sonraki çalışmalarda konunun çalışılması hususundaki tercihler örgütsel hafıza alanın ilerlemesini sağlayacak ve varolan boşluğu kapatacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgün, A.E., Keskin, H. & Günsel, A. (2005). Örgütsel hafıza ile enformasyon teknolojileri (IT) arasındaki ilişkiler. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 12(2), 1-16.
- Akman, G. & Karakoç, Ç. (2005). Yazılım geliştirme prosesinde kısıtlar teorisinin düşünce süreçlerinin kullanılması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 4(7), 103-122.
- Aksoy, I. (2024), Örgütsel Değişim Bağlamında Çalışanların Değişime Açıklığı, Dönüşümcü Lider ve Örgüt İçi Şeffaf İletişim İlişkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 25(1), 135-143.
- Albayrak, A. S. & Kazancı Başaran, Z. (2024). Bilgi yönetimi, örgütsel öğrenme ve motivasyon araçları ile duygusal bağlılık ve örgütsel performans arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 1462-1485.
- Altıntaş, D. (2020). Dönüşümcü liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: iletişim sektöründe bir araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). Altınbaş Üniversitesi.
- Armstrong, J. S. & Overton, T. S. (1977). Estimating nonresponse bias in mail surveys. *Journal of Marketing Research*, 14(3), 396-402.

- Avcı, U. ve Topaloğlu, C. (2009). Hiyerarşik kademelere göre liderlik davranışlarını algılama farklılıkları: Otel çalışanları üzerinde bir araştırma. *KMU İİBF Dergisi*, 11(16), 1-20.
- Barutçugil, İ. (2002). *Bilgi Yönetimi*. Kariyer Yayıncılık.
- Bass, B. M. & Avolio, B. J. (1990). Developing transformational leadership: 1992 and beyond. *Journal of European Industrial Training*, 14(5), 21-27.
- Bass, B. M. & Avolio, B. J. (1996). Multifactor Leadership Questionnaire (MLQ) [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t03624-000>
- Bass, B. M., Avolio, B. J., Jung, D. I. & Berson, Y. (2003). Predicting unit performance by assessing transformational and transactional leadership. *Journal of Applied Psychology*, 88(2), 207.
- Başdoğan, S. Y. (2018). Algılanan örgütsel destek, psikolojik iyi oluş ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(3), 49-66.
- Başer, S. H. & Seçkin, Z. (2023), Başarıya giden yol: dijitalleşen dünyada bir lider olarak Bill Gates. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(3), 1313-1324.
- Bilişik, M. T. & Gençyılmaz, G. (2008). Kısıtlar teorisi yaklaşımı ile çok kısıtlı sistemlerde optimum ürün karmasının belirlenmesi ve satınalmaya etkileri. 24-25 Ekim, 8. *Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu* (ss. 175-186), İstanbul.
- Boz, N. (2021). Örgütsel hafıza ve örgütsel değişim ilişkisine yönelik bir araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi.
- Bryman, A. & Cramer, D. (2009). *Quantitative data analysis with SPSS 14, 15 and 16: A guide for social scientists*. Routledge.
- Burns, J. & Mac, G. (1979). Two excerpts from leadership. *Educational Leadership*, 36(6), 380- 400.
- Can, H. (1999). *Organizasyon ve Yönetim* (5. Baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Croasdell, D. C. (2001). It's role in organizational memory and learning. *Information System Management*, 18(1), 8-11.
- Çini, M. A., Erdirençelebi, M. & Arıcıoğlu, M. A. (2021). Aile işletmelerinde kuşaklar arası geçişte örgütsel hafıza üzerine nitel bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 307-327.
- Davenport, T. H. & Prusak, L. (2001). *İş dünyasında bilgi yönetimi* (Çev. G. Günay). İstanbul: Rota Yayınları.
- Dinçer, Ö. & Fidan, Y. (1996). *İşletme yönetimi*. İstanbul, Beta Yayınları.
- Dunham, A. H. (2010). Knowledge management in the context of an ageing workforce: Organizational memory and mentoring. (Doctoral Dissertation). University of Canterbury.
- Düger, Y. S. (2021), Etik liderlik ile bilgi paylaşımı arasındaki ilişki: sistematik bir inceleme. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 619-645.
- Eren, E. (1993). *Yönetim ve organizasyon*. İstanbul: Beta.
- Guo D., Chen, H. V, Long, R., Lu, H. & Long, Q. (2007). A co-word analysis of organizational constraints for maintaining sustainability. *Sustainability*, 9(10), 1-19.
- Hair J. F., Black, B., Babin, B., Anderson, R. E. & Tatham, R. L. (2006). *Multivariate data analysis* (6th ed.). Pearson Prentice Hall.

- İmamoğlu, S. E., Türkcan, H., İnce, H. & İmamoğlu, S. Z. (2024). Bilgi paylaşımı, dönüşümcü liderlik, tutumlu inovasyon ve firma performansı arasındaki ilişki. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1029-1044.
- Jennex, M. & Olfman, L. (2004). Organizational memory (Ed. C.W. Holsapple). *Handbook on Knowledge Management I Knowlegde Matters* (ss. 207-234) içinde. Springer.
- Jennex, M. E. & Olfman, L. (2002). Organizational memory/knowledge effects on productivity, a longitudinal study. *Proceedings of the 35th Annual Hawaii International Conference on System Sciences* (ss. 1029-1038), IEEE.
- Jennex, M. E. (2006). *Knowledge Management in modern organizations*. Idea Grup Publishing.
- Kaplan, B. (2010). Kısıtlar teorisi altında ürün karması optimizasyonu, üretim yönetimi. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Kaygusuz, S. Y. (2007). Kısıtlar teorisi: Varsayımlar, süreç ve bir uygulama. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 60(4), 133-156.
- Kızıldağ, D., Ağca, V. & Uğurlu, Ö.Y. (2011). Örgütlerde hafıza kaybı ve etkileri: Tekstil sektöründen bir yansıma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 193-206.
- Kingston, J. & Macintosh, A. (2020). *Knowledge management through multi-perspective modelling: representing and distributing organizational memory*. Knowledge-Based Systems (ss. 221-239), London: Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4471-0745-3_15
- Kocaman, S., Kocaman, S. & Çakır, N. (2012). Konaklama işletmelerinde örgüt kültürünün örgütsel çatışma üzerine etkileri: Alanya bölgesinde bir araştırma. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 167–183.
- Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği: yönetim ve organizasyon. Organizasyonlarda davranış, klasik-modern-çağdaş yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Kurşunmaden, F. İ. (2023). *Örgütsel davranışta güncel konular: Kavram, kapsam, boyut ve literatür*. Nobel Yayınevi.
- Lee, H. & Choi, B. (2003). Knowledge management enablers, processes, and organizational performance: an integrative view and empirical examination. *Journal of Management Information Systems*, 20(1), 179–228.
- Moorman, C. & Miner, A.S. (1997). The impact of organizational memory on new product performance and creativity. *Journal of Marketing Research*, 34(1), 91-106.
- Ölçer, F. (2008). Dönüşümcü liderlik. F. Ölçer ve A. Özyılmaz (Eds.), *Güncel Yönetim ve Organizasyon Yaklaşımları* (ss. 127-182), Seçkin Yayıncılık.
- Öneren, M. & Akyüz, E. (2018). Örgütsel zekâ ve örgütsel hafıza arasındaki ilişki. *International Congress of Business, Economic and Marketing* (ss. 159-173), 11-14 Ekim, Kiev.
- Özdemirci, F. (2001). Belge üretimi ve kurumsal bilgi yönetimi. *21. Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu Sempozyumu: Bildiriler* (ss.179-186) içinde, 19-20 Nisan, Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Pindek, S. & Spector, P. E. (2016). Organizational constraints: A meta-analysis of a major stressor. *Work&Stress*, 30(1), 7-25.
- Podsakoff, P. M. & Organ, D. W. (1986). Self-reports in organizational research: Problems and prospects. *Journal of Management*, 12(4), 531-544.

- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y. & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903.
- Reyhanoğlu, M. ve Akın, Ö. (2017). The impact of violence preventive climate on the positive and negative work behavior of employee: A research at the University Hospital. *International Congress on Management Economics and Business*, 7-8-9 September, Bulent Ecevit University, Zonguldak.
- Sırkıntıoğlu Yıldırım, Ş. (2017). Bilgi yönetimi ve inovasyon perspektifinde stratejik çift yeteneklilik seçimi. (Doktora Tezi). Anakara Üniversitesi.
- Spector, P. E. & Jex, S. M. (1998). Development of four self-report measures of job stressors and strain: Interpersonal conflict at work scale, organizational constraints scale, quantitative workload inventory, and physical symptoms inventory. *Journal of Occupational Health Psychology*, 3(4), 356-367.
- Stein E. W. & Zwass, V. (1995). Actualizing organizational memory with information systems. *Information Systems Research*, 6(2), 85-117.
- Stein, E. W. (1995). Organization memory: Review of concepts and recommendations for management. *International Journal of Information Management*, 15(1), 17-32.
- Şimşek, M. Ş. (1999) *Yönetim ve Organizasyon* (5. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım.
- Şimşek, M. Ş. (2007). *Yönetim ve Organizasyon*. (9. Baskı). Adım Matbaacılık.
- Tekin, M. & Şahin, Ş. (2014). Kısıtlar teorisine göre sanayi işletmelerinde çalışanların motivasyonu ve işletme başarısına etkisi: PVC üretim işletmesi üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı), 209-223.
- Tiwana, A. (2002) *The knowledge management toolkit: Orchestrating IT, strategy and knowledge platforms* (2. Ed). Prentice Hall.
- Tozkoparan, G. (2013). Beş faktör kişilik özelliklerinin çatışma yönetim tarzlarına etkisi: Yöneticiler üzerinde bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 189-231.
- Uzun, A. & Taş, A. (2023). Örgütsel hafıza ile öğretmenlerin değişme eğilimleri arasındaki ilişkiler. *Toplum, Eğitim ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 92-109.
- Üner Güngör, N. (2025). Okul yöneticilerinin dönüşümcü liderlik özellikleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi.
- Varışlı, N. (2022), Dönüşümcü liderlik uygulamalarının, çalışanların performansına etkilerine yönelik bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2030-2049.
- Walsh, J. P. & Ungson, G. R. (1991). Organizational memory. *The Academy of Management Review*, 16(1), 57-91.
- Ward, J. & Aurum, A. (2004). Knowledge management in software engineering-describing the process. *15th Australian Software Engineering Conference* (ss. 137-146). IEEE Computer Society Press.
- Yaman, U. T., Aytaç, S. S. & Başol, O. (2023) İş yükü ile örgütsel çatışma arasındaki ilişkide iş yeri nezaketsizliğinin aracı rolü. *Trends in Business and Economics*, 37(3), 160-168.
- Zencirkıran, M. & Keser, A. (2018). *Örgütsel Davranış*. Dora Yayıncılık.

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 19/ 04/ 2025

Kabul Tarihi: 24/ 05/ 2025

Atıf Bilgisi: Yakışır, Akif (2025). Nedim'in "Yazmış"

Redifli Gazelinin Üslûp Açısından İncelenmesi.

Kastamonu Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1, s.165-176.

Nedim'in "Yazmış" Redifli Gazelinin Üslûp Açısından İncelenmesi

Akif YAKIŞIR*

Öz

Bu makalede Nedim'in "yazmış" redifli gazeli üslup açısından incelenmiştir. Gazel, dil özellikleri, muhteva (içerik) ve edebî özellikler açısından detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Şairin üslubu, onu özgün kılan önemli bir husus olduğu dile getirilerek bu çalışmada, sadece "yazmış" redifli gazelinin hareketle Nedim'in üslubu incelenmiştir.

Gazelin Üslup İncelemesi bölümünde, Nedim'in gazeli dil, muhteva ve edebî özellikleriyle detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Gazel, *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* aruz kalıbı ile yazılmıştır. Şairin vezin kullanımı genellikle başarılı olmakla birlikte, bazı imale ve ulama kullanımları da dikkat çekmektedir. Gazelde kafiye düzeni "û" harfiyle sağlanmış ve "yazmış" redifi kullanılmıştır. Ünlü ve ünsüz tekrarları, cinaslar, ahenk unsurları ve tekrar gazelin ahenkli yapısını güçlendirmiştir.

Gazelde Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler bir arada kullanılmıştır ancak ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kelimeler ön plandadır. Mahallîleşme hareketinin temsilcilerinden olan Nedim'in bu gazelde daha fazla Türkçe kelime kullanması beklenmektedir. Fakat kelimelerin çoğunluğu Arapça ve Farsça kökenlidir.

Metin dilbilimi açısından ise fiiller, fiilimsiler ve cümle yapısı itibarı ile değerlendirilmiştir. Gazelde çeşitli fiilimsiler (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) ve fiiller kullanılmıştır. Bununla birlikte gazeldeki cümleler çoğunlukla fiil cümlesidir ve bazıları devrik cümle yapısına sahiptir.

Nedim'in gazeli; aşk, şarap ve sevgili gibi temalar üzerine kuruludur. Gazelde aşk ve şarap ile ilgili birçok kelime kullanılmıştır. Gazelde kullanılan edebî sanatlar arasında iştikak, cinas, tekrar, hüsn-i talil (güzel neden gösterme), tevriye (iki anlamlılık) ve sihr-i helâl sanatı sayılabilir. Bu sanatlar gazele anlamsal zenginlik katmıştır.

Nedim'in gazelinde Türkçe kelimeler az, Farsça ve Arapça kelimeler ise sıklıkla kullanılmıştır. Bu durumun, mahallîleşme akımının öncülerinden olan Nedim'den beklenenin tersi olduğu belirtilmiştir. Bütün yukarıdaki değerlendirmeler muvacehesinde tek gazelden hareketle Nedim'in üslubu hakkında genellemenin yapılması doğru değildir. Üslup incelemelerinde esas olan bütün şiirlerin bir bütün olarak ele alınmak suretiyle üslubun değerlendirilmesidir.

Bu çalışma, Nedim'in üslubunu analiz etmek için önemli bir örnek teşkil etse de şairin tüm şiirlerine yönelik kesin sonuçlar çıkarmak için daha geniş bir inceleme yapılması gerektiği ortadadır.

Anahtar kelimeler: Üslup, Gazel, Mahallîleşme, Nedim

* Dr.; MEB, TBMM Vakfı Bingöl Fen Lisesi, Bingöl, Türkiye. E-mail: ayakisir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0763-3922

A Stylistic Analysis of Nedim's Ghazal With The Refrain "Yazmış"

Abstract

This article presents a stylistic analysis of Nedim's ghazal that employs the refrain (redif) "yazmış." The poem is examined in detail in terms of its linguistic features, thematic content, and literary characteristics.

In the introduction, the poet's style is emphasized as a key element that distinguishes his work, and this study focuses exclusively on Nedim's stylistic features as reflected in his ghazal containing the redif "yazmış."

In the section titled Stylistic Analysis of the Ghazal, Nedim's poem is examined in depth with regard to language, content, and literary aspects. The ghazal is composed in the mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün meter of classical prosody. While the poet's use of meter is generally successful, some instances of imâle (vowel lengthening) and ulama (phonetic elision/linking) are noteworthy.

The rhyme scheme is established through the repeated use of the vowel "û," and the redif "yazmış" is employed consistently.

Phonetic repetitions of vowels and consonants, paronomasia (jinâs), rhythmic elements, and repetition all contribute to the poem's melodious and harmonious structure.

The vocabulary of the ghazal includes a mixture of Turkish, Arabic, and Persian words; however, Arabic and Persian vocabulary dominates. Although Nedim is regarded as a representative of the Mahallîleşme (Localization) movement—an aesthetic and linguistic trend favoring the use of Turkish—this poem prominently features Arabic and Persian-origin words, contrary to such expectations.

From a linguistic perspective, the poem is evaluated in terms of its use of verbs, verbals, and sentence structure. Various types of verbals (verbal nouns, participles, and adverbial clauses) and verbs are employed. Furthermore, most of the sentences in the poem are verbal in nature, with some displaying an inverted (devrik) sentence structure.

The content of Nedim's ghazal centers on the themes of love, wine, and the beloved. Numerous words associated with love and wine are utilized to support these themes.

Among the literary devices employed in the ghazal are ishtiqaq (derivational pun), jinâs (paronomasia), repetition (tekerrür), husn-i ta'lîl (aesthetic or poetic justification), tawriya (double entendre), and sihr-i halâl (a form of permissible poetic magic). These figures of speech contribute richly to the poem's aesthetic depth.

In conclusion, it is noted that the frequency of Turkish vocabulary in Nedim's ghazal is relatively low, while Arabic and Persian words are more prevalent. This observation is presented as a notable deviation from what might be expected of Nedim, who is seen as a pioneer of the Localization movement.

In light of all the evaluations presented, it is emphasized that generalizations regarding Nedim's stylistic features based on a single ghazal would be methodologically inappropriate. The proper approach to stylistic analysis should involve considering the poet's entire body of work holistically.

Although this study provides an important example for analyzing Nedim's style, it is evident that more comprehensive research is necessary to arrive at definitive conclusions regarding the poet's overall stylistic tendencies.

Keywords: Style, Ghazal, Localization (Mahallîleşme), Nedim

GİRİŞ

Edebiyat, kelimelerle oynama sanatıdır. Bu sanat; dil ile icra edilir, etkisi ise kalem sahibinin kelime hafızasına, edebî sanatlara olan vukufiyetine, alanın kültürüne olan hâkimiyetine bağlıdır. Kullanılan dil süslü, sanatlıdır. Günlük dilin edebî eserde kullanılması pek de beklenen

bir durum değildir. Zira sanatçı hem kelimelerini seçer hem kelimelere yeni anlamlar yükler hem de kelimelerle oyun oynar. Şairde “kelime anlamından” ziyade “kelimenin anlamları” esastır. Çünkü şairin kaleminde kelimeler birçok anlama bürünür. “Üslup içeriğin formudur” (Aktaş, 1986, s. 58). Bu anlam örgüsü için seçtiği kelimeler, kelime dizilişleri ve cümle yapıları da günlük konuşmanın dışında bambaşka bir tarzı ifade eder. Bu tarzın bütünü şairin üslubu ile alakalıdır. “Herhangi bir konuşmacı veya şair ve yazarın dili, şahsi kullanımı olan üslûp” (Çalışkan, 2021, s. 30) şairi özgün kılan, onu diğer şairlerden ayıran temel özelliklerden biridir. “Üslup her şeyden önce kişisel bir durum olduğundan herkesin iyi veya kötü, özgün veya başkasınıninkine az benzeyen kişisel bir üslûbu vardır” (Mum, 2011, s. 12).

Bu çalışmada Nedim’in “yazmış” redifli gazeli ele alınıp üslup yönünden incelenecektir. “Bir şairin genel üslubu hakkında konuşabilmek, şiirlerinin bütünü veya bütünü hakkında fikir verebilecek kadar incelemeyi gerektirir” (Mum, 2011, s. 233). Onun için ele alınan gazelde şairin üslubunu genellemek mümkün değildir. Dolayısıyla burada ele alınan gazel, sadece Nedim’in üslubu ile ilgili okuyucunun nazarında bir pencere açabilir. Bu çalışmanın bir özelliği de bir gazelin üslup açısından inceleme metodu ile ilgili içerdiği yöntemdir.

GAZELİN ÜSLÛP İNCELEMESİ

Nedim’in “yazmış” redifli gazeli; dil özellikleri, muhteva özellikleri ve edebî özellikleri yönünden incelenecektir.

(mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün)

1. *Yazanlar peykerim destimde bir kâşî sebû yazmış*
Aceb meşrebce tahrîr eylemiş el-hak nikû yazmış
2. *Miyân-ı yâra dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ*
Yanılmış hâme-i mutlak-inan dil-cûyu mû yazmış
3. *Cüvânım bir lûgat gördüm lisânü'l-aşk nâmında*
Belin adın murâd âgûşum adın ârzû yazmış
4. *Edîp hû hû deyü feryâdına telmih uşşâkın*
Celî hatla cüvân-ı nâzenînim çifte hû yazmış
5. *Nedîmin hak bu kim bu nazmı şevk-âmiz düşdü pek*
Sanırsın kim durup bir dil-ber ile rû-be-rû yazmış (Macit, 2012, s. 280)

Gazelin Dil Özellikleri

Ses (Âhenk)

Edebî eserlerde ahenk çok önemli bir unsurdur. Hassaten manzum eserlerde ahenge çok önem verilir. Divan edebiyatında ahenge ayrıca önem atfedilmiştir. Manzum eserlerde ahenk unsurları şairin elinde inciye bürünür, şiir diye görünür. “Manzum eserlerde görülen belli başlı ahenk unsurları vezin, kafiye ve redif başta olmak üzere, tekrar, tam cinas ve diğer cinas çeşitleri, seci, iştikak, şibh-i iştikak, ünlü ve ünsüz ses tekrarlarıdır” (Mum, 2011, s. 107).

Vezin

Nedim'in incelenen gazeli, daire-i mü'telif bahr-ı hezec'den *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. “Bu müsemmen kalıp hezec bahrinin şiirimizde en çok kullanılan kalıbıdır. Gazelde kullanımı %13'tür” (İpekten, 1997, s. 166).

İncelenen gazelin ilk iki beytinde aruz kusuru yoktur.

III. beytin I. dizesindeki “aşk” kelimesinde, yine aynı beytin II. dizesinde “ârzû” kelimesinde,

IV. beytin “feryâd” kelimesinde, olmak üzere gazelde toplam üç yerde *imale-i memdud* yapılmıştır. İmale-i memdud aruzda kusur sayılmadığı gibi şairlerce çoğu kez ahengi artırmak için özellikle yapılmıştır. Tersine bu hecelerde imale yapılmadığı durumlarda zihaf yapılmış olur ve kusur sayılır” (İpekten, 1997, s. 166).

III. beytin II. dizesinde “adın” sözcüğünde,

IV. beytin I. dizesinde “deyü” sözcüğünde,

IV. beytin II. dizesinde “hatla ” sözcüğünde,

V. beytin I. dizesinde “bu” sözcüğünde,

V. beytin II. dizesinde “ile” sözcüğünde *imale-i maksur* yapılmıştır. “Türkçede uzun sesli bulunmadığı için kısa okunması gereken hecelerin uzun okunmasına *imale* denir ve aruz uygulamasında büyük hata sayılır” (İpekten, 1997, s. 144).

Tablo-1: Gazelde Ulama Yapılan Yerler

tel-mi-huş-şâ-kın	b4/m1/t6/h2
dil-be-ri-le	b5/m2/t5/h2

Gazelin iki yerinde ulama yapılmıştır.

Tablo-2: Gazelde Sekt Yapılan Yerler

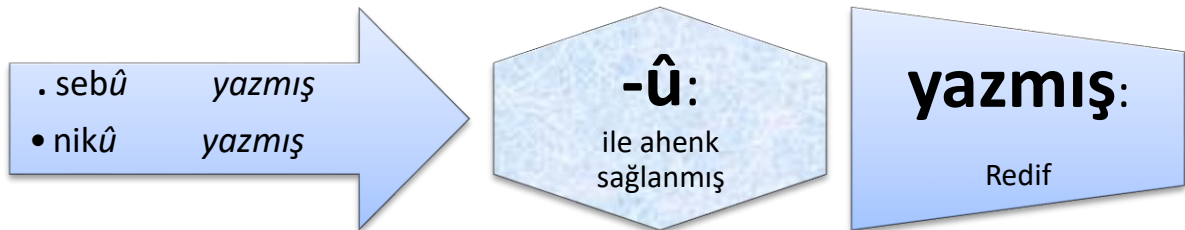
ey-le-miş-el	b1/m2/t4/h3
kast-ey-le-miş-am-mâ	b2/m1/m5/h4
mut-lak-i-nan	b2/m2/t3/h2
li-sâ-nül-aşk	b3/m1/t5/h3
be-lin-a-dın	b3/m2/t1/2
a-dın-âr-zû	b3/m2/t5/2

Gazelin altı yerinde sekt yapılmıştır.

Kafiye ve Redif

Divan şiirinde, vezinden sonra en çok dikkat çeken ahenk öğeleri kafiye ile rediftir. Nedim'in incelenen gazelinde kafiye *û* ile sağlanmıştır.

Şekil 1.

Gazelde redif olarak; “yazmış” sözcüğü kullanılmıştır. Kafiye yalnızca revî harfî (*û*) ile yapıldığından kafiye-i mücerrede kullanılmıştır.

Diğer Ahenk Unsurları

“dil-cûyu mû yazmış” cû ve mû ile cinas-ı lahık yapılmış. Gazel, *mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Dört mısra b3/m1, b3/m2; b4/m1; b5/m1) dışında kalan diğer mısralarda 16 ünlü vardır. En çok tekrar eden ünlüler şunlardır: 45 a, 31 e, 19 ı, 30 i, 23 u, 8 ü toplamda 156 ünlü harf kullanılmıştır. Ünsüzler: 37 n, 35 m, 26 d, 26 r, 24 l, 19 ş, 17 y, 17 k, 12 z, 11 b, 5 p, 10 s, 10 h, 9 t, 7 c, 3v, 3 g, 2 f toplamda 273 ünsüz harf kullanılmıştır.

Kelime

Ele alınan gazelde toplamda 75 kelime kullanılmıştır. Gazelde kullanılan kelimelerin 29'u (%39) Türkçe, 25'i (%33) Farsça, 21'i (%28) ise Arapçadır. Şiirde kullanılan kelimelerde Arapça ve Farsçanın ağırlığı açıkça görülmektedir. Her ne kadar Türkçe kelimelerin sayısı fazla olsa da Türkçe 29 kelimedenden 14'ü fiildir. Bu durum gösteriyor ki Türkçe sözcükler Arapça ve Farsça sözcüklerin cümle oluşturma vasıtaları olmuştur. Mahallîleşme akımının temsilcisi olan Nedim'den beklenen daha çok Türkçe kelime kullanmasıdır. Zira "15. yüzyılda Necati ile başlayan ve devam ettirilen mahallîleşme hareketi Nedim'de daha da gelişmiştir. Halk dilinde kullanılan kelime ve deyimler Nedim'in şiirinde daha da çok ve ustaca kullanılmıştır. Bâkî'nin şiir diline soktuğu İstanbul ağzı, Nedim'de şiir dili olmuştur" (Mengi, 2013, s. 235).

Nedim'in "yazmış" redifli gazeli kelime seçimi konusunda mahallîleşme akımının örneği olarak gösterilemez.

Tablo-3: Gazelde Kullanılan Kelimelerin Dillere Göre Dağılımı

Türkçe kelimeler	Arapça Kelimeler	Farsça Kelimeler
yazan, bir, yazmış, eylemiş, yazmış, demek, yanılmış, inan, yazmış, bir, gördüm, belin, adın, adın, yazmış, edüp, deyü, yazmış, bu, kim, bu, düşdü, pek, sanırsın, kim, durup, bir, ile, yazmış	aceb, meşrebce, hak, tahrîr, kasdeylemiş, ammâ, mutlak lûgat, lisân, aşk, murâd, hû hû, telmih, uşşâk, celî, hû Nedîm, hak, nazm, şevk	peyker, destim, kâşî, sebû, nikû, miyân, yâra, dil, cu, hâme, mû, cüvân, nâm, âgûş, ârzû, feryâd, hat, cüvân, nâzenîn, çifte, amiz, dil, rû, cu, ber

Grafik-1:Kelimelerin Dillere Göre Dağılımı ve Yüzdeliği

Kelime Grupları

İsim ve Sıfat Tamlamaları

Şiirde beş tamlama kullanılmıştır. Tamlamaların üçü sıfat ikisi ise isim tamlamasıdır. (*Feryadına telmih uşşâkın*) tamlayan ile tamlanan arasına sözcük girmiş belirtili isim tamlamasıdır. “*lisanü’l aşk namı*” zincirleme isim tamlamasıdır. Zincirleme isim tamlamasının tamlayanı “*lisanü’l aşk*” Arapça kurallarla oluşturulmuş isim tamlamasıdır.

Tablo-4: Tamlama Türleri, Dillere Göre Dağılımı ve Geçtiği Beyitler

Tamlama	Tamlama Türü	Tamlama Dili	Tamlamanın geçtiği yer
Hame-i mutlak	Sıfat	Farsça	b2/m2
Feryadına (telmih) uşşâkın	isim	Türkçe	b4/m1
cüvan-ı nazeninim	sıfat	Farsça	b4/m2
lisanü’l aşk namı	isim	Arapça/Türkçe	b3/m1
Celî hat	sıfat	Türkçe	b4/m2

Birleşik Fiiller

“Kasdeylemiş” gazelde kullanılan tek birleşik fiildir. Bu da 2. beyit 1. mısırda geçmektedir. Arapça “kasd” sözcüğü ile Türkçe “eyle” yardımcı eylemi ile oluşturulmuş birleşik eylemdir.

Fiilimsiler

Gazelde bir isim-fiil (demek), bir sıfat-fiil (yazanlar) iki de (deyü, deyip) zarf fiil kullanılmıştır. Şiirde sıfat-fiil adlaşmış sıfat olarak kullanılmıştır.

Tablo-5 Metinde Geçen Fiilimsiler

Fiilimsi Grubu	Türü	Geçtiği yer
demek	isim-fiil	b2/m1
yazanlar	sıfat-fiil	b1/m1
deyü	zarf-fiil	b4/m1
deyip	zarf-fiil	b5/m2

Cümle

Ele alınan gazelde 8 cümle vardır. 5 beyitlik gazelin sadece iki beyti (b4/m1-2 ve b2/m1-2) tek

cümleden müteşekkildir, diğer beyitlerin her mısrası bir cümleden oluşmaktadır. Gazelin redifi çekimli fiil (yazmış) olduğundan cümlelerin çoğu –altı cümle- kurallıdır. Gazelin sadece iki cümlesi (b3/m1 ve b5/m1) devriktir. Gazeldeki sekiz cümle de fiil cümlesidir.

Tablo-6: Cümlelerin Özellikleri

Cümle	Cümlenin Geçtiği yer	Cümlenin Türü (Anlam-yapı-yüklemin yeri- yüklemin türü)
<i>Yazanlar peykerim destimde bir kâşî sebû yazmış</i>	b1/m1	olumlu-girişik birleşik-kurallı-fiil
<i>Aceb meşrebce tahrîr eylemiş el-hak nikû yazmış</i>	b1/m2	olumlu-sıralı-kurallı-fiil
<i>Miyân-ı yâra dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ yanılmış hâme-i mutlak-inan dil-cûyu mû yazmış</i>	b2/m1-2	olumlu-sıralı-kurallı-fiil
<i>Cüvânım bir lûgat gördüm lisânü'l-aşk nâmında</i>	b3/m1	olumlu-basit-devrik-fiil
<i>Belin adın murâd âgûşum adın ârzû yazmış</i>	b3/m2	olumlu-basit-kurallı-fiil
<i>Edüp hû hû deyü feryâdına telmih uşşâkın celî hatla cüvân-ı nâzenînim çifte hû yazmış</i>	b4/m1-2	olumlu-girişik birleşik-kurallı-fiil
<i>Nedîmin hak bu kim bu nazmı şevk-âmiz düşdü pek</i>	b5/m1	olumlu- ki'li birleşik-devrik-fiil
<i>Sanırsın kim durup bir dil-ber ile rû-be-rû yazmış</i>	b5/m2	olumlu-birleşik-kurallı-fiil

Gazelin Muhteva Özellikleri

Gazelin diliçi çevirisi yapılacak ve dizeler nesre çevrilerek yorumlanacaktır.

Beyitlerin Nesir ve Diliçi Çevirisi

Beyit:

*Yazanlar peykerim destimde bir kâşî sebû yazmış
Aceb meşrebce tahrîr eylemiş el-hak nikû yazmış*

Nesre Çeviri: Peykerim yazanlar, destimde bir kâşî sebû yazmış. Aceb meşrebce tahrîr eylemiş el-hak nikû yazmıştır.

Diliçi Çeviri: Resmimi çizenler, elimde çiniden yapılmış kadeh ile beni resmetmişler. Şaşılacak şey, (zira) o, mizacı gereği resmetmiş fakat bu durum (gayet) hoş olmuş.

Yorum: Şairin resmini çizenler, elinde çiniden yapılmış kadehle çizmişler. Şarap haz demek, âşğın elinde şarap kadehi varsa arzuladığını elde etmiş demektir. Normal şartlarda sebu (kadeh), sevgilinin elinde olmalı, zira mecliste içki dağıtan sevgilinin kendisidir.

Beyit:

*Miyân-ı yâra dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ
Yanılmış hâme-i mutlak-inân dil-cûyu mû yazmış*

Nesre Çeviri: Miyân-ı yâra dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ yanılmış, hâme-i mutlak-inan dil-cûyu mû yazmış.

Diliçi Çeviri: Sevgilinin beline gönül çelen demek istemiş ama yanılmış, (çünkü) dizgininden boşalan kalem yanılarak “dil-cû” yerine “mû” yazmış.

Yorum: Miyan, sevgilinin belidir. Sevgilinin beli ince olduğundan muya (kıl) teşbih edilir. Kalem, sevgilinin belini, “gönül çelen” yazacağına yanılarak “kıl” yazmıştır.

Beyit:

*Cüvânım bir lûgat gördüm lisânü'l-aşk nâmında
Belin adın murâd âgûşum adın ârzû yazmış*

Nesre Çeviri: Cüvânım, lisânü'l-aşk nâmında bir lûgat gördüm, belin adın murâd âgûşum adın ârzû yazmış.

Diliçi Çeviri: Civanım, aşk dili adında bir sözlük gördüm, senin beline “murad”, kucağına da “istek” demişler.

Yorum: Âşık, sevgilinin belini hep arzu eder, hatta bu konuda kemeri de kıskanır. Zira bel, kendisinin arzulayıp ulaşamadığı aksamdandır fakat kemer beli kucaklar. Aşk sözlüğünde sevgiliye ait unsurların karşılığı yazılıdır.

Beyit:

*Edüp hû hû deyü feryâdına telmih uşşâkın
Celî hatla cüvân-ı nâzenînim çifte hû yazmış*

Nesre Çeviri: Uşşâkın feryadına telmih edüp, hu hu deyüp, cüvan-ı nazeninim celî hatla çifte hu yazmış.

Diliçi Çeviri: Nazlı civanım! Âşıkların hû hû diye feryat etmelerini hatırlatmak için celî yazıyla çifte hû yazmış.

Yorum: Celî, hat olmakla beraber celî kalem de vardır. Celî sözcüğüyle tevriye yapmıştır. Bir

de burada “çifte hû” diyerek mütenazır hû hattına hüsn-i talil yapılmıştır.

Beyit:

*Nedîmin hak bu kim bu nazmı şevk-âmiz düşdü pek
Sanırsın kim durup bir dil-ber ile rû-be-rû yazmış*

Nesre Çeviri: Hak bu kim Nedim'in bu nazmı pek şevk-amiz düştü. Sanırsın kim durup bir dil-ber ile rû-be-rû yazmış

Diliçi Çeviri: Doğrusu bu ki Nedim'in bu şiiri çok şevkli (arzulu) oldu. Sanırsın Nedim, bir sevgili (dilber) ile karşılıklı oturmuş ve şiiri yazmış.

Yorum: Nedim, yazmış olduğu şiirde çok başarılıdır ve sevgiliyi tasvir ederken âdeta sevgili ile yüz yüze gelip öylesine yazmış gibi gerçekçi görünüyor. Övgü, şaire dönük olduğu için bu beyit “fahriye” örneği olarak değerlendirilmiştir. Divan edebiyatında sevgili hayalidir. Onun için sevgili ile yüz yüze gelmek imkânsızdır. Zaten sevgili âşığı kendine yaklaştırmaz. Dolayısıyla hayalî bir varlığı tasvir etmek de zordur. Bu zorluğa rağmen Nedim sevgili tasvirinde başarılı olmuştur.

Muhteva

Ele alınan şiir 18. yüzyıl şairlerinden Nedim'in “yazmış” redifli gazelidir. “Gazel, sözlük anlamı ‘kadınlarla âşıkane sohbet etmek’ olan Arapça bir sözcüktür. Özellikle aşk, güzellik ve içki konusunda yazılmış belirli biçimdeki şiirlere denir.” (Dilçin, 2000, s. 104). Bu şiirde de Nedim'in kullandığı “sebu, miyan-ıyâr, dil-cu, lisanü'l aşk, dil-ber” vb kelimeler aşk ile ilgili kelimelerdir. Bu kelimeler gazelin muhtevasının omurgasını oluşturur. Zaten Lale devri şairi olan Nedim, gazellerinde maddî aşkı işlemiştir. Sevgilileri, maddî güzellikleri ön plana çıkarılan güzellerdir. Bu gazelde de işlenen maddî aşktır, yaran meclisidir, şaraptır.

Gazelin edebî özellikleri

Bir metnin edebî olması için o metnin anlamı değil anlamları olmalıdır. İlk bakışta okunan mananın dışında da anlamlar içermelidir. Mazmunları olmalıdır, söz sanatlarını içermelidir, özellikleri (ölçü, uyak vb.) nazım şekline uygun olmalıdır. Bu gazelde de bu özellikler vardır. Gazelde kullanılan edebî sanatlar şunlardır:

İştikak Sanatı: “Aynı kökten türemiş en az iki sözcüğü bir dize ya da beyitte kullanmaktır” (Dilçin, 2000, s. 483).

*Yazanlar peykerim destimde bir kâşî sebû yazmış
Aceb meşrebce tahrîr eylemiş el-hak nikû yazmış*

Gazelin birinci beytinde yazanlar ve yazmış aynı kökten türemiş iki sözcüktür.

Cinas-ı Lahık Sanatı: “Cinaslı sözcüklerde bir harfî değişik olan cinastır. Buna cinas-ı mütekarib de denir” (Dilçin, 2000, s. 475).

*Miyân-ı yâra dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ
Yanılmış hâme-i mutlak-inan dil-cûyu mû yazmış*

Bu beyitte geçen mû ve cû sözcükleri ile cinas-ı lahık yapılmış.

Tekrir Sanatı: “Sözün etkisini güçlendirmek amacıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini arka arkaya yinelemektir” (Dilçin, 2000, s. 452).

*Edüp hû hû deyü feryâdına telmih uşşâkın
Celî hatla cüvân-ı nâzenînim çifte hû yazmış*

Beyitte geçen hû hû ile tekrir sanatı yapılmıştır.

Hüsn-i Talil Sanatı: “İfadeye letafet vermek maksadıyla, bir hususu hakikî olmayan bir itibara dayanarak, kendi sebebine aykırı bir sebeple vasıflandırma”dır (Saraç, 2012 s. 29).

*Edüp hû hû deyü feryâdına telmih uşşâkın
Celî hatla cüvân-ı nâzenînim çifte hû yazmış*

Cami ve dergâh duvarlarına yazılan mütenazır/simetrik “hu” hattı, yapılan feryadın nedeni şeklinde görülerek hüsn-i talil yapılmıştır.

Tevriye Sanatı: “Lügat anlamı bir haberi gizleyerek bir başka söz ve haberi öne çıkarmak olan tevriye, şiir ve düz yazıda yakın ve uzak iki anlamı bulunan bir lafzın zihne hemen gelen yakın anlamını değil uzak anlamını kastetmektir” (Saraç, 2012, s. 161).

*Edüp hû hû deyü feryâdına telmih uşşâkın
Celî hatla cüvân-ı nâzenînim çifte hû yazmış*

Celi₁: güzel yazı yazmada bir hatın adı, **Celi₂:** Kalem

Sihr-i Helâl Sanatı: “Bir sözcük ya da söz öbeğini hem ondan önceki sözlerin sonunda, hem de ondan sonraki sözlerin başında anlamlı olacak biçimde kullanmaktır” (Dilçin, 2000, s. 104).

*Miyân-ı yâra dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ
Yanılmış hâme-i mutlak-inan dil-cûyu mû yazmış*

Bu beytin birinci cümlesinin sonunda geçen **amma** sözcüğü ikinci mısranın başında da kullanıma müsaittir. Dolayısıyla hem birinci cümlelerin sonunda hem de iki cümlelerin başında kullanıma müsait bir kelime kullanımı (ama) ile sihr-i helâl sanatı yapılmıştır.

SONUÇ

Nedim'in "yazmış" redifli gazelinde kullanılan kelimelerin çoğu -ki bu oran %70'in üzerinde- Türkçe olmayan (Arapça-Farsça) kelimelerden müteşekkildir. Türkçe kelimeler de daha çok fiildir. Fiil dışında birkaç sıfat kullanılmıştır. Bu da gösteriyor ki Türkçe olmayan sözcükler Türkçe olan fiiller, fiilimsiler ve sıfatlarla bir araya getirilerek metin oluşturulmuştur. Mahallîleşmenin temsilcilerinden olan Nedim için bu oranda yabancı kelime kullanmak beklenen bir durum değildir. Zira mahallîleşme akımının devam ettiricilerinden olan Nedim'den beklenen bu oranın tersi olmalıdır. Şairin burada tercih ettiği kelimelerin dilsel dağılımını nazara alarak şairin dili ile ilgili genelleme yapmak doğru değildir. Yine şairin bir gazelinden yola çıkarak şiirlerinin tümü hakkında aynı üslûp iddiasında bulunmak da doğru değildir. Zaten bir şairin üslûbu hakkında genellemede bulunabilmek için şiirlerinin hepsini ya da genellemede bulunabilecek kadar şiirini incelemek gerekir.

Şiirin konusu aşktır. Şairin seçmiş olduğu tamlamalar, kullandığı mazmunlar ve sanatlar da bu minvalde konuyu destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (1986) *Edebiyatta üslûp ve problemleri*. Akçağ Yayınları.
- Çalışkan, Â. (2021). Üslûp ve üslûp bilim üzerine-1: ilk belirlemeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 30.
- Dilçin, C. (2000). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- İpekten, H. (1997). *Eski Türk edebiyatı nazım şekilleri ve aruz*. Dergâh Yayınları.
- Macit, M. (2012). *Nedîm divânı*. Kültür Yayınları.
- Mengi, M. (2013). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Mum, C. (2011). *Divan şiirinde bercesteley beyitler*. Mengüceli Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2012). *Klasik Türk edebiyatı bilgisi/belağat*. Gökkubbe Yayınları.

Makalenin Türü: Kitap İncelemesi

Geliş Tarihi: 17/ 04/ 2025

Kabul Tarihi: 08/ 05/ 2025

*Atıf Bilgisi: Karataş, Bilge Sena (2025). Gazel Ajandası-
Her Güne Bir Divan Şiiri ve Şairi. Kastamonu Sosyal
Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1, s. 177-180.*

Kitap İncelemesi: Gazel Ajandası-Her Güne Bir Divan Şiiri ve Şairi

Bilge Sena KARATAŞ*

Kitabın künyesi: Abdullah AYDIN, *Gazel Ajandası-Her Güne Bir Divan Şiiri ve Şairi*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2024. (ISBN: 978-625-6063-49-5, 408 s.)

Süheylî husrev-i milk-i kemâl olam dir isen

Yazup gazellerüni sen de cem' ü divan it

Süheylî

* Araştırma Görevlisi & Doktora Öğrencisi; Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kastamonu, Türkiye. E-mail: bkaratas@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0986-7263.

Klasik Türk şiiri geleneği 13. yüzyıldan itibaren altı asır boyunca güçlü bir şekilde varlık göstermiştir. Gelenek içerisinde yüzlerce şair yetişmiş ve pek çok eser kaleme alınmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda olgunluk çağına erişen klasik Türk şiiri 19. yüzyılda Tanzimat’la birlikte giderek zayıflamıştır. Geleneğinin zayıflamasına karşın aynı gelenek çerçevesinde oluşturulan eserler günümüze kadar verilmeye devam etmiştir. Bu gelenek içerisinde kaside, gazel, müstezâd, kıt’a, mesnevi, rûba’i, tuyuğ, tercî-i bend, terkiib-i bend, musammatlar vb. pek çok nazım şekli ile şiirler yazılmıştır. Klasik Türk şiiri nazım şekilleri arasından en çok örneği verilen nazım şekli gazeller olmuştur.

Divanlarda şiirler nazım şekillerine göre belirli bir tertip içerisinde sıralanmıştır. *Gazeliyât* başlığı altında toplanılan ve Arap alfabesine göre kafiyein son harfleriyle sıralanan gazeller çoğunlukla divanların en hacimli kısımları olmuştur. Bir divanda sadece gazel nazım şeklinin olması o eserin divan olması için yeterliyken içerisinde gazel olmayan eserler divan olarak kabul edilmemiştir. Ali Şir Nevâî gazelin öneminden şöyle bahsetmektedir:

Dîvân tapılğay kim anda ma’rifet-âmîz gazel tapılğay ve gazel bolğay kim anda mev’izet-engiz bir beyt bolğay mundak dîvân bititse hod asru bâhûde zahmet ve zâyî’i meşakkat tartılğan bolğay. / Divan tertip edildiğinde onda arıfane gazel bulunmasa ve bir gazelde nasihatvari bir beyit olmasa ve divan böylece yazılsa ancak beyhude zahmet ve boşa emek sarf edilmiş olur (Üzgör, 1990, s. 78-79).

Divan şairlerinin ekseriyeti duygu ve düşüncelerini gazellerde işlemektedir. Bu çerçevede günümüzde klasik Türk şiiri üzerine yapılan pek çok tematik çalışmada konu ile alakalı tespit edilen beyitlerin gazellerde yer aldığı görülür yani gazeller bu yönüyle araştırmacıların sorularının cevabını içeren birer hazinedir.

Klasik Türk şiirine vakıf olmak isteyen bir kişinin şairlerin divanları ile hemhal olması gerektiği muhakkaktır. Klasik Türk şiiri ile ilgilenenlere uzman araştırmacılar tarafından her gün birkaç gazel okumayı alışkanlık hâline getirmeleri tavsiye edilmektedir. *Gazel Ajandası*’nın özellikle böyle bir alışkanlık edinmek isteyen araştırmacılar ve klasik Türk şiiri meraklıları için önemli bir kaynak olacağı şüphesizdir.

Kastamonu Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Abdullah AYDIN, 2015 yılında doçent, 2020 yılında profesör olmuştur. AYDIN’ın *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, *Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve Dîvânı*, *Ahmed Câhidî Uşşâkî Divân-ı İlâhiyât*, *Hanyalı Nûrî ve Dîvânı (IV cilt)*, *Divan Dünyasında Şair Atışmaları*, *Kastamonulu Divan Şairleri* ve *İhsan Ozanoğlu Divanı* başta olmak üzere pek çok çalışması bulunmaktadır.

AYDIN, *Gazel Ajandası*'nda yılın her gününü bir şaire ve bir şiire ayırmıştır. Ajanda 29 Şubat da dâhil olmak üzere 366 şairi ihtiva etmektedir. Çalışmada bir gün için bir şair seçilirken o şairin hayatında tarihte aynı güne tekabül eden ve bir dönüm noktası olan tarih esas alınmıştır. Örneğin ajandanın 29 Kasım tarihinde Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye yer verilmektedir. Azîz Mahmud Hüdâyî 9 Şevval 987/29 Kasım 1579 tarihinde mürşidi Üftâde'nin sözlerini not ettiği *Vâkıât* adlı eserini tamamlamıştır. Bu seçme ile okuyucu kendisi için özel olan bir günde yer alan şair ile bir ilişki kuracaktır. Her gün için bir şairin söz konusu kritere göre tespit edilmesi ciddi bir emeği gerektirmekle birlikte eserin orijinalliğini de öne çıkartmaktadır.

Ajandada öncelikle seçilen şairlerin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir. Seçmeye esas olan tarih Hicrî ve Miladî olarak italik bir şekilde sayfada yer alır. Çalışmada aynı mahlası kullanan şairler arasında bir karışıklık olmaması için başlıklarda şairlerin ünvanı, ismi ve mesleği gibi bilgiler de verilmiştir. Örneğin ajandada Ârif mahlasını kullanan üç şair yer almaktadır. Bu şairlere dair başlıklar şu şekildedir: Ârif, Abdülbâki, Ârif, Kethüdâzâde, Ârif, Mehmed. Bu bilgilerin akabinde şairin bir şiiri verilmiştir.

Şiirler bulundukları kaynaklardaki imla özellikleriyle verilmiş, kaynaklarda transkripsiyon harfleri varsa ajandada değiştirilmiştir. Her şaire bir sayfa ayrıldığı için gazellerin sadece beş beyti alınmıştır. Her bir şiir günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Gazellerin günümüz Türkçesine çevrilmesi ayrıca bir önemi haizdir. Bu yönüyle gazel ajandası başlı başına bir çalışma daha oluşturabilecek niteliğe sahiptir. Şiirlerin günümüz Türkçesine çevirisi verildikten sonra okuyucunun kullanımı için ayrılmış notlar kısmı bulunmaktadır.

Sayfa kenarlarında ajandanın gün ve ay bilgisi verildikten sonra seçime esas olan olayın yılı ve hafta içerisinde karşılık geldiği günün bilgisi verilmiştir. Çalışmanın içindekiler bölümünde hangi ayda hangi şairin yer aldığı gün ve yıl bilgisi ile verilmiştir. Ajandanın sonunda kapsamlı bir kaynakça ve şairlerin mahlaslarından müteşekkil bir dizin yer almaktadır. AYDIN, çalışmada kaynakçanın özellikle geniş tutulduğunu ve bu sayede günümüz edebiyat araştırmacılarının istifadesine sunulduğunu belirtmektedir.

Gazel Ajandası, günlük okumaların haricinde klasik Türk şiiri üzerine yapılan sohbetlerde, bir nevi edebî meclislerde, kaynak olarak kullanılabilecek niteliktedir. Edebî meclislerin yapıldığı günlerin tarihte hangi önemli güne tekabül ettiği düşüncesi ile ajandadan istifade etmek o meclise de ayrıca bir önem katacaktır. Söz konusu çalışmanın mezkûr sebeplerden ötürü Türk Dili ve Edebiyatı öğrencileri tarafından bir ders kitabı mahiyetinde de kullanılabileceği fikrindeyiz.

KAYNAKÇA

Aydın, A. (2024). *Gazel Ajandası-Her Güne Bir Divan Şiiri ve Şairi*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Üzgör, T. (1990). *Türkçe Divan Dibaceleri*. Kültür Bakanlığı.